

Koledar

SLOVENSKE KOROŠKE

1960

24.84

Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava

DRAVA

borovlje, dollichg. 4 - tel. 250 in 232 *tiskarna*

Vam tiska in dobavi

vse vrste poslovnih in osebnih tiskovin
privlačne lepake in moderne prospekte
etikete (tudi v večbarvnem tisku)
knjige in brošure — osmrtnice itd.
v najkrajšem dobavnem roku

NAŠA KNJIGA

CELOVEC Gasometergasse 10 (vhod Wulfengasse)
telefon 56-24

Vam nudi iz zaloge:

knjige vseh slovenskih pisateljev
in pesnikov
zbrana dela klasikov
romane, povesti
pripovedke
pesmi in poezije
najboljša dela iz svetovne književnosti
domače in jugoslovanske
časopise in revije

po naročilu:

vsako drugo knjigo
vse domače in inozemske
časopise in revije

Kvalitetno delo · Individualna postrežba · Zmerne cene

KOLEDAR 1960

SLOVENSKE KOROŠKE

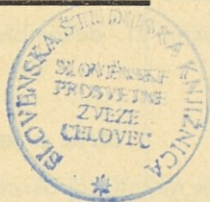
K. ml.
KOROŠKE koledar
1960

9876543210

Koledar
SLOVENSKE KOROŠKE
1960

KOLEDAR 1960

SLOVENSKE KOROŠKE

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1960

0076217

COBISS •

SLOVENSKE ŠTUDIJSKE
KNJIŽNICE
KLAGENFURT

Izdala in založila Slovenska
prosvetna zveza v Celovcu
Tisk: Tiskarna založniške
in tiskarske družbe z o. j. Drava
Celovec — Borovlje

LETO 1960

je prestopno leto in ima 366 dni oziroma 52 tednov in dva dni.

Letni vladar je Mars

Začetek štirih letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 15. uri 34 minut.

Poletje se začne 21. junija ob 10. uri 43 minut.

Jesen se začne 23. septembra ob 1. uri 59 minut.

Zima se začne 21. decembra ob 21. uri 27 minut.

Mrki v letu 1960

V letu 1960 bo sonce mrknilo dvakrat. Prav tako tudi luna dvakrat. Od mrkov pri nas v Evropi ne bomo videli nobenega. Mrki bodo: Prvi popolni lunin mrk 15. marca ob 7. uri 38 minut in bo trajal do 11. ure 18 minut. Drugi popolni lunin mrk bo 5. septembra ob 10. uri in 36 minut, trajal pa bo do 14. ure 8 minut. Prvi sončni mrk bo dne 27. marca od 6. ure 29 minut do 10. ure 22 minut, drugi pa bo 20. in 21. septembra od 20. ure 10 minut do 1. ure 51 minut.

SPOMINSKI DNEVI KOROŠKIH SLOVENCEV:

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.

Obletnica nasilne izselitve slov. kor. družin 14. in 15. aprila.

Obletnica obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 17. in 18. aprila.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 26. maja.

Binkošti 5. in 6. junija.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 16. junija.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

Prosinec

SPOMINSKI DNEVI

8. 1. 1856 umrl Valentin Vodnik.
9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.
12. 1. 1887 umrl Fran Erjavec.
16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler.
21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.
23. 1. 1878 rojen Oton Župančič.
25. 1. 1348 usoden potres v slovenskih krajih.
26. 1. 1797 rojen Matija Čop.

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi.

Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen.

Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

Sonce vstopi v znamenje vodnarja dne 21. ob 2.11 uri — Prvi krajec dne 5. ob 19.53 uri — Ščip dne 14. ob 0.50 uri — Zadnji krajec dne 21. ob 16.00 uri — Mlaj dne 28. ob 7.14 uri — Dan je dolg od 8 ur 23 minut do 9 ur 23 minut.

1. Petek		Novo leto
2. Sobota		Makarij, opat
3. Nedelja		Genovefa
4. Ponedeljek		Tit, škof
5. Torek		Telesfor
6. Sreda		Sv. Trije kralji
7. Četrtek		Valentin
8. Petek		Severin, opat
9. Sobota		Julijan, mučenec
10. Nedelja		Pavel, puščavnik
11. Ponedeljek		Higin
12. Torek		Alfred, opat
13. Sreda		Veronika
14. Četrtek		Hilarij
15. Petek		Pavel
16. Sobota		Marcel, papež
17. Nedelja		Anton, puščavnik
18. Ponedeljek		Priska, devica
19. Torek		Marij in tovariši
20. Sreda		Fabijan i. Sebastijan
21. Četrtek		Neža, devica
22. Petek		Vincencij
23. Sobota		Zaroka d. Marije
24. Nedelja		Timotej, škof
25. Ponedeljek		Spreobrnjenje Pavla
26. Torek		Polikarp, škof
27. Sreda		Janez Zlatousti
28. Četrtek		Peter Nol., spoznav.
29. Petek		Fračišek Saleški
30. Sobota		Martina
31. Nedelja		Peter

ZAPISKI

1. teden

2. teden

3. teden

4. teden

5. teden

1960

* Februar *

Svečan

1. Ponedeljek		Ignacij, škof
2. Torej		Svečnica, Dar. G.
3. Sreda		Blaž, škof
4. Četrtek		Andrej K.
5. Petek		Agata, devica
6. Sobota		Doroteja, Tit.
7. Nedelja		Romuald
8. Ponedeljek		Janez Matajski
9. Torej		Apolonija, devica
10. Sreda		Sholastika
11. Četrtek		Lurška M. B., Adolf
12. Petek		Evlalija
13. Sobota		Gregorij
14. Nedelja		Valentin
15. Ponedeljek		Jordan, spoznavalec
16. Torej		Julijana, mučenica
17. Sreda		Francišek Kle.
18. Četrtek		Simeon
19. Petek		Konrad, puščavnik
20. Sobota		Sadoj, škof
21. Nedelja		Feliks
22. Ponedeljek		Sv. Peter s.
23. Torej		Peter D.
24. Sreda		Prestop
25. Četrtek		Matija, apostol
26. Petek		Valburga
27. Sobota		Matilda
28. Nedelja		Gabriel od Ž. M. B.
29. Ponedeljek		Roman

SPOMINSKI DNEVI

7. 2. 1809 rojen Matija Ma-
jar Ziljski.

8. 2. 1849 umrl France Pre-
šeren.

18. 2. 1950 umrl Prežihov
Voranc.

24. 2. 1779 rojen Matija Aha-
celj.

27. 2. 1929 umrl slikar Peter
Markovič.

PREGOVORI

*Če na Svečnico prej kapne od
strehe kakor od sveče, bo do-
bro leto.*

*Sv. Matija led razbija, če ga
ni, pa ga naredi.*

*Če konec meseca veter razsaja,
dobra letina prihaja.*

Sonce vstopi v znamenje ribe
19. ob 16.23 uri — Prvi kra-
jec dne 4. ob 15.26 uri — Ščip
dne 12. ob 18.24 uri — Zad-
nji krajec dne 20. ob 0.48 uri
— Mlaj dne 26. ob 19.23 uri
— Dan je dolg od 9 ur 26 mi-
nut do 10 ur 58 minut

ZAPISKI

6. teden

7. teden

8. teden

9. teden

1960

* Marec *

Sušec

1. Torek		Pust — Albín
2. Sreda		Pepelnica — Karel
3. Četrtek		Kunigunda
4. Petek		Kazimir
5. Sobota		Evzebij
6. Nedelja		Perpetua in Felicita
7. Ponedeljek		Tomaž Akvinski
8. Torek		Janez od Boga
9. Sreda		Franciška R.
10. Četrtek		40 mučencev
11. Petek		Sofronij, škof
12. Sobota		Gregorij Vel.
13. Nedelja		Teodora, mučenica
14. Ponedeljek		Matilda
15. Torek		Klemen M.
16. Sreda		Hilarij in Tacijan
17. Četrtek		Jedert, devica
18. Petek		Ciril Jer.
19. Sobota		Jožef, ženin M. D.
20. Nedelja		Feliks
21. Ponedeljek		Benedikt, opat
22. Torek		Lea, Katarina
23. Sreda		Oton, Feliks
24. Četrtek		Gabriel
25. Petek		Marijino oznan.
26. Sobota		Emanuel
27. Nedelja		Rupert
28. Ponedeljek		Janez K.
29. Torek		Ciril
30. Sreda		Janez Kl.
31. Četrtek		Modest

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen Josip Jur-
čič.
6. 3. 1836 rojen J. Stritar.
8. 3. mednarodni praznik žena.
14. 3. 1883 umrl Karl Marx.
18. 3. 1414 zadnje ustoličenje
koroških vojvod na Gospo-
svetskem polju.
30. 3. 1888 umrl pisatelj
dr. Valentin Zarnik.

PREGOVORI

*Ce na 40 mučenikov dan ni
lepo, tudi štirideset dni po-
tem ne bo.*

*Sv. Gabrijela (24.) če zmrzu-
je, potlej slana nič več ne
škoduje.*

*Ce o sv. Rupertu (27.) lepi
dni, se seno lepo suši.*

Sonce vstopi v znamenje ovna
dne 20. ob 15.43 uri — Prvi
krajec 5. ob 12.05 uri — Ščip
dne 13. ob 9.25 uri — Zadnji
krajec dne 20. ob 7.40 uri —
Mlaj dne 27. ob 8.37 uri —
Dan je dolg od 11 ur 1 mi-
nute do 12 ur 47 minut.

ZAPISKI

10. teden

11. teden

12. teden

13. teden

14. teden

1
9
6
0

* April *

Mali traven

SPOMINSKI DNEVI

1. 4. 1943 pride na Koroško
Fr. Rozman-Stane.
4. 4. 1943 ustanovljen prvi
koroški bataljon.
11. 4. 1744 rojen pisatelj Ju-
rij Japelj.
14. in 15. 4. 1942 nasilna iz-
selitev slovenskih koroških
družin.
27. 4. 1941 ustanovitev Osvo-
bodilne fronte slovenskega
naroda.
29. 4. 1943 obglavljenih tri-
najst žrtev na Dunaju.

PREGOVORI

*Če je april deževen, kmet ne
bo reven.*

*Malega travna če grmi, slane
se več bati ni.*

*Sv. Jurija moča in sv. Petra
suša, to da kruha.*

Sonce vstopi v znamenje bi-
ka dne 20. ob 3.07 uri —
Prvi krajec dne 4. ob 8.04 uri
— Ščip dne 11. ob 21.27 uri
— Zadnji krajec dne 18. ob
13.56 uri — Mlaj dne 25. ob
22.44 uri — Dan je dolg od
12 ur 50 minut do 14 ur 28
minut.

1. Petek		Hugo, škof
2. Sobota		Francšek P.
3. Nedelja		Rihard
4. Ponedeljek ☾		Izidor, Sev.
5. Torek		Vincencij
6. Sreda		Sikst, papež
7. Četrtek		Herman
8. Petek		Albert
9. Sobota		Tomaž
10. Nedelja		Cvet. ned., Methilda
11. Ponedeljek ☺		Leon Veliki
12. Torek		Julij
13. Sreda		Hermenegild
14. Četrtek		Vel. četrtek, Justin
15. Petek		Vel. petek, Helena
16. Sobota		Vel. sobota, Bened.
17. Nedelja		Velika noč, Rudolf
18. Ponedeljek ☾		Vel. ponedeljek
19. Torek		Leön IX
20. Sreda		Neža Montep.
21. Četrtek		Anzelm
22. Petek		Soter in Gaj
23. Sobota		Vojteh
24. Nedelja		Jurij, mučenec
25. Ponedeljek ☺		Marko, evangelist
26. Torek		Klet in Marcel
27. Sreda		Cita, devica
28. Četrtek		Pavel od Križa
29. Petek		Peter, mučenec
30. Sobota		Katarina Sienska

ZAPISKI

15. teden

16. teden

17. teden

18. teden

1
9
6
0

Veliki traven

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela.
3. 5. 1881 umrl pisatelj Josip Jurčič.
5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija.
10. 5. 1876 rojen pisatelj Ivan Cankar.
17. 5. 1478 večji upor slovenskih kmetov na Koroškem.
25. 5. 1892 rojen maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito.
27. 5. 1926 umrl pesnik Srečko Kosovel.

PREGOVORI

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso.

Če sušec suši, april deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni.

Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

Sonce vstopi v znamenje dvojčkov dne 21. ob 2.34 uri — Prvi krajec dne 4. ob 2.00 uri — Ščip dne 11. ob 6.42 uri — Zadnji krajec dne 17. ob 20.54 uri — Mlaj dne 25. ob 13.26 uri — Dan je dolg od 14 ur 32 minut do 15 ur 47 minut.

1. Nedelja		Delavski praznik
2. Ponedeljek		Aтаназij
3. Torek		Najd. križa, Aleš
4. Sreda	☾	Florijan
5. Četrtek		Irenej, škof
6. Petek		Janez
7. Sobota		Stanislav
8. Nedelja		Mihael
9. Ponedeljek		Gregor Nacianški
10. Torek		Anton, škof
11. Sreda	☺	Francišek, Hier.
12. Četrtek		Pankracij
13. Petek		Servacij
14. Sobota		Bonifacij
15. Nedelja		Zofija
16. Ponedeljek		Janez Nepomuk
17. Torek	☾	Bruno, škof
18. Sreda		Erik, kr.
19. Četrtek		Peter Celestin
20. Petek		Bernard'n Sienski
21. Sobota		Feliks Kant.
22. Nedelja		Emil
23. Ponedeljek		Janez Ros.
24. Torek		Johana
25. Sreda	☺	Urban I.
26. Četrtek		Vnebohod, Filip N.
27. Petek		Beda Č.
28. Sobota		Avguštin
29. Nedelja		Maksim
30. Ponedeljek		Ivana Orleanska
31. Torek		Angela, devica

ZAPISKI

19. teden

20. teden

21. teden

22. teden

1
9
6
0

Rožnik

1. Sreda			Feliks
2. Četrtek	☾		Peter
3. Petek			Klotilda
4. Sobota			Frančišek Car.
5. Nedelja			Binkošti, Bonifacij
6. Ponedeljek			Binkoštni pon., Norb.
7. Torek			Robert
8. Sreda			Medard
9. Četrtek	☾		Primus in Felicija
10. Petek			Margareta kr.
11. Sobota			Barnaba, apostol
12. Nedelja			Sv. Trojica, Janez
13. Ponedeljek			Anton Paduanski
14. Torek			Bazilij, cerkv. uč.
15. Sreda			Vid
16. Četrtek	☾		Sv. Rešnje telo
17. Petek			Adolf
18. Sobota			Efrem S.
19. Nedelja			Julijana, devica
20. Ponedeljek			Silverij
21. Torek			Alojzij
22. Sreda			Ahacij
23. Četrtek			Agripina
24. Petek	☾		Kres, Roj. Jan. Krst.
25. Sobota			Viljem
26. Nedelja			Janez in Pavel
27. Ponedeljek			Hema, vdova
28. Torek			Irenej, škof
29. Sreda			Peter in Pavel
30. Četrtek			Emilijana

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen pisatelj Primož Trubar.
 9. 6. 1856 rojen pesnik Anton Aškerc.
 11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.
 11. 6. 1949 umrl pesnik Oton Župančič.
 19. 6. 1949 umrl pisatelj Vladimir Nazor.
 22. 6. 1941 Nemčija napade Sovjetsko zvezo.
 28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.
 30. 6. 1810 rojen pesnik Stan-ko Vraz.

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje.

Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna.

Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

Sonce vstopi v znamenje raka dne 21. ob 10.43 uri — Prvi krajec dne 2. ob 17.01 uri — Ščip dne 9. ob 14.01 uri — Zadnji krajec dne 16. ob 5.35 uri — Mlaj dne 24. ob 4.27 uri — Dan je dolg od 15 ur 49 minut do 16 ur 4 minute.

ZAPISKI

23. teden

24. teden

25. teden

26. teden

27. teden

1960

* Julij

Mali srpan

1. Petek			Teobald
2. Sobota	☾	⚖	Ob'sk Marije Dev.
3. Nedelja			Helidor
4. Ponedeljek		☼	Urh, škof
5. Torek			Ciril in Metod
6. Sreda		⚖	Izaija, prerok
7. Četrtek			Vilibald
8. Petek	☼	⚖	Elizabeta
9. Sobota			Veronika
10. Nedelja		⚖	Amalija
11. Ponedeljek		⚖	Olga
12. Torek		⚖	Mohor in Fortunat
13. Sreda		⚖	Anaklet
14. Četrtek		⚖	Bonaventura
15. Petek	☾	⚖	Vladim'r, kralj
16. Sobota			Dev. Marija Karm.
17. Nedelja		⚖	Aleš, spoznavalec
18. Ponedeljek			Miroslav, mučenik
19. Torek		⚖	Vincencij Pavelski
20. Sreda			Marjeta
21. Četrtek		⚖	Prakseda
22. Petek		⚖	Marija Magdalena
23. Sobota	☼		Apolinarij
24. Nedelja		⚖	Kristina
25. Ponedeljek			Jakob
26. Torek		⚖	Ana mati M. D.
27. Sreda			Rudolf
28. Četrtek		⚖	Viktor
29. Petek		⚖	Marta
30. Sobota			Abdon in Senen
31. Nedelja	☾	☼	Ignacij

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku slikar Peter Markovč.
14. 7. 1789 začetek francoske revolucije.
14. 7. 1795 umrl Anton Tomaž Linhart, pisec prve zgodovine Slovencev.
14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez Trdina.
22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda.
26. 7. 1914 začetek prve svetovne vojne.
28. 7. 1897 umrl pisatelj Jan-ko Kersnik.
31. 7. 1892 umrl Matija Ma-jar Ziljski.

PREGOVORI

*Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno.
Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in ve-
liki srpan.
Jakobova ajda in Ožbaltova repa je malokdaj lepa.*

Sonce vstopi v znamenje leva dne 22. ob 21.38 uri — Prvi krajec dne 2. ob 4.48 uri — Ščip dne 8. ob 20.36 uri — Zadnji krajec dne 15. ob 16.42 uri — Mlaj dne 23. ob 19.31 uri — Prvi krajec dne 31. ob 13.38 uri — Dan je dolg od 16 ur 3 minute do 15 ur 7 mi-nut.

ZAPISKI

28. teden

29. teden

30. teden

31. teden

1
9
6
0

* Avgust ♡

Veliki srpan

1. Ponedeljek	☾	Vezi sv. Petra
2. Torek	☾	Porcijunkula
3. Sreda	☾	Lidija
4. Četrtek	☾	Dominik
5. Petek	☾	Marija Snežna
6. Sobota	☾	Gospodovo sprem.
7. Nedelja	☾	Kajetan
8. Ponedeljek	☾	Cirijak muč.
9. Torek	☾	Roman
10. Sreda	☾	Lavrencij
11. Četrtek	☾	Tiburcij, Suzana
12. Petek	☾	Klara, devica
13. Sobota	☾	Hipolit in Kasijan
14. Nedelja	☾	Evzebij
15. Ponedeljek	☾	Vnebovzetje M. D.
16. Torek	☾	Joahim, Rok
17. Sreda	☾	Hijacint
18. Četrtek	☾	Helena
19. Petek	☾	Ludovik
20. Sobota	☾	Bernard, opat
21. Nedelja	☾	Ivana, Franč.
22. Ponedeljek	☾	Brezn. srce Marij.
23. Torek	☾	Filip Benicij
24. Sreda	☾	Jernej
25. Četrtek	☾	Ludovik
26. Petek	☾	Ceferin
27. Sobota	☾	Jožef Kalasancij
28. Nedelja	☾	Avguštin
29. Ponedeljek	☾	Obgl. Janeza Krst.
30. Torek	☾	Roza Limanska
31. Sreda	☾	Rajmund

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.
 10. 8. 1893 rojen Lovro Kuhar-Prežihov Voranc.
 11. 8. 1844 umrl slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar.
 16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla.
 17. 8. 1942 padel pisatelj Miran Jarc.
 25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.
 31. 8. 1589 umrl pisatelj Jurij Dalmatin.

PREGOVORI

Če se avgusta po gorah kadi, kupi si kožuh za zimske noči.

Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja.

Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

Sonce vstopi v znamenje device dne 23. ob 4.35 uri — Ščip dne 7. ob 3.41 uri — Zadnji krajec dne 14. ob 6.36 uri — Mlaj dne 22. ob 10.15 uri — Prvi krajec dne 29. ob 20.22 uri — Dan je dolg od 15 ur 4 minute do 13 ur 29 minut.

ZAPISKI

32. teden

33. teden

34. teden

35. teden

36. teden

1960

September

Kimavec

1. Četrtek		Egidij
2. Petek		Štefan
3. Sobota		Dorotea
4. Nedelja		Rozalija
5. Ponedeljek		Lavrencij
6. Torek		Caharija
7. Sreda		Marko
8. Četrtek		Rojstvo Mar. Dev.
9. Petek		Peter Klaver
10. Sobota		Nikolaj Tol.
11. Nedelja		Prof. in Hijancint
12. Ponedeljek		Ime Marijino
13. Torek		Notburga
14. Sreda		Poviš. sv. Križa
15. Četrtek		Marija 7 žalosti
16. Petek		Ljudmila
17. Sobota		Lambert, škof
18. Nedelja		Jožef Kupert.
19. Ponedeljek		Januarij
20. Torek		Evstahij
21. Sreda		Matej, apostol
22. Četrtek		Tomaž Vil.
23. Petek		Linus
24. Sobota		Rupert
25. Nedelja		Kleofa
26. Ponedeljek		Ciprijan in Justina
27. Torek		Kozma in Damijan
28. Sreda		Venčeslav
29. Četrtek		Mihael, nadangel
30. Petek		Hieronim

SPOMINSKI DNEVI

1. 9. 1939 začetek druge svetovne vojne.
4. 9. 1834 rojen pisatelj Fran Erjavec.
9. 9. 1828 roj. pisatelj Nikolajevič Tolstoj.
17. 9. 1890 rojen pisatelj France Bevk.
18. 9. 1869 umrl pisatelj in jezikoslovec Anton Janežič.
28. 9. 1762 rojen ljudski pesnik-tkalec Mihael Andreaš.
28. 9. 1831 rojen pesnik in pisatelj Fran Levstik.

PREGOVORI

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen.

Kdor po mali maši kosi, ta za pečjo suši.

Sonce vstopi v znamenje tehtnice dne 23. ob 1.59 uri — Ščip dne 5. ob 12.18 uri — Zadnji krajec dne 12. ob 23.19 uri — Mlaj dne 21. ob 0.12 uri — Prvi krajec dne 28. ob 2.12 uri — Dan je dolg od 13 ur 26 minut do 11 ur 45 minut.

ZAPISKI

37. teden

38. teden

39. teden

40. teden

Vinotok

1. Sobota		Remigij
2. Nedelja		Angeli varuhi
3. Ponedeljek		Terezija Deteta J.
4. Torek		Frančšek Asiški
5. Sreda		Placid
6. Četrtek		Brunon
7. Petek		Kraljica Rož. venca
8. Sobota		Brigita
9. Nedelja		Janez, Lenart
10. Ponedeljek		Frančšek Borgia
11. Torek		Materinstvo Mar. D.
12. Sreda		Maksimilijan
13. Četrtek		Edvard, kralj
14. Petek		Kalist
15. Sobota		Terezija, devica
16. Nedelja		Gal, opat
17. Ponedeljek		Marjeta Alakok
18. Torek		Luka, evang.
19. Sreda		Peter Alk.
20. Četrtek		Janez Kentski
21. Petek		Uršula
22. Sobota		Kordula
23. Nedelja		Severin, Klotilda
24. Ponedeljek		Rafael
25. Torek		Krispin
26. Sreda		Evarist
27. Četrtek		Frumencij
28. Petek		Simon in Juda
29. Sobota		Narcis
30. Nedelja		Doroteja
31. Ponedeljek		Volbenk

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 prvo zasedanje odposlancev slov. naroda v Kočevju.
8. 10. 1826 rojen pesnik in pisatelj Luka Svetec.
10. 10. 1920 glasovanje v coni A južne Koroške.
11. 10. 1807 umrl pisatelj Jurij Japelj.
12. 10. 1944 Zverinsko mučenje partizanov pri Apovniku na Komelnu pri Pliberku.
15. 10. 1844 rojen pesnik Simon Gregorčič.
18. 10. 1869 umrl pesnik Simon Jenko.

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh. Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobi. Sv. Luka repo cuka.

Sonce vstopi v znamenje škorpiona dne 23. ob 11.03 uri — Ščip dne 4. ob 23.16 uri — Zadnji krajec dne 12. ob 18.25 uri — Mlaj dne 20. ob 13.02 uri — Prvi krajec dne 27. ob 8.33 uri — Dan je dolg od 11 ur 42 minut do 10 ur 0 minut.

ZAPISKI

41. teden

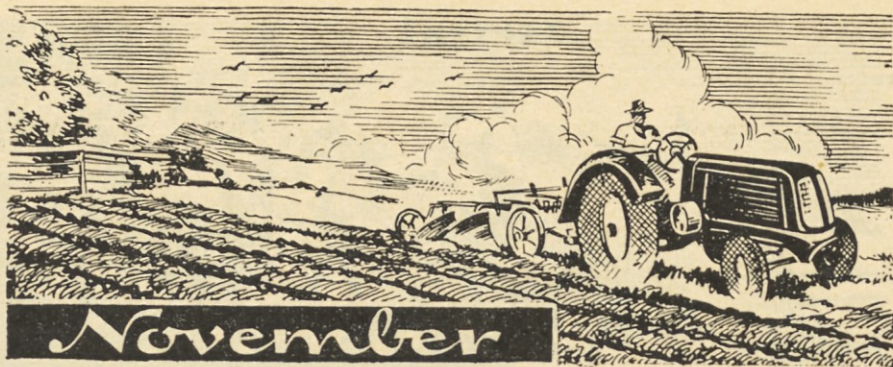
42. teden

43. teden

44. teden

Lislopad

1. Tork	1. Tork	1. Tork	1. Tork
2. Sado	2. Sado	2. Sado	2. Sado
3. Catek	3. Catek	3. Catek	3. Catek
4. Patek	4. Patek	4. Patek	4. Patek
5. Sobot	5. Sobot	5. Sobot	5. Sobot
6. Nedelja	6. Nedelja	6. Nedelja	6. Nedelja
7. Ponedelj	7. Ponedelj	7. Ponedelj	7. Ponedelj
8. Tork	8. Tork	8. Tork	8. Tork
9. Sado	9. Sado	9. Sado	9. Sado
10. Catek	10. Catek	10. Catek	10. Catek
11. Patek	11. Patek	11. Patek	11. Patek
12. Sobot	12. Sobot	12. Sobot	12. Sobot
13. Nedelja	13. Nedelja	13. Nedelja	13. Nedelja
14. Ponedelj	14. Ponedelj	14. Ponedelj	14. Ponedelj
15. Tork	15. Tork	15. Tork	15. Tork
16. Sado	16. Sado	16. Sado	16. Sado
17. Catek	17. Catek	17. Catek	17. Catek
18. Patek	18. Patek	18. Patek	18. Patek
19. Sobot	19. Sobot	19. Sobot	19. Sobot
20. Nedelja	20. Nedelja	20. Nedelja	20. Nedelja
21. Ponedelj	21. Ponedelj	21. Ponedelj	21. Ponedelj
22. Tork	22. Tork	22. Tork	22. Tork
23. Sado	23. Sado	23. Sado	23. Sado
24. Catek	24. Catek	24. Catek	24. Catek
25. Patek	25. Patek	25. Patek	25. Patek
26. Sobot	26. Sobot	26. Sobot	26. Sobot
27. Nedelja	27. Nedelja	27. Nedelja	27. Nedelja
28. Ponedelj	28. Ponedelj	28. Ponedelj	28. Ponedelj
29. Tork	29. Tork	29. Tork	29. Tork
30. Sado	30. Sado	30. Sado	30. Sado

1
9
6
0

Listopad

1. Torek			Vsi sveti
2. Sreda			Ver. duše, Just
3. Četrtek	☾		Hubert, Ida
4. Petek			Karel Bor.
5. Sobota			Caharija in El'zab.
6. Nedelja			Lenart
7. Ponedeljek			Engelbert
8. Torek			Bogomir
9. Sreda			Teodor
10. Četrtek			Andrej Avel
11. Petek	☾		Martin, škof
12. Sobota			Martin, papež
13. Nedelja			Stanislav Kostka
14. Ponedeljek			Serafin
15. Torek			Albert Veliki
16. Sreda			Otmar
17. Četrtek			Gregorij Čudodelni
18. Petek			Odon
19. Sobota	☾		Elizabeta
20. Nedelja			Feliks Valoaški
21. Ponedeljek			Darovanje D. M.
22. Torek			Cecilija
23. Sreda			Klemen
24. Četrtek			Janez od Križa
25. Petek	☾		Katarina, dev. muč.
26. Sobota			Konrad
27. Nedelja			Virgilij
28. Ponedeljek			Gregorij
29. Torek			Saturnin
30. Sreda			Andrej, apostol

SPOMINSKI DNEVI

7. 11. 1917 velika oktobrska socialistična revolucija.
13. 11. 1813 rojen v Svečah pisatelj Andrej Einspieler.
16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.
24. 11. 1906 umrl pesnik Simon Gregorčič.
25. 11. 1923 umrl pesnik in pisatelj Josip Stritar.
29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.
29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi.

Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi.

Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

Sonce vstopi v znamenje strelca dne 22. ob 8.19 uri — Ščip dne 3. ob 12.56 uri — Zadnji krajec dne 11. ob 14.47 uri — Mlaj dne 19. ob 0.46 uri — Prvi krajec dne 25. ob 16.41 uri — Dan je dolg od 9 ur 57 minut do 8 ur 40 minut.

ZAPISKI

45. teden

46. teden

47. teden

48. teden

49. teden

* December *

Gruden

1. Četrtek		Natalija, Marijan
2. Petek		Bibijana
3. Sobota		František Ksav.
4. Nedelja		Barbara
5. Ponedeljek		Saba, opat
6. Torek		Nikolaj (Miklavž)
7. Sreda		Ambrozij
8. Četrtek		Brezn. spoč. D. M.
9. Petek		Valerija
10. Sobota		Judita
11. Nedelja		Damaz
12. Ponedeljek		Maksencij
13. Torek		Lucija
14. Sreda		Bertold
15. Četrtek		Maksim
16. Petek		Evzebij
17. Sobota		Lazar
18. Nedelja		Gracijan
19. Ponedeljek		Urban V.
20. Torek		Evgenj in Makarij
21. Sreda		Tomaž, apostol
22. Četrtek		Demetrij
23. Petek		Viktorija
24. Sobota		Adam in Eva
25. Nedelja		Božič, Roj. Gosp.
26. Ponedeljek		Štefan, mučenec
27. Torek		Janez Evangelist
28. Sreda		Nedolžni otročiči
29. Četrtek		Tomaž, škof
30. Petek		David
31. Sobota		Silvester

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen France Grafenauer.
3. 12. 1800 rojen France Prešeren.
11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar.
15. 12. 1935 umrl France Grafenauer.
19. 12. 1828 rojen v Lešah Anton Janežič.

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg, žita dosti prek in prek.

Kakešni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča — taki bodo meseci v prihodnjem letu.

Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

Sonce vstopi v znamenje kozoroga dne 21. ob 21.27 uri — Ščip dne 3. ob 5.24 uri — Zadnji krajec dne 11. ob 10.38 uri — Mlaj dne 18. ob 11.46 uri — Prvi krajec dne 25. ob 3.29 uri — Dan je dolg od 8 ur 38 minut do 8 ur 24 minut.

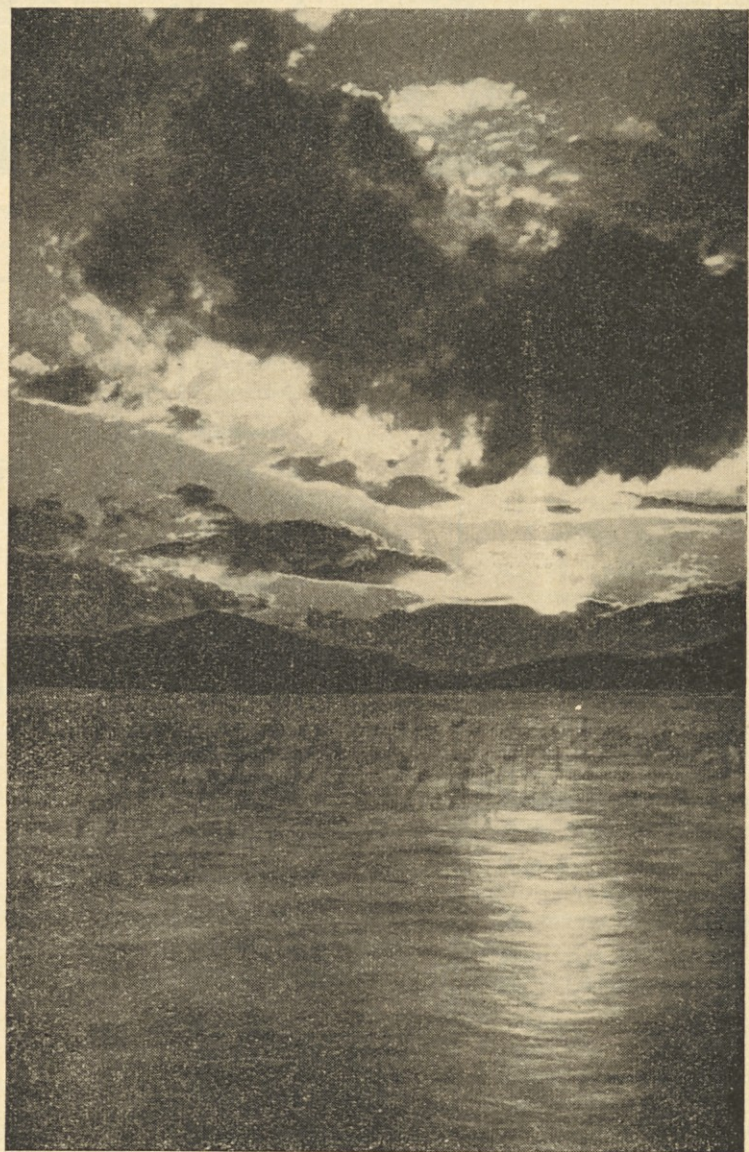
ZAPISKI

50. teden

51. teden

52. teden

53. teden

Počiva jezero v tihoti . . .

KAREL DESTOVNIK — KAJUH

Ko človek bo človeka prepoznal

Zakaj ne nosite v dlaneh
svojih src, ljudje?
Zakaj vam niso vpisane v očeh
vaše misli in želje?
Kajti prav v teh dneh,
ko je vsaka slutnja greh,
ko si vsak želi uteh
in skriva vsak po svojih se poteh,
prav v teh, prav v teh usodnih dneh
bi morali nositi vsi srca v dlaneh...
In takrat bi se zavedali,
kaj naš up velja,
kaj velja naš težki boj,
da ni malo naših,
da nas je nebroj!

Ljudje,
če v vaših bi očeh razbral
po kakšnih hodite poteh,
in če vsakdo od vseh srca
na dlan bi dal,
da človek bi človeka prepoznal,
takrat bi v hipu
stari svet propal...

Načela

za reševanje narodnostnega vprašanja

Naši predmetni pogledi se opirajo na naš svojčasni memorandum Zvezni vladi z dne 11. 10. 1955 in temeljijo enako kakor memorandum na naslednjih načelih:

- 1) Vsaka manjšina ima svojo lastno razvojno zgodovino in živi v povsem specialnih razmerah, ki jih samoumevno sama najbolje pozna in je zato ustrezna ureditev manjšinske zaščite mogoča samo s sodelovanjem s prizadeto manjšino.
- 2) Manjšinska zaščita mora zaščititi ne le posameznega državljana, marveč narodnostno skupino kot tako.
- 3) Manjšinska zaščita mora obsegati ureditev vseh določil čl. 7 državne pogodbe in se ne sme nanašati samo na nekatera vprašanja.
- 4) Večinski narod ne sme v manjšini videti element, ki sosedne narode ločuje, marveč jo mora priznati in ceniti kot naravni most in najbolj poklicanega posrednika med narodom in narodom ter med državo in državo. Temu ustreza na drugi strani za manjšino samo po sebi razumljiva dolžnost brezpogojne lojalnosti do večine in države.
- 5) Ureditev manjšinskega vprašanja naj bi bila trajna in kakor se da pravična, da bi se na eni strani za vedno odstranilo kakršno koli sumničenje o iredenti, na drugi strani pa vsak očitek namernega raznarodovanja, ki sta glavna sovražnika miroljubne manjšinske politike.

To so načela, ki jih ne zagovarjamo samo mi, marveč so prišla do izraza tudi v resoluciji, ki je bila soglasno sprejeta na zasedanju Evropskega sveta v Strassburgu dne 29. 10. 1957, ko se je ugotovilo, da je treba zaščititi ne le posameznika, marveč tudi narodnostno skupino kot tako. Dobesedno je v tej resoluciji rečeno: „Želeti pa je, in sicer tako iz človeškega stališča kakor tudi zaradi pospeševanja dobrih odnosov med državami, da se zagotovi zadovoljitev kolektivnih interesov narodnostnih manjšin kot takih. In to v najširšem obsegu, ki je mogoč ob čuvanju bistvenih pristojnosti one države, kateri manjšine pripadajo“.

(Iz obrazložitve k vlogam ZSO in NskS avstrijskemu parlamentu dne 21. januarja 1958)

Na poti obnove

Naloge in oblike dela ljudsko prosvetnih organizacij današnjega časa se v mnogočem razlikujejo od prijemov v ljudsko prosvetni dejavnosti v času, ko so le-te pri nas nastajale. Viharni razvoj znanosti in tehnike zadnjih desetletij je v dejavnost teh organizacij ravno tako posegel, kakor pa v življenje človeka in njegove družbe. Simbol današnjega časa je motor, ki ga žene tekočina bencin, če pa nekoliko pripremo oči in pustimo le malo igrati svojo fantazijo, zaslutimo pred seboj bližajoči se svet z atomi in raketami kot vsakdanjimi stvarmi. Kilometri postajajo le še metri. Nova gospodarja sveta, atom in izmenjava misli in slik po eterjevih valovih sta na poti. Človek stoji pred veliko neznansko: posledico tega razvoja. — Le-ta ga bo ugonobila, če ne bo seznanjen z njenimi zakonitostmi in če je ne bo obvladal v vsakdanjem življenju.

Pred 50 leti je bila poleg ohranitve narodnih svojstvenosti poglavitna naloga ljudsko prosvetnih organizacij vzgoja in izobrazba človeka, da je obvladal zakonitosti in prakso časa vola in konja ter prvih železnic. Dandanes sta sicer vzgoja in izobrazba človeka sicer še vedno med njihovimi poglavitnimi nalogami, toda okvir njunih polj se je močno razširil. V okvir dela kulturnoprosvetnih organizacij spadajo poleg tradicionalnih nalog ohranitve narodnih svojstvenosti, izročila prednikov in folklore še splošna, kulturna in strokovna izobrazba, širjenje znanja in poznanja pogojev čedalje bolj razlikujočega se življenja in dela najrazličnejših slojev družbe, poljudno širjenje dognanj znanosti in izsledkov tehnike ter njih utrjevanje med ljudstvom. Nič manj kot to pa je sodobna naloga ljudsko prosvetnih organizacij širjenje in utrjevanje kulturnega sodelovanja med narodi za boljše medsebojno spoznavanje in spoštovanje kot predpogojev mirnega in plodnega sožitja v svetu.

Te naloge ljudsko prosvetnih organizacij so težke in zahtevajo veliko dobre volje in potrpljenja, predvsem pa nedeljenega razumevanja in gnotne pomoči družbe. Izpolnjevanje teh nalog pa je hvaležno in nepoplačljivo.

Novi pogoji, pred katere je človeka in družbo po drugi svetovni vojni — lahko bi rekli, čez noč — postavil razvoj v svetu, so tudi ljudsko prosvetne organizacije postavili pred težke preizkušnje. Skoraj vse so prišle v krizo. Številne od njih te preizkušnje in krize še niso prebolele. Niso se še znašle med ljudmi, predvsem pa ne med mladino današnjega časa, navzlic temu, da stoji za njimi državni in družbeni aparat z vsemi potrebnimi sredstvi, idejnimi, materialnimi in gnotnimi. Niso se znašle, čeprav jih nihče ni preganjal, n'hče razpusstil in nihče zapostavljal.

V minevajočem desetletju je ta razvoj v povezavi z drugimi okoliščinami močno prizadejal tudi slovenskim ljudsko prosvetnim organizacijam na Koroškem. Spravil jih je v veliko preizkušnjo in težko krizo. Te druge, lahko bi rekli tudi posebne okoliščine, ki so v tem desetletju vplivale na ljudsko prosvetno dejavnost

koroških Slovencev in napravile njen problem še večji kakor je drugod pa so predvsem naslednje:

- 1.) Desorganizacija v prosvetnih društvih prav v času, ko bi morali z vsemi silami iskati prehoda iz tradicionalnih oblik prosvetnega dela na nove pogoje. To desorganizacijo je, komaj da smo po nacizmu razpuščena naša društva obnovili, povzročil krški škofijski ordinariat pred desetimi leti, ko je z ekskomunikacijo hotel zadati osrednji kulturni prosvetni organizaciji Slovenski pro-

Združeni mešani pevski zbori SPZ v Mariboru 23. maja 1959

svetni zvezi smrtni udarec. Sedaj, deset let po tem, ko je taisti ordinariat likvidiral tudi slovenski veronauk v šoli, je pravo ozadje tedanjega napada do zadnjega razjasnjeno.

- 2.) Medtem ko so bile nemške kulturne ustanove in prosvetne organizacije na Koroškem vsa leta deležne nemalnih podpor s strani oblasti, slovenske kulturne organizacije na Koroškem niso dobile le nobenega povračila škode, ki jo je njim prizadejal nacizem, temveč so bile doslej zapostavljene, običajno pa sploh prezrte pri delitvi javnih dotacij iz kulturnega fonda tako občin, kakor dežele in države.
- 3.) Na merodajnih mestih gotovi krogi demokracijo in ustvarjanje miru med narodi v svetu še vedno pojmujejo tako, da nekoč nacistične organizacije in neodgovorni nacionalistični elementi kljub jasnim določilom člena 7 državne pogodbe lahko rovarijo proti naši narodnostni skupini in da lahko z najpogostejšimi lažmi po vsem nemškem svetu netijo mržnjo do vsega, kar je na Koroškem slovenskega in kar se izživlja v slovenskem kulturnem krogu. Taisti ljudje in organizacije tudi danes prikrito in odkrito grozijo koroškim Slovincem in imajo možnost, da svoje grožnje tudi dejansko izvajajo.

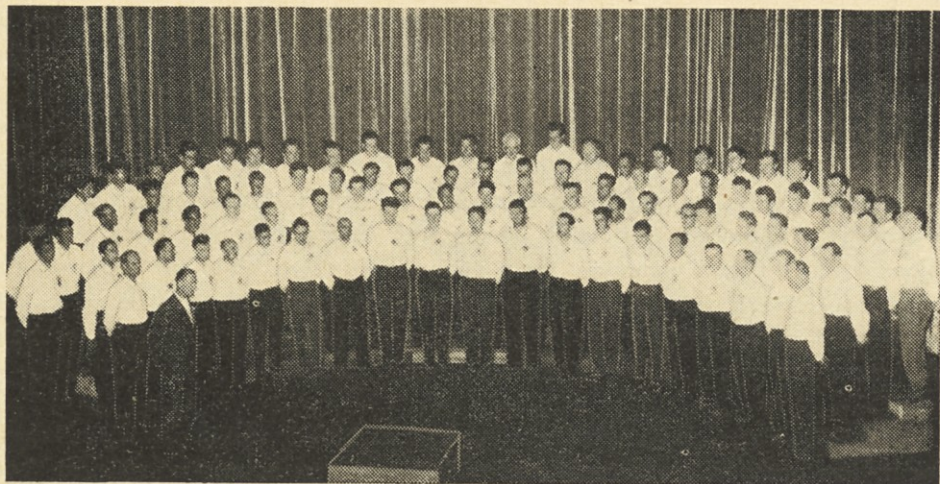
Zato ni čudno, če smo koroški Slovenci v teh okoliščinah — pod bremenom ekskomunikacije in pod naraščajočim pritiskom nacionalističnih elementov, postavljeni zgolj na moč svojih lastnih sil — in zaradi notranjih organizacijskih hi-

v preteklem desetletju v svoji prosvetni dejavnosti zaostali in nekaj let nevarno pešali. Če pa smo se vsemu navkljub končno znašli in odločno stopili na pot obnove naše ljudsko prosvetne dejavnosti in reorganizacije za to potrebnih organizacij, potem je to dokaz, da je med nami še vedno dovolj življenjske volje, še vedno potrebna prizadevnost, da ohranimo sebi in izoblikujemo našim potomcem svoj dela tega, kar je naše, kar kulturno prosvetno potrebujemo in kar nas posebej odlikuje: neomajena volja do življenja in uživanja v slovenskem kulturnem svetu in zgodovinska pripravljenost živeti, ne da bi mu kratili njegovih narodnih in kulturnih svojstvenosti, z narodom sosedom v miru in razumevanju, če tudi on upošteva naše narodne in kulturne svojstvenosti in če ne sega po njih, kakor se je to, žal, vedno spet dogajalo.

Dve leti obnove

Ko smo zbirali in izmenjavali misli ter snovali načrt za obnovo in razširitev ljudsko prosvetne dejavnosti in za reorganizacijo prosvetnih društev in njihove Zveze, se je porodilo spoznanje, da mora po Slovenskih prosvetnih društvih in vaseh najprej zaživeti zopet to, kar je bilo v preteklosti steber in tradicija ljudsko prosvetne dejavnosti koroških Slovencev. Šele, ko bo prišlo spet do življenja med pevskimi zbori in na odrih, ko bo tam zavalovila sveža kri, lahko preidemo na nove in sodobno potrebne oblike tako vzgoje in izobraževanja, kakor tudi izživljanja in družabnosti.

S tem spoznanjem smo pristopili k delu; ne eden ali dva ali pa morebiti pet, pristopili so z združenimi močmi stari izkušeni prosvedaši skupno s prosvetnega izživljanja žejno mladino od Ziljske Bistrice do Žvabeka. To je bilo na pragu

Združeni moški pevski zbori SPZ v Mariboru 23. maja 1959

leta 1958, leta, ko je Slovenska prosvetna zveza slavila petdesetletnico svojega obstoja. Pričeli smo se srečavati na resnih pomenkih in na dolgih sejah in sestankih iskali neposredni prvi korak naprej, trdovratno in vstrajno. Lahko razen dveh, treh izjem nikjer ni šlo. A šlo je.

Prvo leto obnove in reorganizacije smo zaključili z občnim zborom Sloven-

ške prosvetne zveze 4. decembra 1958. O uspehih dotedanje obnove pravi poročilo Upravnega odbora:

„Kar tiče poskusa poživitve prosvetnega dela po prosvetnih društvih v letu 1958, naj najprej omenimo prireditve, ki so jih imela SPZ in včlanjena društva. Doslej je bilo letos na koroških tleh 33 prireditev, od tega je SPZ imela centralnih prireditev in prireditev, ki jih je posredovala društvom 13 in 3 gospodinske tečaje, včlanjena društva pa so imela 17 prireditev. Na prireditvah so udeležena SPD Žvabek (igra), Pliberk (igra in gostovanje z njo v Železni Kapli), Dobrla vas (mešana prireditve), Železna Kapla (igra in mešana prireditve), Št. Vid v Podjuni (igra in dva gostovanja z njo), Radiše (igra in 2 pevska koncerta), Bilčovs (2 mešani prireditvi), Kotmara vas (koncert), Loga vas (tekma koscev) in Brnca (družabni večer).

Na proslavi 50-letnice SPZ v Celovcu pa so sodelovala naslednja prosvetna društva: Zahomc, Brnca, Loga vas, Bilčovs, Kotmara vas, Radiše, Št. Vid v Podjuni, Železna Kapla, Šmihel in Pliberk. V zvezi s proslavo 50-letnice SPZ naj posebej omenimo prizadevanje za izvežbanje tamburaških zborov, ki so že ves čas organizirane prosvetne dejavnosti koroških Slovencev zelo privlačno sredstvo za združevanje mladine in ustvarjanje domače družabnosti. Ta proslava je dokazala, da je med nami koroškimi Slovenci, predvsem pa med prosvetnimi delavci še sile dovolj za nadaljnjo kulturno prosvetno ustvarjanje. Naše prosvetno življenje na vasi še nikakor ni tako zaspalo, kakor si je ta ali oni mislil. Treba pa bo delati, delati v duhu „Ustanovne listine Drabosnjakovega priznanja“, katero je bilo ustanovljeno na seji Upravnega odbora SPZ dne 22. maja 1958 in v katerem je rečeno, da bomo ta dan v prihodnje še slavili z mnogim delom, v katerem naj bi vsak sam stopil na sled porednega kmeta Andreja Schusterja Drabosnjaka, ki je sam knjige pisal in druge že zgodaj k ljudski igri vabil.

Ta pregled v primerjavi z zadnjima dvema letoma kaže, da na prosvetnem področju ne smemo obupati, kaže, da je obnova prosvetnega življenja med koroškimi Slovenci in po naših prosvetnih društvih povsod mogoča, če bomo k delu stalno vspodbujali, postavljali pomen tega dela v pravo luč, predvsem pa, če bomo drug drugemu pomagali. Naša prosvetna društva bodo spet zaživela in zacvetela, če bodo naši zborovodje in režiserji, predvsem pa naši intelektualci kot predavatelji znova prijeli društveno delo v roke in pomagali vzgojiti sposoben mlad prosvetni naraščaj, ki ga trenutno v resnici manjka.”

V letu 1959 smo delali naprej na ljudsko prosvetni obnovi in poživitvi. Napredek na tem področju glejmo spet v poročilu Upravnega odbora na občnem zboru, 3. decembra 1959:

„Po številnih osebnih razgovorih in posvetovanjih ter poleg 37 sej in prosvetnih sestankov je bilo v tem letu izvedenih 15 občnih zborov Slovenskih prosvetnih društev. Občne zборе so imela društva v Kapli, Gl'njah, Kotmari vasi, Maloščah, Ločah, Št. Janžu, Hodišah, Šmihelu, Železni Kapli, Celovcu, Žitari vasi, Pliberku, Škocijanu in na Brnci. Nekatera izmed njih so po svoji obnovi oz.

občnem zboru že imela svoje prireditve, druga take pripravljajo. Od včlanjenih društev še niso imela občnih zborov društva v Št. Jakobu, v Zahomcu, na Koštanjah, v Slovenjem Plajberku, v Bilčovsu, na Radišah, v Galiciji in v Št. Lipšu. V letu 1958 pa so imela občne zbore društva v Žvabeku, v Dobrli vasi, v Svečah, v Logi vasi in v Škofičah.

Občni zbori so bili razmeroma dobro obiskani, zanimanje za društveno delo je bilo živahnejši, kot je bilo pričakovati. Razveseljivo je tudi, da se mladina razmeroma pridno udeležuje. Pokazalo pa se je, da društvom, ki jih prevzema mlada generacija, manjka sposobnih kadrov, da bi lahko v polni meri zajemala iz vrst mladine in da bi zadostila stremljenju in potrebam po društvenem delu."

Poročilo govori naprej o prireditvah, kjer ugotavlja, da je bilo med obema občnima zboroma na koroških tleh naslednje število prireditev:

SPZ: na koroških tleh	26 prireditev
na 3 turnejah v Slovenijo	8 koncertov
slovenski filmi	24 predstav
tečaji v	4 krajih = 62 prireditev

včlanjena društva:

prireditve na koroških tleh	28
društveni izleti	2 = 30 prireditev

Od skupno 92 prireditev jih je v času od 4. decembra 1958 do 31. 5. 1959 bilo 61, v času od 1. 6. do 3. 12. 1959 pa 31. V kulturni izmenjavi so na povabilo Slovenske prosvetne zveze v Celovcu in pri društvih gostovali: Slovenski oktet, Veseli planšarji, Slovensko narodno gledališče iz Trsta, folklorna skupina

Pevski zbor „France Prešeren“ iz Kranja

in vokalni oktet Turističnega društva Bohinj, Godba ravnstvarjev in pevski zbor „France Prešeren iz Kranja. V zameno pa so bili v Sloveniji naši pevski zbori in sicer v Savinjski dolini, Mariboru in Prekmurju ter v Bohinju. Potujoči kino SPZ je po enem letu prestanka pričel predvajati le še slovenske umetniške

filme v povezavi s kulturnimi in dokumentarnimi filmi. Filme posoja podjetje „Triglav-film“ v Ljubljani. Ko prehaja poročilo na pevske zборе, Upravni odbor ugotavlja:

„Minulo zimo so se skoraj vsi pevski zbori pripravljali na veliko skupno turnejo v Maribor in Prekmurje, ki je bila 23. in 24. maja. Na turnejo je vabil Sklad Prežihovega Voranca in so se je udeležili pevski zbori Slovenskih prosvetnih društev Pliberk, Železna Kapla, Št. Vid v Podjuni, Škocijan, Globasnica, Radiše, Kotmara vas, Bilčovs, Škofiče, Hodiše, Glinje in Št. Iljski zbor društva v Logi vasi s skupno 152 pevci in pevkami. Med pevci je bilo 76 mezdnih delavcev, 93 pa jih je bilo mlajših od 30 let, od tega 16 pod 20 let. Na koroških tleh pa so isti zbori nastopili na velikem koncertu v Borovljah ter sodelovali pri proslavah 50-letnic Slovenskih prosvetnih društev v Pliberku in v Svečah. V tem letu, ko so se vsi zbori pomladili, je Podjuna poleg moških dobila tudi združeni mešani pevski zbor društev v Kapli in Št. Vidu v Podjuni, ki šteje 45 pevk in pevcev in ki si je nadel ime koroškega narodnega heroja iz NOB „France Pasterk-Lenart“. Ta zbor, katerega povprečna starost pevcev znaša 23 let in ki vadi šele od letošnje pomladi, je imel na Koroškem že tri koncerte ter bil na turneji v Bohinju. Poleg tega so letos nastali novi zbori še v Škocijanu, v Glinjah, v Št. Janžu in v Svečah. Na nove pa sta pričela peti prejšnja zbora v Škofičah in v Hodišah. Skupno imajo ti zbori ki so dali 22 koncertov, zajetih okoli 250 pevk in pevcev. Ta nedvomno najlepši uspeh preteklega našega prosvetnega leta je v prvi vrsti zasluga naših požrtvovalnih pevovodij.

Nič manj pa ni razveseljiv napredek na oderskem področju. Tu je bilo 9 iger uprizorjenih 17 krat, poleg tega pa je bilo še 11 mešanih in družabnih prireditev z kratkimi oderskimi prizori. Z namenom olajšanja dela igralskih družin je SPZ posredovala mladim režiserjem prvi štirinajstdnevni režiserski tečaj, ki se ga je udeležilo 9 mladih fantov in deklet.

Skupno s prosvetnimi prireditvami in kinopredstavami ter sejami, sestanki in tečaji zaključujejo SPZ in včlanjena društva obdobje od lanskega do letošnjega občnega zbora z 144 prireditvami v službi prosvetljevanja in izobraževanja našega človeka. V teh prireditvah pa niso vštete pevske vaje in vaje za igre. — Tega števila prireditev v letu 1959 se bomo še bolj razveselili, če upoštevamo, da so leta 1957 Zveza in društva imela skupno le 19 prireditev in 1 občni zbor.“

In koraki naprej!

Kakor se doseženega napredka lahko veselimo, tako si moramo biti tudi na jasnem, da je pred nami še mnogo neobdelane ledine. Iz opravljenega sledijo za bližnjo bodočnost te-le poglavitne naloge: šolanje in usposabljanje mladih društvenih funkcionarjev; povečanje števila pevovodij in skrb za njihov naraščaj, pa tudi za naraščaj dirigentov tamburaških zborov in režiserjev; vključevanje slovenske inteligence v prosvetno delo in pospešena prizadevanja v delu med dijaki in med šolsko mladino. Poleg teh nalog pa ne smemo prezreti skrbi za reorganizacijo društvenih knjižnic, nadalje potrebe stalnega dviganja kvalitete

zborovskega petja in oderskih prireditev. Več povdarka kakor doslej je treba dati tudi slovenski družabnosti med ljudstvom potom družabnih prireditev in izletov, bodisi planinskih, bodisi motoriziranih za spoznavanje domačih krajev in sveta, ki nas obdaja.

Slovenski oktet je pel na Slovenskem plesu

Ko na vse to gledamo iz spoznanja potrebe modernizacije naše ljudsko-prosvetne dejavnosti si tudi ne smemo zapirati oči pred potrebo prehoda na splošno izobraževanje našega ljudstva na najrazličnejših področjih kulturnega, socialnega, poklicnega in gospodarskega življenja ter obče zanimivih družbenih, znanstvenih in tehničnih vprašanj. Tu pa gre za vprašanje, kako bomo s tem delom dražili zanimanje mladine, kako jim posredovali možnosti in pogoje za izživljanje v društvih, ki jim bo v veselje.

V tem pogledu se pred nami odprla novo področje prosvetne dejavnosti, področje tehnične prosvete in vzgoje predvsem mladine in otrok, ki se navdušujejo za motorizacijo, za modelarstvo, za izdelavo fotografij in za področja amaterstva v elektrotehnikih. Na teh področjih tudi že na vasi naletimo na vrsto skritih talentov, ki se zanimajo, pregledujejo, poskušajo in tuhtajo. Njihova povezava v klube, oskrba s primernim gradivom in prostorom za delo, posebej pa še omogočenje izmenjave medsebojnih izkušenj in spretnosti v obliki medsebojnih obiskov in tekmovanj ni nič manj važno vprašanje ljudsko prosvetnega dela kakor pa iskanje, vzgoja in posredovanje nastopov in tekmovanj mladim talentom na glasbenem (vokalnem in inštrumentalnem), dramskem in literarnem področju. Vse to vabi in zaposluje mladino. Vsa ta področja so v gotovi meri šport in vzgoja, od katere črpa koristi človek sam, z njim vred pa tudi skupnost.

Na tej poti pa čakajo naša društva in Zvezo tri neobhodno potrebne nujnosti:

- a) ureditev društvenih sedežev in sestajališč, ki bodo prikupna in po svoji opre-
mi in čtivu privlačna za različne ravno kar omenjene interese;
- b) vpeljava klubskih popoldnevov ali večerov, kjer se društveniki srečujejo po
interesnih skupinah;
- c) skrb za izboljšanje finančnega položaja društev potem rednega pobiranja čla-
narine in prispevkov v slovenskih vrstah, prav tako pa tudi potem borbe za
subvencije in dotacije iz kulturnega fonda občin, dežele in države.

Ko smo proti koncu tega pregleda še bežno nanizali sedanja in bodoča vprašanja naše ljudsko prosvetne dejavnosti, z namenom, da o njih vsi raz-
mišljamo, bodi še poudarjeno, da moramo tudi in najprej izvesti reorganizacijo
v gledanju na ljudsko prosvetno dejavnost. Vedno spet namreč v našem delu
opazamo, da se je med nami raz-
paslo mišljenje, da so prosvetno iz-
življanje zgolj še pevski zbor, igra
in kvečjemu še tamburaški zbor.
To pa ni res. Prosvetno izživljanje
je več, je neprenehno razširjanje
obzorja z neboleznim in nepri-
stranskim pogledom v to ali ono
smer zemeljske oble, je iskanje du-
hovnega orožja in umskega zna-
nja za svoj poklic in za bodoče
naloge, je izmenjava izkušenj in
misli, je življenje v skupnosti in za
skupnost tako v resni, kakor tudi
v družabni obliki. Zbori in igalske
družine so le del prosvetnega iz-
življanja. Vsakdo ne more peti in
vsak ni sposoben za igranje na
odru. Za vsakogar pa je potrebno,
da se prosvetno izživlja, da umsko
izpopolnjuje sebe in svojo okolico.
Prosvetna društva in Zveza morajo
najti možnosti za uveljavljanje in
izživljanje vsakogar, komur je slo-
venska beseda domača.

*Slovensko narodno gledališče iz Trsta je s
„Sopotnikoma“ gostovalo po naših društvih*

Zato pa prosvetna društva niso nepotrebna navlaka, niti niso članarina in
prispevki za društvo nepotrebno zlo. Zaradi svoje obče koristnosti je nedostoj-
no, če morajo društva beračiti. Njim pripada na vasi dostojno mesto in dostojno
priznanje tako s strani ljudstva, kakor s strani oblasti, kadar gre za to, da njene
pomoči v tej ali oni obliki potrebujejo ali prosijo. Na odnosu do prosvetnih orga-
nizacij ne vidimo zgolj, kdo je do nas koroških Slovencev lojalen, ta odnos je za
vsakogar istočasno merilo njegove osebne kulturnosti.

OTON ŽUPANČIČ:

Vseh živih dan

(1900)

*Jaz čutim danes vseh živih dan.
Moje srce kipi in polje,
moja duša je židane volje,
kot bila bi pila kraški teran.*

*Ne čujete? — Tam od mračnih lesov
vrši vihar,
poln srditih gromov,
in izza megla zdaj pa zdaj vzplapola
krvavordeč plamen kot meč —
to dneva je novega žar.*

*O, bratje, na pot, življenju naprot!
Ne bojte se meča krvavega,
ta meč ni namenjen na zdravega,
na pravega moža.
Ta meč divja čez grobove le,
požiga razpale domove le,
kar je čilega, to obvelja.*

*O, bratje, bratje — prišel je čas!
O, bratje, bratje — kako je v vas?
So li vaše njive zorane?
Zdaj zvezde ugodne vladajo,
zdaj semena zlata padajo —
so li vaše njive zorane?*

*Otresite zadublih se sanj!
Po bliskovo gre vseh živih dan,
kdor ga je zamudil, ves klic zaman,
doživi ga le, kdor je pripravljen nanj!*

Slovensko prosvetno društvo „Planina“ v Selah

Na pobudo takratne prosvetne centrale „Slov. kršč. soc. zveze za Koroško“ je koncem leta 1911 župnik Josip Linasi oblastem predložil pravila za nameravano ustanovitev „Katol. slov. izobraževalna društva „Planina“ v Selah“. Deželna vlada je z odlokom z dne 17. nov. 1911 št. 3519 sporočila, da ustanovitvi tega društva ne ugovarja.

Leta 1912 je bil ustanovni občni zbor „Planine“. Prvi predsednik društva je bil Valentin Hribnik, krojač pd. „mali žnidar“. Začeli so z gojitvijo petja, drugEGA delovanja pa društvo še ni razvilo, tem manj, ker je kmalu izbruhnila prva svetovna vojna, ki je vsako društveno delo onemogočila.

Po končani vojni je pod jugoslovansko upravo društvo lepo zaživelo. Takrat je nastopila narodna vIGred. Prva društvena prireditEV je bila februarja 1920 v plesni dvorani Mažejeve gostilne. Na primitivnem odru so pod vodstvom prve selske učiteljice Stanke Trtnikove (rodom Ljubljancanke) in župnika Alojzija Vautija uprizorila dekleta igrO „Čašica kave“, fantje pa „Dr. Vseznal in njegov sluga Stipko Tiček“. Učiteljica je navdušeno deklamirala Gregorčičevo „V pepelnični noči“, učenec Valentin Travnik (sedaj zdravnik v Borovljah) pa balado „Kameniti ribič“. Začetek je bil storjen. Proti jeseni sta še sledili prireditvi pri Mažeju in pri Trklu na Šajdi.

Ko je po 10. oktobru 1920 med koroškimi Slovenci vladalo malodušje in ustrahovanost vsled nasilja od nemške strani, smo v Selah kmalu spet dvignili glave; najprej z božično prireditvijo. Naslednje leto 1921 so se še že vrstile predstave na odru: 30. jan. in 6. febr. igra „Tri sestre“, 4., 5. in 10. maja ter 28. avgusta „Turški križ“, 23. in 27. nov. „Domen“. Prosvetno gibanje je prišlo v tir. Delali smo posebno na treh področjih: z izposojanjem knjig iz društvene knjižnice, z oderskimi igrami in društvenimi sestanki.

I. Društvena knjižnica

Prvi kvas ali jedro društvene knjižnice je bila mala knjižnica dekliške Marijine družbe, ki je štela okoli 75 knjig, katere je družba odstopila društvu. Ta knjižnica je vsled nakupa knjig in daril neprestano rasla. Ob vsakem obisku v Ljubljani je prvi knjižničar župnik Alojzij Vauti privlekel seboj tovor novih knjig. Leta 1924 je bila knjižnična omara že premajhna in tekom naslednjih let se je napolnila s knjigami še druga omara.

Knjige je društvo izposojalo vsakomur, neglede na to, ali je društveni član ali ne. Nečlani so za obrabo knjig prispevali male zneske. Zelo radi so si izposojali knjige tudi šolski otroci in jih pridno brali. Zato je društvo vedno skrbelo za zadostno nabavo mladinskih knjig.

Knjižnica je bila vsa leta nameščena v župnišču. Tako je bilo mogoče knji-

ge izposojati vsak čas, kadar je kdo prišel ponje. Požrtvovalni knjižničarki Marija Linasi (1921—1938) in pozneje Zofka Vauti (1947—1952) sta bili vedno na razpolago. Kot knjižničarji so bili tekom let v odboru tudi Andrej Mak, Marija Oraže-Roblek, Angela Mlečnik-Užnik, Katarina Magek-Čebul, Stana Zdešar-Millonig, Ema Pristovnik in Ana Oraže.

Poslovanja knjižnice med prvo in drugo svetovno vojno kaže naslednji pregled.

Leto	število		b r a l c i		
	knjig	izposojenih	odrasli	otroci	skupno
1925	591	1735	79	53	132
1926	645	1760	76	52	128
1928	912	1153	74	33	107
1929	912	1284	86	26	112
1931	868	1262	65	34	99
1936	ni ugotovljeno	1511	73	64	137
1937	"	1080	ni ugotovljeno		98

Nacistični režim je hotel slovenstvo uničiti. Po razpustu društva je segla kruta roka tudi po knjižnici. Vseh knjig pa nacisti le niso mogli uničiti. Bivši knjižničarki sta, opozorjeni na nevarnost, skrili približno tretjino knjig iz omare v podstrešje, nekaj pa so jih iz zabojev, shranjenih pri občini, rešili drugi. Precej knjig je bilo izposojenih pri ljudeh in ti so jih po končani vojni vrnili. Z nekaterimi nabavami vred je bila zdaj ena omara zopet polna knjig. K sreči smo imeli vse izvode iger, prepise in vloge shranjene na drugem mestu, kjer jih uničevalci ni-

Sele s Košuto v ozadju

so zasledili. Tako so nam igre vse ostale in je društvo kot prvo moglo Slovenski prosvetni zvezi odstopiti nekaj izvodov.

Uporaba knjižnice se je po drugi svetovni vojni znatno zmanjšala, kakor je razvidno iz naslednje tabele:

Leto	število knjig	izposojenih	bralcev
1950	488	337	43
1948	473	788	98
1949	480	392	59
1952	503	1082	ni ugotovljeno

V naslednjih letih je uporaba knjižnice še bolj pešala. Vzroki so različni. Društveni odbor je premalo uvaževal pomen knjižnice in ni nabavljal novih knjig. Morda se tudi knjižničarke niso dosti posvečale svojemu poslu. A tudi duh časa, motorizacija, šport itd. usmerja mlade ljudi proč od knjige. To je splošna prikazen današnje dobe.

II. Oderske igre

Najbolj je bilo društveno delovanje na zunaj vidno z gledališkimi predstavami. Te so urile nastopajoče igralce in vnašale narodno in kulturno zavest v vrste gledalcev. Ljudstvo se je predstav udeleževalo z velikim zanimanjem in mnogoštevilno.

Do leta 1930 so se vršile predstave v dvorani Mažejeve gostilne. Oder je bilo treba za vsako predstavo postaviti in po končani igri zopet odstraniti. Bil je začetkoma zelo primitiven. Leta 1923 smo kupili stari oder šmihelskega društva (kulise, ozadja in zastor) in ga priokrojili meram dvorane. Imel je v glavnem štiri prizorišča: kmečko in gosposko sobo, vrt in gozd. Okoli 2 1/2 m globok, pičle 4 m širok nam je na straneh puščal le malo prostora. Tam in pod odrom smo hranili rekvizite, tam se je šminkalo in preoblačilo. Čudimo se zdaj, kako smo mogli pri taki tesnoči uprizorjati tudi večje igre. Pa je le šlo! Igralci niso bili vajeni udobnosti, gledalci pa glede uprizoritve ne razvajeni. Služil pa je oder namenu, izraženem z napisom na pročelju odra:

Narod, uči, drami se,
da tujec ne premami te!

Leta 1930 je bil dograjen farni dom. Društveniki so pri gradnji mnogo sodelovali s prostovoljnim delom. Farni dom je sprejel tudi društvo v svoje okrilje. Novi dom je stalen in dosti večji od prejšnjega, sobi poleg dvorane pa nudita dosti prostora igralcem za pripravo pred nastopom. Posebna sobica služi za shrambo garderobe.

Leta 1950 smo oder še razširili in opremili z novimi kulisami z več prizorišči. Dve leti pozneje je oder moderniziral in z električno razsvetljavo bolje opremil gledališki veččak g. kaplan Matko.

V kolikor je bilo mogoče, dognati brez prvega tajniškega zapisnika, ki so

ga nacisti uničili, je bilo od leta 1920 do 1958 s presledkom petih vojnih let, 96 gledaliških predstav. Poleg krajših iger so bile uprizorjene tudi večje, n. pr. Turški križ, Domen, Naša kri, Divji lovec, Miklova Zala (Danilova), Veriga, Vrni-
tev, Lovski tat, Stari in mladi, Mala pevka, Lumpacij Vagabund, Ubogi samci,
Z lastovkami, Pred vaškim znamenjem, Pri kapelici, Zaklad, Henrik gobavi vitez,
Prisega o polnoči, Lepa Vida, Svoje glavček, Počeni prstan, Mlinar in njegova
hči, Pri belem konjičku, Voda, Luč z gora, Revček Andrejček, Trojčki, Trije kralji,
Peterčkove poslednje sanje in druge. Večinoma so bile igre igrane po večkrat.

Režiser pri igranju je bil od 1920—1952 župnik Alojz Vauti, od 1952 dalje
pa kaplan Ivan Matko.

V igralski družini prve dobe 1920—1938 so bili sledeči člani najmarljivejši
in najbolj zaslužni:

Janko Ogris, dolgoletni predsednik, + 1950
Jernej Kelih, pd. Mlakar
Janez Lajmiš, cerkovnik (izboren komik)
Simon Olip, sedaj gostilničar pd. Prodnik
Angela Mlečnik-Užnik
Pavla Kelih-Olip
Marija Linasi
Katarina Lajmiš + 1940
Franc Pristovnik, obglavljen 29. 4. 1943
Andrej Mak
Alojz Čebul, občinski tajnik, preganjan, pogrešan v vojni
Janko in Peter Olip
Antonija Kelih-Lajmiš
Katarina Magek-Čebul

Iz dobe po drugi svetovni vojni zaslužijo vse priznanje:

Albin Olip, dolgoletni predsednik
Jožef in Alojzij Kelih, Čevhova
France Čertov, (Kavčev)
Ferdinand Pristovnik, občinski tajnik
Marijan Kelih (Dolinarjev)
Hanzej Čertov (Adamk)
Valentin Čertov (Senčnikov)
Brigita Maurer-Kelih
Zofka Vauti-Drenovec
Albin Travnik, pd. Ridovec (komik)
Vida Olip-Grabner

Razen teh po imenu navedenih je še bilo in je še cela vrsta drugih sode-
lujočih. Večina igralcev je od društvenega sedeža zelo oddaljena, zato je nji-
hovo sodelovanje posebno požrtvovalno in vredno priznanja.

Društvo si je tekom let nabavilo precejšnjo zbirko igralske garderobe.

III. Društveni sestanki

V prvem desetletju svojega obstoja je društvo prirejalo tudi ožje društvene sestanke v društveni sobi. Ta je bila nekaj let pri pd. Fronceju, pozneje v bivši Klemenjevi hiši in končno v mežnariji, dokler ni nad njo zrasel farni dom.

Na teh sestankih so bila predavanja. Z deklamacijami, govornimi vajami in malimi prizori so se društveniki urili v nastopu.

V zadnjem desetletju pa se od časa do časa, n. pr. na Miklavževo, Silvestrovo, na pustno nedeljo in večkrat po končani igri vršijo družabni popoldnevi oziroma večeri s petjem, prizori na odru, narodnimi plesi itd. To povezuje člane tesneje v vzajemnost in goji družabnost. Včas h iz te družabnosti požene vez, ki se trajno utrdi — pri poroki!

IV. Glavni stebri društva

Društvu so do druge svetovne vojne načelovali kot predsedniki:

Janko Ogris (nad 10 let), Ivan Kelih, Janko Olip, Simon Olip, Simon Ogris, Janez Gruden. Slednji je imel pogum prevzeti to mesto na občnem zboru leta 1939, ko je navzoči zastopnik krajevnega nacističnega vodstva že kar prežal, kje bi ujel karsibodi za denunciranje.

Po drugi vojni so društvu predsedovali:

Peter Olip, Albin Olip (osem let), Ferdinand Pristovnik in Hanzej Čertov.

Tajniške posle so vodili:

Janez Lajmiš, Simon Olip, Janko Ogris, Marija Olip, Alojz Čebul, Marta Pristovnik, Zofka Vauti, Ferdinand Pristovnik, Hanzej Čertov, France Užnik.

Blagajniki so bili:

Franc Gregorič, Janez Gruden (mnogo let), Urban Olip, Jernej Kelih, Valentin in Franc Roblek.

Kot svetovalec sta društvu stala ob strani:

Od 1919—1952 župnik Alojz Vauti, od 1952 dalje kaplan Ivan Matko.

Selsko prosvetno društvo „Planina“ obhaja torej letos 40 letnico delovanja. Tekom svojega obstoja je v precejšnji meri oblikovalo narodno zavednost in kulturni razvoj Selanov. Naj se tudi za naprej ravna po bodrilu, s katerim je tajnica na občnem zboru 1950 zaključila svoje poročilo:

Ponosno dvigaj prapor svoj, „Planina“,
da narodno in versko bo trdna selska domovina!

Dr. Ferdo Miler:

Obljuba moška pride, gre...

„Kar pusti me, kar pusti me,”
se deklica mi je smejava,
ko sem ponujal ji srce,
da bi za to poljub mi dala. —

„Roko dobiš, poljub pa le,
ko daš mi prstan še v zameno,
obljuba moška pride, gre,
če ne časti v dekletu — ženo!”

Ko je zvečir se mesec skriv
in sva movče pod lipo stava,
roko sem vzev, poljub dobiv,
je hvavco mi na prsi djava. —

Že dovgo nisva več sama,
na roci zdaj že prstan mava,
Po Dravci pa kaj drobnega
še zmirom k nam priplava! —

Zdej hvava nama siva je,
pa se mvadina poljubuje
in novo nama veselje,
za stara leta prerokuje!

Dr. Ferdo Miler:

Po polju megla se sprehaja

Po polju megla se sprehaja
in mraz obira cvet in sad,
samo kjer sonce se poraja,
zbeži pred njim megla in hlad.

Še niso polja vsa obrita,
še v pestrih barvah gozd gori,
in marsikje še v megli skrita
nam divja rožica cveti.

Narava noče še zaspati,
odeje hladne se boji,
in raje kot pod snegom spati,
vse čare svoje oživi.

Dobrote zdaj najboljše trosi,
zvarila vino je ljudem,
na vse strani razs'pa, nosi,
najlepše slike da očem.

Le mene zvito napojila
jesen je le z obljubami,
a kot tolažbo je ovila
mi gosto meglo pred oči.

A megla ni me zapeljala,
da pot bi zgubil in zašel,
mi tajna zvezda je sijala,
zaupal sem — in pot zadel!

40 let „Gorjancev“ v Kotmari vasi

Med „mlajša“ naša prosvetna društva štejemo tudi Slovensko prosvetno društvo „Gorjanci“ v Kotmari vasi. Ustanovljeno je bilo 14. decembra 1919 kot izobraževalno društvo „Gorjanci“ v Kotmari vasi; prevzelo je izobraževalno in prosvetno delo, ki ga je tod prej vršila podružnica CMD. Njen glavni steber je bil leta 1885 po Matiji Prosekarju — Razaju na Plešivcu ustanovljeni pevski kvartet, ki je s svojo pesmijo obiskal številne kraje v Rožu, Zilji in Podjuni. Tako je med drugim leta 1890 nastopil v Vovbrah pri Velikovcu. V dobi CMD-podružnice sta, kakor ve povedati še živeči član Franc Waste iz Reke pri Kotmari vasi, pevski zbor vodila župnik Rotar, po njegovi smrti pa organist Bernolt.

Takoj po prvi svetovni vojni so se tudi Kotmirčani po zgledu prebivalstva drugih krajev, kjer so v začetku tega stoletja pričeli ustanavljati prosvetna društva, odločili za samostojno društvo. Do ustanovitve je prišlo na občnem zboru 14. decembra 1919. Društvo si je nadelo ime „Gorjanci“, ki ga častno nosi skozi 40 let. Njegov prvi odbor so sestavljali Tomaž Prosekar — Razaj kot predsednik, Kristijan Lajčaher kot podpredsednik, Miha Pak — Keznar kot tajnik ter Ožbalt Prosekar, Franc Waldhauser, Alojz Wieser, Andrej Prosekar, Vincenc Wieser, Marija Wieser, Tončka Waldhauser in Francka Niemec kot odborniki. Za pevski odsek je odgovarjal in zbor vodil Alojz Prosekar. V prvem letu svojega obstoja je društvo priredilo 2 igri, in sicer „V Ljubljano jo dajmo“ ter „V medenih dneh“, pevski zbor pa je imel nekaj koncertov.

Po plebiscitu društvenega dela nekaj časa ni bilo. Šele z občnim zborom 19. marca 1922 je društvo „Gorjanci“ obnovilo svoje delo. V tem letu je društvo iz prostovoljnih prispevkov postavilo društveni oder, pri čemer je mizarška dela opravil Janko Waschnig, poslikal pa ga je Franc Ogris, ki že štirideset let poje v društvenem pevskem zboru. Pomladi leta 1923 je prišlo do pomembne društvene prireditve pri Toplicarju na Plešivcu, kjer sta pela domači društveni pevski zbor in pevski zbor Izobraževalnega društva „Kočna“ v Svečah, igralci domačega društva pa so nastopili z igro „Doktor Vsezna in njegov sluga Štipko Tiček“. Prireditvev je vrgla 1 milijon inflacijskih kron vstopnine. Isto leto je društvo uredilo tudi svojo knjižnico, ki sta jo prevzela v oskrbo Egidij Waschnig in Miha Pak. V letu 1924 so sledile igre „Domen“ pri Ilcu v Gorjah ter „Tri sestre“ in „Ne kliči vraga“. Pri vseh teh in tudi pri tistih v naslednjih letih je vedno spet nastopil tudi pevski zbor.

Vsa leta do občnega zbora 1927 je vodil društvo njegov prvi odbor. Na občnem zboru leta 1927 se je pokazala potreba po pomladitvi in razširitvi odbora. Poleg starih odbornikov Tomaža Prosekarja, Mihe Paka in Franca Waldhauserja so bili v odbor izvoljeni Franc Niemec kot predsednik ter Egidij Waschnig, Tomi Koban, Luka Perkonig, Ana Martinjak in Rezi Niemec kot odborniki. Društveno delo je občni zbor razdelil na tri odseke: pevski, ki sta ga vodila Alojz Prosekar in Valentin Moser, dramatski z Mirkom Čimžarjem in Antonom Žagarjem na čelu, ter knjižni odsek, za katerega sta skrbela Mirko Čimžar

in Johana Prosekar. Ta občni zbor je tudi sklenil, da imajo člani društva prost dostop na prireditve. Po občnem zboru je odbor določil poseben odbor za zidanje društvenega doma, ki pa svoje naloge zaradi raznih okoliščin žal ni mogel izpolniti.

V naslednjih letih je društvo svojo dejavnost podvojilo. Pevski zbor je nemorno vadil in nastopal, dramski odsek ni hotel zaostajati in knjižničarji tudi ne. Poleg prireditev v domačem kraju so „Gorjanci“ šli tudi na gostovanje. Tako so jih spoznali v Glinjah, v Podljubelju, v Št. Janžu in v Šmihelu nad Pliberkom. Posebno agilnost je razvil pevski zbor „Gorjancev“, ki ga je v letih 1928 do 1935 vodil sedaj v Vetrinju živeči pevovodja Jožef Lampichler in z vedno večjimi uspehi razvijal njegove sposobnosti. Od koncerta do koncerta tako po Koroškem, kakor tudi v Sloveniji, kjer je pel v Ljubljani, Mariboru in v Trbovljah, je zbor želel nove uspehe. Leta 1930 je nastopil tudi v Radio Ljubljana. To plodno delo „Gorjancev“ je kruto presekala okupacija Avstrije po Hitlerjevi Nemčiji.

Po drugi svetovni vojni so korenine Slovenskega prosvetnega društva „Gorjanci“ naglo pognale. Zbrali so se stari prosvetaši, njim pa so se pridružili nji-

Igralska družina SPD „Gorjanci“

hovi doraščajoči otroci. Kotmirčani so obnovili svoje društvo, predsedniško mesto pa je prevzel in ga do zadnjega leta obdržal Egidij Waschnig pd. Gvažar. Oživel je pevski zbor, ki ga je nekaj let vodil Lojze Hribar, za njim pa ga leta 1955 prevzel Pavle Kernjak, ki ga je bodisi samega ali pa v sklopu združenih mešanih zborov vodil po številnih koncertih širom naših dolin, v Celovcu in v Sloveniji.

Prva leta je poleg zbora močno zaživel tudi dramski odsek in nastopil z vrsto uspešnih predstav, med katerimi naj bodo igre „Krivoprisežnik“, „Deseti brat“, „Veriga“ in „Vdova Rošljinka“ posebej omenjene.

Poleg starih neomajnih korenin ima SPD „Gorjanci“ mnogo mladih prosvetašev, odličnih pevcev, pevk ter talentov. Ko opisujemo razvoj društva od njegovega nastanka, je prav, če zabeležimo imena pevcev, ki so že 40 let člani pevskega zbora. To so Miha Pak, Franc Ogris, Tomi Koban in Janko Hedenik. K njim, ki so duša pevskega zbora in društva, so se pridružili številni mladi pevci in pevke. Marsikateri so se izurili v odlične soliste. Prijetni glasovi in prisrčna melodika Johane Prosekarjeve, Micje Užnikove, Rezije Pakove, Anije Wieserjeve ter Francija Stosslerja in Jozeja Paka so zadnja leta vedno spet zadivili vsakogar, ki jih je slišal in poslušal. Da bi postali in ostali oni in z njimi ves mladi naraščaj tak steber prosvetnega življenja v Kotmari vasi, kakor so pred njimi bili Razaji, Keznarji, Rutarji, Ogrisi, Gvažarji, Čimžarji, Šmoni, Rožani in drugi, in da bi njihovo srce vedno gorelo za petje, za igro, za ljudsko prosveto in naravno rast, to je naša iskrena želja ob 40-letnici „Gorjancev“.

(Prirejeno po podatkih T. P.)

Spomini na prosvetno delo v Podravljah

Malokdo še pomni čas okrog leta 1905. in takratne dogodke, zato smatram za umestno, da nekaj malega povem o tej minuli dobi v Podravljah. Najprej je tu zaživel tamburaški zbor, ki ga je vodil železniški uradnik Podbregar od direkcije v Beljaku. Od tam so namreč prihajali na obiske k narodnemu borcu, župniku Antonu Gabronu, slovenski uradniki, nameščeni pri direkciji državnih železnic. Okrog Podbregarja so se zbrali domačini, kmetje z organistom Zepom Rajhmanom in pogumno začeli s tamburanjem. Godala so si nabavili povečini sami. Na Dravi pa je deloval pod vodstvom organista Hanže Rutarja moški kvartet. Mladini bodi pojasnjeno, da so pri tamburaših in pevcih sodelovali povečini starejši možje, kakor p. d. Špicar na Udmate, Cetinjak s Cetinja, Košej in Črnež iz Dragnič, Sabah, Janež in Krajnc z Drave, med mlajšimi pa Lajrovec, Filej in Bhov iz Podravelj. Nekaj mlajših nas je ustanovilo skromen oder, tako, da smo bili za vse primere in potrebe pripravljeni z godbo, petjem in igrami. Začeli smo pri Otiču in si pridobili že s prvo prireditvijo toliko občinstva, da je bila dvorana premajhna. Začeli smo hoditi gostovat tudi drugam, še celo na daljnjo Dholico, kjer pa so nas ob vrnitvi napadli nemškutarji s kamenjem. Vidite, da se že takrat, recimo pred petdesetimi leti, bili nemškutarji ravnotaki, kakor so dandanes. Kjer smo nastopili, povsod smo bili prisrčno sprejeti in povsod so nas vabili, naj kmalu spet pr'demo.

Nasprotnikom naše delovanje ni bilo po volji, ker sami niso imeli ničesar takega in so z zavistjo gledali, kako ljudstvo z veseljem hodi k našim prireditvam. Na okrajno glavarstvo v Beljaku so napravili ovadbo, da se pri naših prireditvah

*Dolgoletni predsednik
„Sloge“ Urban Heber*

gode nemoralnosti, nakar je glavar vsako nadaljnjo prireditev prepovedal. Treba je bilo nekaj ukreniti. Poslužili smo se društvenega zakona in predlagali ustanovitev društva, ki ga doslej še ni bilo. Temu se oblast ni mogla izogniti in je morala dovoliti ustanovitev. Zdaj ni bilo več mogoče zabraniti prireditev, ker smo delali v smislu potrjenih pravil. Društvu smo dali ime „Sloga“, kar nas je vedno opominjalo, naj bomo složni in se skrbno ogibamo zdražb in razdorov. Prvi tamburaški komad je bila ruska himna, prve igrice pa so bile moje enodejanke, pevski kvartet je dajal pesmi in naših pesmaric. Nastopil je tu in tam tudi kak domač govornik, med katere moramo šteti pred vsem rajnega Franca Jesenika, ki je bil dober prijatelj Prežihovega Voranca.

V to idilično življenje je kakor strela iz jasnega udarila vest, da so slovenski uradniki od direkcije v Beljaku premeščeni v Trst. Tako smo čez noč bili ob voditelja tamburašev. K sreči se je organist Zep toliko izuril, da je lahko prevzel vodstvo. Tudi gledališki igralci so bili že toliko izurjeni, da so po mojem odhodu pod vodstvom Šustarčeve Micije že sami obvladali oder in spet je bil Jesenik tisti, ki je tozadevno največ pomagal. Velika opora je bil društvu skočidolski župnik Gabron, ki je že nekaj let poprej dal pobudo za ustanovitev slovenske Hranilnice in posojilnice. Kot absolviran filozof je pravilno cenil kulturno delo in dejal, da smo s tem več pripomogli slovenski stvari, kakor marsikak shod. Ko je prišla Glažarjeva gostilna v slovenske roke, je lastnik uredil dvorano in so se prireditve vršile tam. Ker je bilo tu več prostora, so lahko sem hodila druga društva gostovat, tako z Brnce z „Divjim lovцем“ in iz Št. Jakoba z „Miklovo Zalo“.

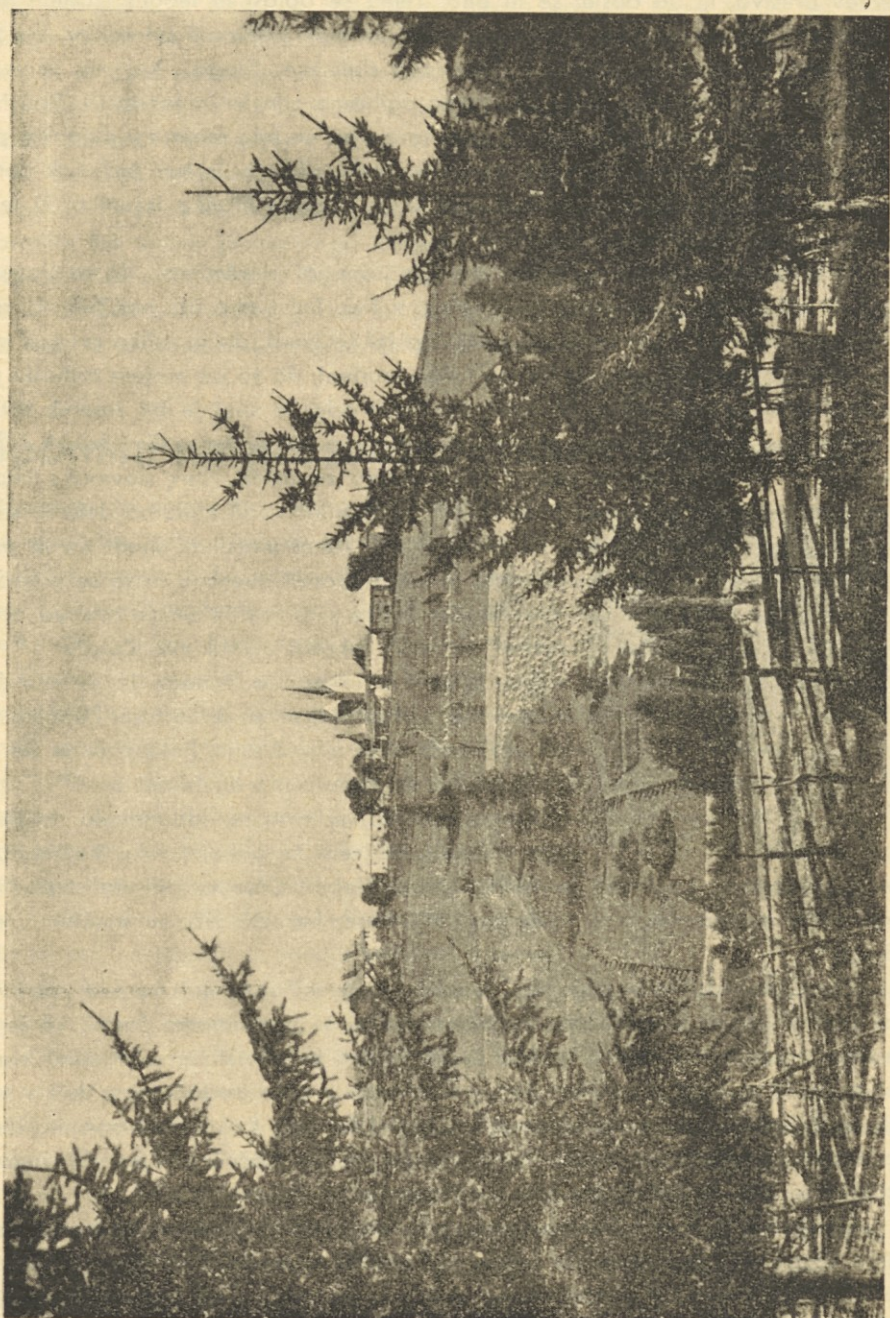
Prišla je prva svetovna vojna, ki je vse to uničila. Mnogo jih je moralo k vojakom, med njim društveni predsednik, Urban Heber, p. d. Šustarč. Župnika Gabrona je nemška pravica pregnala iz fare in se ni več vrnil. Potikal se je po raznih krajih in končno leta 1927 siromašen in zapuščen v Ljubljani umrl.

Po končani prvi vojni se je delo spet obnovilo in se nadaljevalo do Hitlerjeve invazije. Tu mu je bila duša mladi, sedaj tudi že pokojni Jaka Rajhman, Jesenik, predsednik pa je bil še vedno Urban Heber. Oba so Hitlerjanci poslali v izgnanstvo v Hesselberg, v glavnem radi tega, ker sta bila v vodilnih mestih „Sloge“.

Zdi se mi vredno in prav, da se zdaj, ko je v Podravljah zamrlo vse kulturno delo in je vas že dokaj ponemčena, vendar še spominjamo časov, ko je slovenska pesem in tamburica bodrila k zavednosti in zavesti in se v duhu klanjamo onim, ki so odšli pred nami še z veliko vero v našo bodočnost v duši v večni mir, zadnji med njimi iz te vrste veliki idealist Šustarč. Kakor dva kamnita stebra pa stojita še organista Hanža Rutar na Rogaču in Kočnikov Zep v Trabenčah. Ta dva še pojeta, kakor sta jima peli mamici v slovenski besedi.

Danes živi v Podravljah nov rod, iz katerega so se čule celo besede: „Windisch sing i nit“, dasi mati dotičnega niti nemški ni znala. Pač pa stoji tam, kjer je bila Glažarjeva ali Vospersnikova gostilna, mogočen dom Slovenske kmetijske šole, v bližini pa zadruga in slovenska Hranilnica in posojilnica. Kdor si ogleda Kmetijsko šolo, pa dobi vtis, da je to tudi kultura, ki pomaga našemu človeku do boljšega modernejšega življenja.

Špicar Jaka

Djekše

55 let Slovenskega prosvetnega društva v Logi vasi

Čeprav se na naši zemlji že nad tisoč let prepevajo slovenske pesmi, se je v začetku dvajsetega stoletja le spoznala potreba po organiziranem ljudsko prosvetnem delu. Kakor v nekaterih krajih prej, v drugih pa pozneje so se dne 4. decembra 1904 zbrali tudi naši rodoljubi iz Loge vasi, Št. Ilja in Škofič na sestanek in sklenili, da ustanovijo prosvetno društvo, kateremu so nadeli ime Pevsko in izobraževalno društvo „Slavček“. Poldrugi mesec navrh, dne 22. januarja 1905 je bil društveni ustanovni občni zbor, ki je za predsednika izvolil poznejšega zgodovinarja naših krajev, župnika Štefana Singerja, za podpredsednika pa Martina Šalerja. Tajniški posli so bili poverjeni Mihi Žužovu.

*Arnold Černic, dolgoletni predsednik
SPD „Slavček“ v Logi vasi*

Ustanovljeno društvo je imelo že v prvem letu najmanj 10 prireditev. Trije člani društva so se v tem letu udeležili vseslovenskega shoda v Mariboru, ki je bil 3. septembra. Vsestransko marljivo delo „Slavčka“ je trajalo vse do pričetka prve svetovne vojne, ki je povsod prekinila delo naših društev. Po vojni je v obdobju do plebiscita znova močno zadelo slovenska pesem in to ne le v območju društva, v Logi vasi in Št. Ilju, temveč tudi na nemških tleh na Litzlhofu blizu Spittlala ob Dravi, kjer je bilo interniranih mnogo članov našega društva.

Po plebiscitu je moral dotedanji predsednik društva, dekan Štefan Singer, zapustiti naše kraje. Društvo je bilo brez glave, a se je kmalu znašlo. Za 12. februar 1922 je odbornik Matevž Rainer sklical pri Šlajharju v Logi vasi občni zbor, ki je za predsednika društva izvolil žal prezgodaj umrlega Arnolda Černica. Z njemu lastno natančnostjo je vodil društvo kot predsednik do 25. marca 1936. Duša društva pa je ostal vse do svoje prerane smrti koncem julija 1959. V tem času se je vršilo vsako leto več prireditev. Vnet član društva v tem času je bil tudi pokojni župnik Baier, rodом Čeh.

Veliko prireditev z udeležbo nad 500 ljudi je imelo društvo 23. marca 1930 pri Pipanu v Vrbi. Na prireditve so navalile tudi tolpe Heimatschutza, da bi jo razbile, kar pa jim ni uspelo, temveč so se morale osramočene pred domačim

prebivalstvom vrniti na svoje domove, nekateri tudi v oddaljeni Celovec. Spomladi leta 1934. so naši pevci pod vodstvom svojega pevovodje Pavla Kernjaka napravili veliko turnejo v Jugoslavijo, kjer so med drugim tudi položili venec na grob velikega slovenskega pesnika dr. Franceta Prešerna.

Na občnem zboru 25. marca 1936 je bil za predsednika izvoljen Lorenc Pipan. Ta leta že štejejo v prvi začetek fašistične diktature v Avstriji, ki je hromila prosvetno delo, dokler naših društev ni prepovedala. Kljub temu pa je naše društvo 6. decembra 1937 pričelo z jezikovnim tečajem, ki ga je obiskovalo 18 otrok. V teh letih je bil ustanovljen tudi društveni tamburaški zbor. Konstanjčani pa so na Vištrovih tleh priredili Drabosnjakovo „Kristusovo trpljenje“.

Z vkorakanjem nacističnih tolp v Avstrijo se je za naše društvo pričel križev pot. Na občnem zboru 22. maja 1938 je okoli 40 navzočih članov izvolilo za predsednika Jozo Straussa mlajšega. Le ta je moral s tajnikom društva po občnem zboru na zasliševanje. Društveno delo pa je kmalu po občnem zboru zamrlo. V naslednjih letih so naši najboljši društveniki bili izgnani ali pa poslani v koncentracijska taborišča. V Bavarski je našel svoj mrzli grob Štefan Pachler. Najzvestejši pevec Maksej Černic je našel svojo smrt v koncentracijskem taborišču in se kakor še nekateri drugi društveniki ni več vrnil v svoj ljubljeni domači kraj.

Po 8. maju 1945 je po naših krajih spet zadonela slovenska pesem. Kernjakov pevski zbor je štel nad 50 pevcev, prireditve so se vrstile. Po poročilu na

Ustanovitelji slovenskega prosvetnega društva v Logi vasi

občnem zboru SPZ je bilo naše društvo v naslednjih letih za „Kočno“ v Svehah in pred „Dobračem“ na Brnci med tremi najbolj aktivnimi društvi. V tem času je spremenilo tudi svoje ime in „Slavčka“ zamenjalo s „Svobodo“. To ime nosi še danes. Odločilno je „Svoboda“ pripomogla tudi k velikemu taboru koških Slovencev pod Jerbergom leta 1948 in k Mladinskemu dnevu pri Kopitniku leta 1949.

Žal je v zadnjih letih društvo pričelo opuščati oderske prireditve in sta mu ostala le pevska zbor, v Št. Ilju Kernjakov, v Logi vasi pa zbor Hanzija Aichholzerja, ki se vsak po svoje prizadevata, da ohranita med nami, predvsem pa med mladino slovensko besedo in pesem v duhu našega društvenega gesla

Od jezera do vrh planin,
čez Logo vas
razlegaj se slovenski glas.

Maksej Kakl

Nekaj iz zgodovine Slovenskega prosvetnega društva „Drabosnjak“ na Kostanjah

Točnih podatkov o nastanku, razvoju in delu Slovenskega prosvetnega društva „Drabosnjak“ na Kostanjah žal ni več. Vse zapiske o društvu vključno tajnice so zaplenili in uničili nacisti. Zato morem z zgodovino „Drabosnjaka“, našega najsevernejšega prosvetnega društva postreči le iz svojih zbranih spominov in doživetij.

V kolikor se spominjam, je bilo slovensko prosvetno društvo na Kostanjah ustanovljeno 1904. leta in sicer po župniku Jan. Maierhoferju. V svojih prvih desetih letih obstoja je društvo uspešno delovalo, dokler ni svet zajela svetovna vojna. Po tej vojni je društvo znova zaživelo leta 1922. V postu tega leta je po tridesetletnem presledku uprizorilo Drabosnjakovo igro o Kristusovem trpljenju. Uprizoritev te igre je bila hkrati začetek novega prosvetnega življenja na Kostanjah. Društvo je spet pričelo redno uprizarjati igre in imeti razne proslave v lastnih prostorih, ki jih je uredila in dala društvu na razpolago tukajšnja Hranilnica in posojilnica pri pd. Rumašu na Blatu. V tem času so prišla na izlete in gostovanja na Kostanje tudi druga društva, med njimi pevski zbor iz Loge vasi in tamburaši iz Podravelj. Nekaj časa je imelo društvo tudi svoj tamburaški zbor, s katerim se je udeležilo proslave tamburaških zborov v Št. Janžu v Rožu.

Leta 1932 je društvo s posebno lepim uspehom ponovilo Drabosnjakovo pasijonsko igro. Za to igro so izdelali kostume domačini sami. Igro smo ponovili petkrat zaporedoma, vedno ob obilni udeležbi. Od vseh strani so prišli gledalci — od Borovelj do Zile, pa tudi nemških sodeželanov ni manjkalo; med njimi je bil tudi takratni „Volksbildungsreferent“ dr. Winkler-Hermaden. Uprizoritev pasijonske igre leta 1932 je bila prireditev, ki je segala daleč preko krajevnih meja Kostanj. Od nje so ohranjeni še izredno lepi fotografski posnetki.

Po letu 1934 se je pod vplivom nacistov pričela dotedanja lepa vzajemnost v društvu krhati. Le ti so pod vodstvom dr. Graberja in krajevnih učiteljev pričeli pripravljati nemško pasijonsko igro, se polastili odra in kostumov ter kar naenkrat „iznašli“ tu sploh nikoli poznani „izvirni“ nemški tekst iz Kostanj. Leta 1936 so igro prvič uprizorili z nemškim besedilom. Kakor se trdi, je besedilo prinesel na Kostanje priseljenec Johann Peršuti iz Mossburga, kjer je prej bival. S tem je bila edino izvrna Drabosnjakova igra v domačem slovenskem narečju pokopana. Le težko se bo posrečilo, da bi jo kdaj obnovili. Od Drabosnjaka igranih iger sta se na Kostanjah ohranili še Pastirska igra in Izgubljeni sin. Prvo smo je zadnjič igrali 1947, drugo pa je posnel in oddajal v postu 1958 radio Celovec.

Po drugi svetovni vojni je društveno delo v prvih letih lepo oživel. Poleg manjših iger smo leta 1948 na domačem odru ter v Vrbi, na Žihpoljah in Djekšah

Bogastvo Kostanj: les in lep razgled

ter v Št. Lipšu igrali Žižekovo „Miklovo Zalo“. Od tistega časa naprej pa je pričel pritisk na naše društvnike naraščati, vsled česar je tudi dejavnost društva v našem odmaknjenem kraju postala vedno težja. V veri v novi čas življenja v miru in sporazumevanju društvo „Drabosnjak“ čaka, da bo duh tega časa zavel tudi na Kostanjah in vzpostavil nekdanjo lepo vzajemnost ter v po-

nos vseh kazal spet zgodnje kulturne stvaritve slovenskih Drabosnjakov po naših mirnih, idiličnih gorskih vaseh.

Ko zabeležujemo spominske odlomke Slovenskega prosvetnega društva „Drabosnjak“ na Kostanjah, naj bodo omenjeni tudi njegovi najbolj vztrajni prosvetni delavci in dolgoletni neustrašeni odborniki. Med njimi zavzemata prvo mesto Jurij Oprisnik, pd. stari Majer in Filip Dragašnik, pd. Rumaš, ki je bil od leta 1922 neupogljiv steber društva in ga z vso vnemo kot predsednik vodil skozi dolga in težka leta, dokler ni umrl na posledicah izseljenišтва. Njemu je sledil Franc Lesjak pd. Lajtenpavr. Kot pridne sodelavce pa je treba omeniti med drugimi predvsem Župikove, Kajžnikove in Šmonove.

Martin Kuchler, župnik

Dr. Ferdo Miller:

Tja, v moj dom, se mi mudi!

Leta težka sem izkusil
kar zapustil sem svoj dom,
tuji veter, me je brusil,
spremljal me je blisk in grom.

Grom iz desne, blisk iz leve
s tira spravil me je h'tel,
da zdobljen v slabotne pleve
hlapčevsko bi še živel.

Slabo me je svet presodil,
ko je vladala tema;
tuji škor'nj me ni pohodil,
sla me ni premagala!

Ni še zvezda obledela,
ki mi kaže pot nazaj,
še bo v meni pesem pela,
ko bom šel v domači kraj!

Rad bom našim vsem ljudem
radostno roko podajal,
srečen, če v oko jim zrem,
bom ponos jim v srce vsajal.

Tja, kjer narod zopet vstaja,
sveža valovi mu kri,
brez bojazni v borbi vztraja,
tja, v moj dom, se mi mudi!

Oko, ozri se nazaj, prav do mraka otroških let! Kam je letelo vse hrepenenje, komu je bila darovana najboljša moč srca in razuma, odkod je vrela, kam se je obracala vsa radost in bolest? — Resnično, domovina, nisem te ljubil, kakor cmerav otrok, ki se drži matere za krilo; tudi te nisem ljubil, kakor solznomeščanski vzdihovalec, ki ti kadi v lice sladke dišave, da te skele uboge oči; ljubil sem te s spoznanjem, videl sem te vso, v nadlogah in v grehah, v sramoti in v zmotah, v ponižanju in v bridosti; zato sem z žalostjo in srdom v srcu ljubil tvojo oskrunjeno lepoto, ljubil jo stokrat globlje in stokrat višje od vseh tvojih trubadurjev!

(Ivan Cankar — Bela krizantema)

Zgodovina koroških podružnic Slovenskega planinskega društva

1. Ziljska podružnica 1900—1907

(Piše dr. Julij Felaher)

Z ustanovitvijo Slovenskega planinskega društva (SPD) l. 1893. se je zanimanje za slovenske planine in gore začelo širiti tudi med Slovenci na Koroškem. O tem imamo sicer le malo poročil. Kakšno naziranje o planinah je vladalo med ljudstvom še l. 1897., nam priča članek nekega -hr-, objavljen v tedanjem glasilu koroških Slovencev „Mir“-u z dne 30. nov. 1897 v Celovcu: „Popotno pismo iz Koprivne“. Pisec članka beleži opazko svojega vodnika, s katerim sta je vračala iz Kamnika preko planin na Koroško: „Velikanski svet!... a malo vreden“, h kateri je pisec pripomnil: „A vendar rečem, gore in planine še hranijo zaklade, to so gozdi in živinoreja... Res tudi gore same, dasi malo vredne, nas zanimajo“. Članek „Iz Kanalske doline“ (Slovensko planinsko društvo), objavljen v „Mir“-u 10. marca 1899, št. 7, opozarja „Mir“-ove bralce na SPD in njeno delovanje ter piše med drugim: „Od navedenih 4 slovenskih dežel (namreč Kranjske, Štajerske, Primorske in Koroške) je do zadnjega časa samo Koroška zaostala, a sedaj se je tudi tukaj vzbudilo zanimanje za Slovensko planinsko društvo. Že v minulemu letu je pristopilo več koroških Slovencev k temu društvu in še veliko več jih je obljubilo pristopiti v tekočem letu, tako da bo društvo moglo začeti svoje delovanje i na Koroškem. Vabimo torej vse rodoljube iz vseh koroških slovenskih pokrajin, naj se oglasijo precej v mnogem številu.“ Nadalje je Planinski Vestnik od 25. jun. 1899, str. 100, objavil vest, da je Simon Inzko, dekan v Žabnicah, dal SPD za planince in turiste na Višarjah na razpolago lepo urejeno sobo s 3 posteljami. „Mir“ pa je 10. jul. 1899, št. 19, v daljšem članku z nadpisom „Slovensko planinsko društvo na Sv. Višarjah“ med drugim poročal: „Dne 29. jun. 1899 se je nad 30 planincev, članov SPD, med njimi načelnik prof. Fr. Orožen, udeležilo slovesne otvoritve planinske društvene sobe na Višarjah (1792 m). Že v jeseni 1898 je Ebner, župnik v Žabnicah, na svoje stroške pustil napraviti pot na „Kamenitega lovca“ (2079 m), ki se je l. 1899 po zaslugi višarskega gostilničarja Blaža Lakate še podaljšala in popravila neki lovska steza iz Višarij v slovečo kotlino „Za jezero“. Pisec članka pravi: „Obe novi poti sta se zaznamovali in s slovensko-nemškimi napisi označili. To in drugo bo pripomoglo ohraniti Višarjem slovenski značaj in bo vabilo turiste, posebno slovenske in češke,¹⁾ na to znamenito goro. Slovensko planinsko društvo pa naj sprejme od koroških Slovencev iskreno zahvalo, da je začelo delovati tudi v potujčeni koroški pokrajini. Naj bi koroški Slovenci z obilnim pristopom podpirali to prekorno društvo, ki brani naše planine pred navalom tujstva. Tako bomo najbolj uspešno vabili naše brate onstran Karavank in iz daljne Češke v naše lepe kraje slovenske Koroške. V Slovenskem planinskem društvu bomo našli močno zaslonbo v našem dosedaj obupnem narodnem boju in vzbudil se bo tudi po vrlih slovanskih gostih narodni ponos v našem ljudstvu.“²⁾

Med društvenimi vestmi opozarja SPD planince in turiste na slovenske gostilne ob Vrbskem jezeru na Koroškem, katere toplo priporoča.³⁾

V tedanji dobi je „Nemško-avstrijsko planinsko društvo“ z vso silo in sistematično delalo na tem, da v turistično-alpinističnem pogledu dobi vso koroško obmejno gorovje ležeče na slovenskem ozemlju v svojo delovno področje, da vsa pota in steze markira, postavi izključno nemške potokaze in da na vseh slovenskih vrhovih zgradi svoje kočice. Kjer se je to posrečilo, kakor n. pr. v Karavankah v Rožu,

1) Češka podružnica SPD ustanovljena 26. V. 1897 je 26. VII. 1900 o'ovorila na severni strani Savinjskih planin — na Ravnah pod Obirjem — torej na koroški zemlji za planinstvo velevažno Češko bočo.

2) Ponatis vsebine tega članka v „Planinskem Vestniku“ (Pl. V.) V, Ljubljana 1899, 7, str. 116—117, pod naslovom: „O društvenem izletu na Sv. Višarje“ in „Drugi društveni izlet“ v Pl. V. V, Ljubljana 1899, str. 101—102.

3) „Ob Vrbskem jezeru“. Pl. V. V, Ljubljana 1899, 6, str. 102.

se je kar vse ozemlje proglasilo za nemško in se mu je z nemškimi potokazi dalo na zunaj nemški videz. Zaradi tega je planinstvo v tisti dobi imelo važne narodno-obrambne naloge in je bilo delo SPD sestavni del borbe za očuvanje slovenstva na Koroškem in obrezuspešenje germanizacijskih ciljev „Nemškega-avstrijskega planinskega društva“. Zato je bil namen Ziljske podružnice, da koroški Slovenci bolje spoznajo in ljubijo svojo rodno zemljo, s slovenskimi kažipoti in napisi pokazati njeno slovensko lice ter s tem buditi pri domačem ljudstvu ponos in utrditi narodno zavest, pri tujcih pa spoštovanje do Slovencev in slovenskega jezika.

Prva podružnica SPD na Koroškem je bila Ziljska podružnica, ustanovljena 1. 1900. Pobudo za njeno ustanovitev so dali nekateri rodoljubi pri Zilji, med njimi deželni poslanec Franc Grafenauer iz Most, obč. Brdo, in Ivan Milonig pd. Koren iz Zahomca ter člani tako imenovanega „Slovenskega omizja“ v Beljaku, med njimi posebno navdušeni planinec Alojzij Knafelc. Beljaško omizje je združevalo slovenske narodne in prosvetne delavce v Beljaku in beljaškem okraju. Predsednik omizja je bil v dec. 1954 umrl Ivan Hohmiller. Organizacija je imela nepomemben naziv, da so člani svoje narodno in prosetno delovanje lažje prikrili pred nemško-nacionalno nestrpnostjo in avstrijskimi oblastmi.

Ustanovni občni zbor prve podružnice SPD na Koroškem, ki se je imenovala Ziljska podružnica, je bil 18. jan. 1900 v Borljah — obmejni vasi v zapadnem delu slovenske Ziljske doline. Takoj ob ustanovitvi je podružnica imela 16 članov, ki so bili vsi na občnem zboru navzoči in sicer Fr. Bergmann iz Št. Lenarta pri 7 studen-
cih, Ivan Flašberger (false Plašberger), posestnika sin iz Velike vasi, občina Brdo, Anton Gabron iz Skočidola, Franc Grafenauer, deželni poslanec iz Most, občina Brdo, Fr. Havliček iz Čač, Alojzij Knafelc, adjunkt direkcije drž. žel. iz Beljaka, Matija Kues (false Knez), dekan iz Trbiža, Martin Krejči iz Gorij, Fr. Krigl, posestnika sin iz Zahomca, Ivan Milonig pd. Koren iz Zahomca, Anton Pelnar iz Št. Štefana v Ziljski dolini, Josip Rozman iz Celovca, Josip Svaton iz Višarj, Anton Varmut, posestnik v Limarčah, obč. Brdo in Janez Varmut iz Bistrice ob Zilji.⁴⁾ Od navedenih živi danes edino še Anton Pelnar, župnik v Št. Štefanu v Ziljski dolini, star 87 let. Ustanovitelji podružnice so bili iz vseh krajev Ziljske doline od Beljaka do Šmohorja doma. Iz svoje srede so izvolili prvi odbor podružnice in sicer za načelnika dež. poslanca Franca Grafenauerja, za njegovega namestnika Ivana Miloniga pd. Korena, za tajnika Alojzija Knafelca, za odobrnika pa Matijo Kuesa in Josipa Svata. Za sedež podružnice so si izbrali daleč okrog znano vas Bistrica ob Zilji. Pl. V. je pozdravil ustanovitev prve podružnice na Koroškem in poudaril, „da je za razvoj turisticke na Koroškem posebno v prekrasni Ziljski dolini velikega pomena in ima za svoje delovanje jako lepe torišče“. „Mir“ pa je napisal: „Upamo, da bo nova podružnica polagoma vzrastla v mogočno društvo, ki bo slovenske naše kraje in planine obvarovalo nadaljnega potujčevanja. Zadnji čas je že za to, sicer bodejo v zdaj še slovenskih gorah in planinah morebiti v kratkih letih veljale besede pesnika Gregorčiča: „... Naš raj je tujcev zdaj lastnina.“⁴⁾ Narodnostni in kulturni pomen novo ustanovljene podružnice je bil vidno poudarjen. Ideje planinstva so klice in združevale koroške Slovence.

Deželno predsedstvo v Celovcu je potrdilo pravila podružnice 17. jun. 1900 pod opr. št. 996. Pravila, ki so jih podružnični člani izglasovali na ustanovnem občnem zboru in jih je podružnica založila v posebni, osem strani obsegajoči brošuri, so obsegala 19 paragrafov. V § 2 je bil določen namen podružnice: „Spoznavati slovenske gore in planine ter pospeševati in olajševati potovanje po Koroškem ter podpirati v tem smislu delovanje „Slovenskega planinskega društva“ v Ljubljani, čegar pravila imajo veljavo tudi za to podružnico.“ V § 4 je bilo določeno, da sme podružnica začeti poslovati, če šteje vsaj 10 članov ter da obstoji tako dolgo, dokler ne pade število članov pod 10. Članarina je znašala 6 kron, pristopnina 2 kroni, ustanovnik pa je plačal enkrat za vselej 60 kron. Podružnični odbor, ki se je volil na tri leta, je bil sestavljen iz načelnika, namestnika načelnika, tajnika, ki je bil obenem blagajnik in

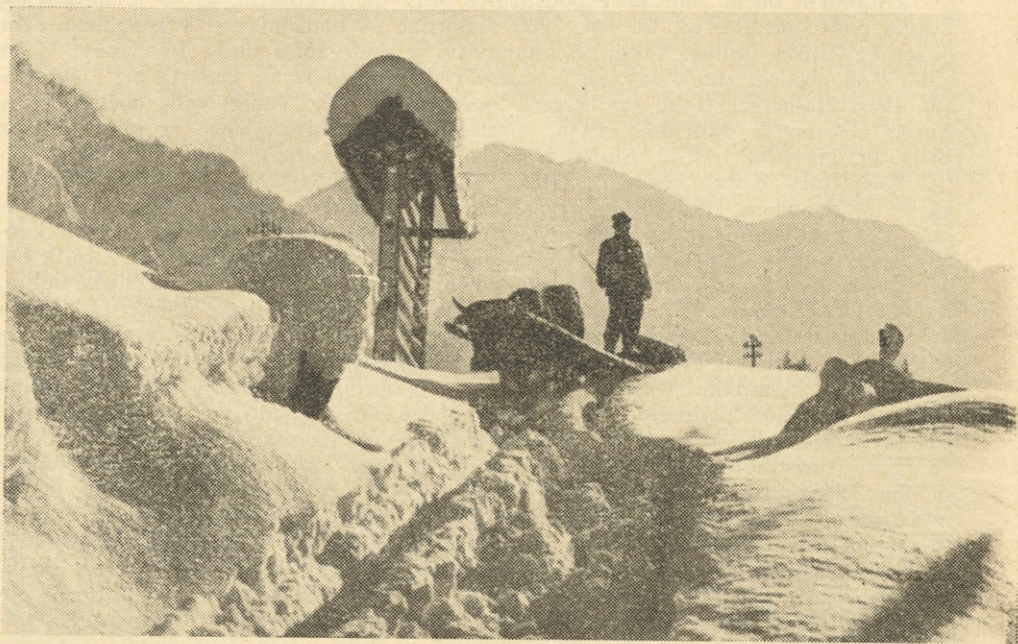
4) Novi člani Ziljske podružnice — Nova podružnica. Pl. V. VI, Ljubljana 1900, 1, str. 9—10. Od Zilje (Podružnica slovenskega planinskega društva). „Mir“ XIX, Celovec 1900, 5, str. 18.

dveh odbornikov. § 19 je določal, da pripade ob razhodu ali razpustu podružnice nje imovina glavnemu odboru.

Za Osrednjim drušvom se je že l. 1893 ustanovila Kamniška, takoj za njo Savinjska, nato Radovljiska, Soška, Češka (1897), Kranjska podružnica v Kranju na Gorenjskem (l. 1899) in kot sedma l. 1900 Ziljska podružnica.⁵⁾

Koncem l. 1900 je štela podružnica 34 rednih članov, med temi so bili Fr. Janah, gostilničar na Bistrici, Zobec Anton in Marija Lapuš v Beljaku, odvetnik dr. Ferdo Müller (Miler) v Borovljah, Gregor Einspieler, dež. poslanec v Podkloštru, Cvenk Josip in Jakob Knaflič v Ločah, Josip Somer in Vekoslav Progar, akademski podobar v Celovcu, Josip Strojnik v Mariji na Zilji.⁶⁾

Prvi redni letni občni zbor Ziljske podružnice se je vršil 6. febr. 1901 na Bistrici ob Zilji. Tedaj je štela podružnica že 41 članov. Tamošnji župnik in podružnični član Janez Varmut je dal na razpolago prostor v župnišču. Tisti dan pa je zapadel tako visok sneg v Ziljski dolini, da načelnik France Grafenauer ni mogel priiti na zborovanje. Zato je predsedoval in vodil občni zbor namestnik načelnika Ivan Milonig pd. Koren. Zaradi visokega snega so se občnega zbora mogli udeležiti samo bližnji člani. Glasom poročila o delovanju podružnice v l. 1900, je ista v je-

Težka je pot v planinskem snegu

seni temeljito popravila pot na Lovca (2079 m), ki se imenuje tudi Višarski vrh, za kar sta si pridobila veliko zaslug tajnik Alojzij Knafelc in odbornik Anton Svaton. Nadalje se je zaznamovala pot z Lovca na sedlo Škrbinico, kjer se spaja s potjo, ki pelje z Višarij čez Škrbinico na sedlo Prašnik in od tam na Mrzlo vodo ali v Zajzero. „Mir“ je poročal o občnem zboru „tega še premalo znanega slovensko-narodnega društva, zelo potrebnega za nadaljnji obstoj našega milega slovenskega naroda.“ V tako kratkem času se podružnica ne more še ponašati z velikimi in novimi deli, a načrtov ima že mnogo ter se bodo ti polagoma izvršili. Dosedaj je podruž-

5) Ivan Planinec: Slovensko planinsko društvo. Koledar Mohorjeve družbe, Celovec 1901, str. 39—44.

6) Pl. V. VI, Ljubljana 1900, 2, str. 30, 4, str. 64, 5, str. 80, 8, str. 128, 9, str. 146.

nica največ storila na Višarjah, kjer se je na 2079 m visoki Lovec pozno v jeseni lanskega leta dodelala popolnoma složna in varna pot, tako da sedaj vsakdo brez težave lahko pride na vrh in uživa prekrasni razgled. Na nevarnih krajih so se naredile kamenite stopnice, kjer se pota delijo, so se postavili slovensko-nemški kažipoti in cela pot je zaznamovana z oljnato barvo. Tako se bodo sčasoma tudi druga pota in s tze po slovenskih planinah popravile, zaznamovale in s primernimi napisi označile. Saj ima Ziljska podružnica Slovenskega planinskega društva namen spoznavati slovenske gore in planine ter pospeševati in olajševati potovanje po Koroškem.⁷⁾

Ziljska podružnica je v letu 1900 izdala in založila lepe razglednice, na katerih je bil fotografiran vrh Lovca pri Višarjah in na vrhu stoječ tajnik podružnice, Knafelc. Razglednice so imele napis: „Pridi vrh planin, nižave sin“, del izdanih razglednic pa je bil brez tega napisa. Člani podružnice so 31. jul. 1900 na Lovcu razobesili na visokem drogu slovensko trobojnico. Od navzočih 8 planincev sta bila dva člana Češke podružnice. Nadalje si je odbornik podružnice, Josip Svaton, pridobil zasluge pri organizaciji izletov, ki so jih priredili 1. jul. 1900 člani Kranjske podružnice (18 članov) in 15. jul. 1900 člani Osrednjega društva (60 članov) na Višarje in Lovca.⁸⁾ Na občnem zboru Osrednjega društva, ki se je vršil 15. marca 1901, se je v poročilu funkcionarjev omenila ustanovitev Ziljske podružnice kot važen dogodek in velika pridobitev ter poudarilo, da je število 41 članov podružnice glede na ondote razmere za prvo leto gotovo lepo število in da je podružnica pod spretnim odborovim vodstvom že tudi mnogo delovala. „Vrli podružnični odborniki pa so nam porok, da bo podružnica uspešno tekmovala v vrsti drugih podružnic,“⁹⁾ končuje poročilo. Leta 1900 je začel namesnik načelnika podružnice, Ivan Milonig p.d. Koren, graditi planinsko kočo na Zahomški planini, ki se je imenovala Korenova koča.

Delokrog podružnice je bila sicer vsa Koroška, h kateri je tedaj spadala še Kanalska in Mežiška dolina — vendar se je njeno delovanje v prvih letih omejilo predvsem na Kanalsko in Ziljsko dolino. Pristopali pa so k podružnici Korošci iz vseh krajev Koroške in tudi izven nje.¹⁰⁾ Koncem l. 1901 je podružnica imela že 53 rednih članov, ki so navedeni v imeniku, objavljenem v Pl. V. od marca 1902, št. 3, str. 60—61. Iz tega imenika izhaja, da so bili med članstvom zastopani vsi sloji koroških Slovencev. Z darovi so l. 1901 podprli delo podružnice posojilnica v Klečah, pravilno v Podravljah, s 30 kr. in Beljaško omizje s 4 kr.

Drugi redni letni občni zbor podružnice se je vršil 27. jul. 1902 v Lakatovi gostilni na Višarjah. Predsedoval in vodil ga je načelnik France Grafenauer, Osrednji odbor pa sta na njem zastopala član Miha Verovšek in častni član Johannes Frischauf, univ. prof. iz Gradca. Poročilo o delovanju podružnice v l. 1901 je podal tajnik Alojzij Knafelc. Podružnica je tekom l. 1901 izvršila mnogo novih markacij, posebno velikega pomena pa so bile njene markacije z dvojezičnimi napisi v Višarskem pogorju. Znatno je izboljšala pot na Lovca. Na poti z Višarj v Zajzero je na dveh krajih pritrdila žico in skrbno popravila vso stezo. Izgradila in zaznamovala je tudi pot na Veliki Naboj (2315 m); proti njegovemu vrhu je na tej poti zabila več klinov, tako da je bil vrh vsakemu turistu dostopen.

Najvažnejši pa je bil sklep podružnice, da kupi svet za stavbo gorske restavracije v divno-romantični Zajzeri. Ta sklep se je tudi takoj drugi dan po občnem zboru izvršil in je podružnica kupila v Zajzeri obsežno in primerno senošet, obsegajočo 3 ha, 8 a n 54 m², eno uro hoda oddaljeno od železniške postaje v Ovčji vesi, za 2250 kr. Tam je nameravala v najkrajšem času zgraditi planinsko kočo, v kateri naj bi bila restavracija in sobe za letoviščarje. 60 m od koče bi se nahajal močan studenec, ki nikdar ne vsahne in ki ima zelo dobro mrzlo vodo (poleti le 6° R). Od koče bi bil razgled na gorske velikane proti jugu na Viš (2669 m), Veliki Naboj

7) Poročilo Ziljske podružnice. Pl. V. VII, Ljubljana 1901, 3, str. 44. Ziljska podružnica... „Mir“ XX, Celovec 1901, 8, str. 31.

8) Pl. V. VI, Ljubljana 1900, 7, str. 112, 8, str. 129, 11, str. 182.

9) Pl. V. VII, Ljubljana 1901, 3, str. 39—40.

10) Pl. V. VII, Ljubljana 1901, 1, str. 12—13, 2, str. 28, 3, str. 45—46, 4, str. 58, 5, str. 76, 6, str. 90, 7, str. 105—106, 8, str. 122.

Planinski svet pozimi

(2315 m), Montaž (2752 m), proti severu pa bi se videl Ojsternik (2035 m) in Ukovske planine. Z Višarij se pride po lepo vravnani stezi v dveh urah naravnost na to senožet. Dolina Zajzera leži v bivšem slovenskem Korotanu, skozi njo teče potok, kupljena senožet pa leži ravno pod Višarjami. Na njej bi morala že l. 1903 stati lična stavba — planinsko počivališče, nazvano „Krnica“. S tem je Ziljska podružnica storila velik korak za napredek planinstva in turizma, če bi bilo prišlo do izvršitve tega sklepa — do zidave lepega planinskega zavetišča. Na občnem zboru je bil ponovno izvoljen stari odbor za delovno dobo 3 let: načelnik Grafenauer, njegov namestnik Milonig, tajnik Knafelc, odbornika: Kues in Svaton.

V l. 1901 so se zastopniki podružnice udeležili 28. julija slavnostne otvoritve Tomčeve koče na Begunjsčici (prof. Josip Apih in tajnik Alojzij Knafelc) in 5. avgusta koče na Prnu (en zastopnik).¹¹⁾ Člani odbora in podružnice so se udeležili dne 15. 8. 1901 v velikem številu svečane otvoritve Korenove koče na Zahomški planini; opis tega novega planinskega zavetišča sem podal v članku „Ivan Milonig-Koren, pionir slovenskih koroških planincev.“¹²⁾

V l. 1902 je podružnični odbor imel dve seji, na katerih se je v glavnem obravnaval nakup zemljišča v Zajzeri in zgraditev koče. Izredni občni zbor, ki se je vršil v Beljaku, je odobril nakup zemljišča. Podružnica je imela v l. 1902 kr. 914.45 dohodkov, izdatkov pa kr. 796.87. Zaznamovala je pot na Vel. Naboj (2315 m), najnevarnejša mesta na tej poti so se zavarovala z železnimi klini. Temeljito je popravila pot z Višarij v Zajzero. Nadalje je zaznamovala še pot iz Žabnic na Zahomsko planino in postavila potrebne kačipot. Tudi je zaznamovala več drugih potov okrog Višarij, za kar si je pridobil velike zasluge podružnični član Ivan Špicar.¹³⁾

Člani Ziljske podružnice so 28. sept. 1902 organizirali celodnevni izlet članstva Beljaškega omizja na Korensko sedlo (1070 m) in na Poljano; tega izleta se je udeležilo 34 oseb,¹⁴⁾ med njimi starosta beljaškega omizja, profesor slovenščine na gimnaziji Jakob Wang.

V l. 1902 se je članstvo povečalo z 12 novimi člani.¹⁵⁾ Tajnik podružnice Knafelc je prispeval k razstavi slik, ki jo je priredil Klub amater-fotografv SPD dne 13. dec. 1902 v Ljubljani in je razstavil slike: Viš, Nabojsovo sedlo, Nabojsov vrh, Viš in Naboj, Krničarico, Zajzero, Gornjo Krnico, Višarje — same krasne posnetke kristalnih snežišč in skalnih vrhov slovenskih planin v Kanalski dolini.¹⁶⁾

V l. 1903 je bila podružnica prvenstveno zaposlena s predpripravami za gradbo planinskega doma v Zajzeri ter z nabiranjem sredstev za odplačilo kupnine senožeti in za gradnjo koče. V to svrhu je izdala v aprilu 1903 v Pl. V. in slovenskih časniki „Oklic za stavbo Krnice v Zajzeri.“¹⁷⁾ Po načr. u bi bila stavba 18 m dolga, 11 m široka, vsa zidana in bi imela v pritličju gostilniško sobo, kuhinjo, 2 sobi s posteljami, verando, v podzemlju klet, v l. nadstropju pa 6 sob za planince in izletnike. Podružnica je v oklicu prosila za izdatno pomoč, „da bi srečno dovršila to velevažno delo, ki bode tudi v narodnostnem oziru na Koroškem velikega pomena, posebno za Kanalsko dolino. Tukaj se nudi prilika pomoči potaplajočemu se slovenskemu narodu na Koroškem, kajti samo z vzkliki „tužni Korotan“ nam nič ni pomagano.“ Res je bil odziv razveseljiv. Prvi je daroval 204 kr. podružnični član Simon Inzko, dekan v Žabnicah, kateri je imel za slovensko planinstvo velike zasluge. Osrednji odbor SPD ga je ni predlog Ziljske podružnice na X. občnem zboru 20. maja 1903 v Ljubljani imenoval za častnega člana, Ziljska podružnica pa mu je dala naziv svojega zaščitnika in dobrotnika.¹⁸⁾ Tudi med češkimi planinci — člani

11) Pl. V. VII, Ljubljana 1901, 8, str. 123—124; VIII, 1902, 8, str. 149—151; „Mir“ XXI, Celovec 1902, 30, str. 122; 32, str. 129, 36, str. 145.

12) Pl. V. VII, Ljubljana 1901, 8, str. 125; Beljak (Planinska koča na Zahomški planini), „Mir“ XX, Celovec 1901, 33, str. 131; Ziljska Bistrica (Otvoritev Milonikove koče na Zahomški planini), ibid. 34, str. 135—136.

13) Pl. V. IX, Ljubljana 1903, 4, str. 63, 6, str. 99, 101; „Mir“ XXII, Celovec 1903, 18, str. 70.

14) „Mir“ XXI, Celovec 1902, 41, str. 165; „Mir“ XXIV, Celovec 1905, 3, str. 14.

15) Pl. V. VIII, Ljubljana 1902, 5, str. 95, 7, str. 127, 8, str. 148, 9—10, str. 165.

16) Pl. V. VIII, Ljubljana 1902, 12, str. 198.

17) Pl. V. V, Ljubljana 1903, 4, str. 60—61; „Mir“ XXII, Celovec 1903, 18, str. 70.

18) Pl. V. X, Ljubljana 1903, 4, str. 62, 5, str. 79.

Češke podružnice SPD je vzbudil načrt Ziljske podružnice veliko zanimanje. V glasilu Češke podružnice „Alpsky Vestník“ je objavil dr. Vladislav Ružička potni načrt za Viško skupino, v katerega je sprejel lahke ture, ki naj bi bile podale turistom poučni pregled viškega hribovja, na področju katerega bi bila važna postojanka — planinska koč v Zajzeri kot središče. Pl. V., ki je v članku „Potovanje v trbiškem okraju“ ta potni načrt objavil, je pristavil: „Viška skupina postane našim planin-skim krogom popularnejša, ker zgradi v dolini Zajezerski (pod slapom Krnice) Zilj-ska podružnica SPD že bodoče leto prostrano restavracijsko poslopje s prenočišči in sobami za letoviščarje.“¹⁹⁾

Podružnica si je stavila še za nalogo, da bi bila v l. 1903 gradila na Vel. Nabojš l. 1902 zaznamovano pot, nadalje da bi poiskala, zaznamovala in gradila pot na Viš (2669 m) iz Zajzere skozi Krnico in da bi obeležila novo pot s Področšice na Jepo (2144 m).

Na tretjem rednem letnem občnem zboru, ki se je vršil 7. febr. 1904 v Regarjevi gostilni v Ovčji vasi, je bilo navzočih poleg lepega števila članov precejšnje šte-vilo prijateljev planins.v.a, delegacija Beljaškega omizja s starosto omizja, prof. Jakobom Wangom in predsednikom Ivanom Hohmillerjem, in izredno veliko število domačinov, posebnoma mladih gospodarjev. Občni zbor je vodil načelnik Grafenauer, ki je poudaril, da mora zanimati planince Ovčja vas kot ključ k divni Zajzeri. Tajnik Knafelc je obrazložil načrt bodoče zgradbe koč Krnica, ki bo stala 15.000 goldinarjev. Ker je bila ta vsota za podružnične razmere previsoka in bi se morala podruž-nica zadolžiti, je občni zbor sklenil, da se zaenkrat zgradi manjša, toda pripravnna koč, ki naj bi imela dve sobi, vsaka z 2 ali 3 posteljami, gostilniško sobo in kuhinjo ter klet. Stavbni stroški pa bi ne smeli presežati zneska 3000 kr. Stavbnemu odboru se je naročilo, da to stavbo postavi še tekom l. 1904, da se s tem ustreže obči želji. O tem sklepu se je razvila živahna debata, katere so se udeležili Grafenauer, Knafelc, Ivan Hohmiller, Milonig in Hočevár, uradnik južne železnice prej v Belja-ku, tedaj v Trstu. Določilo se je, da se bo ta stavba tako postavila, da ne bo na poti poznejši večji stavbi. Iz poročila tajnika pa je izhajalo, da manjka še veliko denarja za nameravano veliko stavbo, darila za planinski dom Krnica pa da so postajala bolj redka. Občni zbor je posebej pozdravil Hočevár imenom Slovencev v Trstu in povedal, da se ti zelo zanimajo za planins.vo in upajo, da bo v kratkem tudi v Trstu ustanovljena podružnica SPD. Poleg tega se je na občnem zboru predlagalo, naj bi se naprosilo Osrednje društvo za spremembo društvenega znamenja, katero naj bi bilo bolj primerno slovenskemu značaju. Nastopili so tudi pevci Beljaškega omizja z narodnimi pesmimi. Poleg Grafenauerja in Hočevárja sta govorila še Dobrovc iz Velikovca in Hohmiller, ki je čestital Knafelcu k 20-letnici njegovega planinskega udejstvovanja in poudaril, da ima on največ zaslug, da se je ustanovila Ziljska podružnica. Delo slednje v l. 1903 je bilo jako skromno. Vzrok temu je bil, da je avstrijsko gozdno oskrbništvó preprečilo izvesti v l. 1903 določeni načrt. Na prošnjo podružnice, da bi smela delati in zaznamovati različna pota v Zajzeri in okoli Višarij, 10 mesecev sploh ni bilo odgovora, nato pa je sledila prepoved vsakega dela. Občni zbor v Ovčji vasi je pokazal, kako je bila podružnici pri srcu gradnja planinske koč v Zajzeri, na drugi strani pa je osvetlil tudi narodnoobrambni pomen podružnice. V Ovčji vasi do tedaj ni bilo še nikoli slovenskega zborova-nja, čeravno so bili prebivalci sami Slovenci. Vsem pa je bilo jasno, da si je hotelo nemško-avstrijsko planinsko društvo rezervirati področje Zajzere zase, saj je tam postavilo svojo koč (1020 m). Zato je bilo treba delovanje SPD v Zajzeri onemo-gočiti ali pa vsaj močno ovirati. Poročilo o delovanju podružnice za l. 1903 na občnem zboru pravi: „Naši nasprotniki na Koroškem nam na celi črti delajo ovire.“²⁰⁾

Po svojem delegatu Knafelcu se je podružnica udeležila slavnostnega občnega zbora Osrednjega društva ob 10-letnici njenega obstoja, ki se je vršil 10. in 11. okto-bra 1903 v Ljubljani. Brzjavno so zbor pozdravili s Koroške častni član Inzko iz Žabnic, nadalje načelnik Grafenauer, odbornik Sva'on ter člana Marhofer (Mayer-

19) Pl. V. IX, Ljubljana 1903, 7, str. 113—114.

20) Pl. V. IX, Ljubljana 1903, 4, str. 63; Pl. V. X, Ljubljana 1904, 2, str. 28; „Mir“ XXIII, Celovec 1904, 7, str. 27.

hofer) in Vošpernik, zborni na zborovanju izobraževalnega društva za Gozdanje in okolico na Strmcu pri Beljaku. Osrednje društvo je v poslanici „Po desetih letih“ poudarilo delo podružnice in objavilo sliko častnega člana Inzka.²¹⁾

Tekom l. 1903 je pristopilo k podružnici 8 novih članov. Prostovoljni darovi za zidavo Koče so znašali 1099 kr. in 64 vin.²²⁾

Tudi v l. 1904 je bila glavna skrb podružničnega odbora zgraditev Krnice. To je posebej poudarjeno v objavi za sklicanje občnega zbora z dne 7. febr. 1904, v kateri je rečeno, da bo najvažnejša točka dnevnega reda, o kateri se bo razpravljalo na občnem zboru, stavba koč v Zajzeri.²³⁾ Četrti redni letni občni zbor se je vršil 31. jan. 1905 v Beljaku. Vodil ga je zopet načelnik Grafenauer. Obisk ni bil dober — poleg dveh odbornikov je bilo navzočih samo 10 članov, čeravno je podružnica tedaj štela 66 članov („Mir“ je poročal, da je podružnica imela 51 članov, kar pa ne bo točno). Med letom 1904 je pristopilo 6 novih članov. Na občnem zboru se je poudarila potreba delovanja podružnice na Koroškem, ki ima namen, da nadzoruje poleg drugega dela naše sovražnike po planinah in hribih; tam so

Na sedlu

se jim preveč pros e roke pustile.“ Tekom l. 1904 so namreč nasprotniki Slovencev na več krajih uničili slovensko-nemške napise in kažipote, ki jih je podružnica postavila. Ker so delali nasprotniki povsod ovire in je tudi primanjkovalo delovnih moči, je mogla podružnica le malo svojih načrtov izvršiti. Tako s.a n. pr. verski zaklad odnosno ministrstvo za poljedelstvo na Dunaju odbila prošnjo podružnice, da bi napravila stezo z Višarij v Zajzero. Kupnina za senožet v Zajzeri v iznosu 2250 kr. je bila popolnoma poravnana. Dohodkov je bilo v l. 1904 1265.60 kr., stroškov pa 1083.32 kr., tako da je ostalo v blagajni še 182.28 kr. Darovi za kočo

21) Pl. V. IX, Ljubljana 1903, 10, str. 162, 163 in priloga: „Po desetih letih“.

22) Pl. V. IX, Ljubljana 1903, 2, s'r. 26, 4, str. 62, 5, str. 75 in 77, 6, str. 97, 8, str. 130—131, 9, str. 172, 11, str. 188 in 203; „Mir“ XXIII, Celovec 1904, 1, str. 2.

23) Pl. V. X, Ljubljana 1904, 1, str. 14.

„Krnico“ so znašali nekaj čez 1100 kr. V Pl. V. je bilo izkazanih darov skupaj 103.60 kr., od katere vsote je poklonil namestnik načelnika Milonig 37.60 kr. Poleg tega je češko-slovenski akademski planinski krožek v Pragi poslal podružnici 40 kr., ki jih je razdelila med poplavljenca v Ukvah. Prebivalstvo Ukeve je bilo namreč po poplavi v Kanalski dolini jeseni l. 1903 zelo prizadeto. Tajnik Knafelc je na VI. razstavi odseka amater-fotografov SPD, ki se je otvorila 26. marca 1904 v Ljubljani, razstavil nekaj slik iz nesrečnih Ukeve in svojih vratolomnih tur po koroških velikanih.²⁴⁾ Slovenski profesor Jakob Wang, starosta Beljaškega omizja, se je večkrat čudil Knafelcu, da more toliko plezati po planinah in gorah in še zadnji teden pred smrtjo († 17. 12. 1904) mu je rekel: „Ako bi vas ljudožrci dobili, bi vse drugo pojedli, samo noge bi pa pustili, ker so tam same trde kite.“²⁵⁾ Tako je n. pr. Knafelc 29. 1. 1905 sam napravil težavno turo na Višarje, ko je bilo en in pol metra snega, ki se je povprečno 30 cm, včasih pa celo do kolena vdiral; rabil je za to turo od Zabnic gori 4 in pol, nazaj pa 2 uri.²⁶⁾

16. junija 1904 je bil stavbni ogled na travniku v Zajzeri, kjer naj bi se bila gradila koča „Krnica“. Podružnica je dobila sicer dovoljenje za stavbo, vendar so vsi mogoči činitelji — nasprotniki slovenskega planinstva — delali pri stavbi ovire. Knafelc je na občnem zboru v svojem poročilu pripomnil: „Čakati bode treba ugodnejših časov za zidanje, da se polagoma ublažijo zapreke in da bo tudi dovolj denarja. Radovoljni darovi za „Krnico“ so žal popolnoma prenehali.“ S tem je bila v nedogled odložena vsa akcija okoli zgraditve koče v Zajzeri.

Ker je 8. januarja 1905 umrl delavni odbornik Marija Kues na Trbižu,²⁷⁾ je občni zbor izvolil na njegovo mesto vnetega planinca Albina false Zorka Novaka, ki je delal na spodnjem Koroškem za podružnico samostojno, od časa do časa pa je moral poročati o svojem delu tajniku Knafelcu. Na predlog Mayerhoferja iz Kostanja se je sklenilo, da se organizira v dogovoru z Jeseniško podružnico l. 1905 podružnični izlet na Golico o priliki slavnostne otvoritve Kadilnikove koče.²⁸⁾

V l. 1904 je na Koroškem poleg Nemško-avstrijskega planinskega društva posebno sekcija Avstrijskega turistovskega kluba v Železni Kapli vodila gonjo in širila nerazpoloženje proti SPD in njeni Ziljski podružnici;²⁹⁾ ta sekcija si je namreč prisvajala „stare pravice“ v Karavankah.

Na ustanovnem občnem zboru Saleške podružnice 5. marca 1904 v Šoštanju je Ziljsko podružnico zastopal tajnik Alojzij Knafelc, ki je v svojem govoru v imenu navduševal za pravo turistiko in jih pozval, „ven v naravo in visoke gore“.

Omeniti je še, da je neki P. J. objavil v Pl. V. opis ture „V Garniških skalah“ (2198 m — Gartnerkofel) ob slovensko-nemški jezikovni meji v Ziljski dolini; tam raste znamenita cvetka „Wulfenia Carinthiaca“, katera uspeva le še nekje na Himalaji v Aziji. Tudi Alojzij Knafelc je bil že poprej večkrat v „Garniških skalah“. Začetkom avgusta 1899. je nekatere teh cvetic s koreninami izkopal in jih vsadil na Gornji Krmi v isti višini, v kakšni so v „Garniških skalah“, kjer so prijele in so se še po desetih letih tam našle.³⁰⁾

V l. 1905 je k podružnici pristopilo 18 novih članov, tako da je ista dosegla lepo število — 63 članov. Njeno finančno stanje je bilo ugodno. Dohodki so znašali kr. 815.18, izdatki kr. 145.30, tako da je bilo koncem leta 1905 v blagajni gotovine 669.88 kr. Na darilih je prejela podružnica 134 kr.³¹⁾

24) Pl. V. X, Ljubljana 1904, 1, str. 7, 2, str. 25, 3, str. 40, 4, str. 63, 5, str. 75—76, 7, str. 119, 8, str. 141, 9, str. 176.

25) „Mir“ XXII, Celovec 1905, 3, str. 14.

26) A. Knafelc: Na Višarje pozimi. „Mir“ XXIV, Celovec 1905, 6, str. 34, Pl. V. VI, Ljubljana 1905, 3, str. 44—45.

27) Pl. V. VI, Ljubljana 1905, 2, str. 29; „Mir“ XXIV, Celovec 1905, 2, str. 8.

28) Pl. V. XI, Ljubljana 1905, 2, str. 30; „Mir“ XXIV, Celovec 1905, 6, str. 33—34.

29) Pl. V. X, Ljubljana 1904, 6, str. 97—99 in 7, str. 125—126.

30) Pl. V. X, Ljubljana 1904, 3, str. 42—43 in 11, str. 190—195; Dr. Jos. Vominšek: Alojzij Knafelc. Pl. V. XXXVII, Ljubljana 1937, 7—8, str. 224.

31) Pl. V. XI, Ljubljana 1905, 2, str. 30, 4, str. 64, 5, str. 78, 6, str. 101, 7, str. 119, 8, str. 141, 9, str. 162, 11, str. 193.

Peti redni letni občni zbor bi se moral prvotno vršiti 22. marca 1906 v dvorani Buchenwald v Celovcu. Ker pa je bila dvorana zaradi igre „Divji lovec“ zasedena, se je preložil na 18. aprila v gostilno pri Cavzniku sedaj pri „Zlatem studentu“ v Celovcu. Na dnevnem redu je bilo poročilo tajnika in blagajnika, volitev dveh preglednikov računov, pogovor o preosnovi podružnice in nasveti. Predsedoval je običnemu zboru tajnik in blagajnik Knafelc, udeležilo se ga je 20 članov. Knafelc je v svojem govoru grajal neaktivnost podružničnega odbora v zadnjih letih, izvzemši nekaterih odbornikov. Poleg tega pa je primanjkovalo delovnih moči, zato je bilo delovanje podružnice v l. 1905 skromno. Ker se je tedaj kakor vsa Koroška tudi Ziljska podružnica začela živahno gibati, je Knafelc predlagal, da se preosnuje v „Koroško podružnico“ s sedežem v Celovcu in v ta namen sestavi delovni odbor. Okoli tega predloga se je razvila zelo živahna debata, katere so se udeležili dr. I. C. Oblak, Albin Novak, Mayerhofer, dr. Hudelist, Jeras in dr. Brejc. Dr. Oblak je poudaril, da goji SPD med vsemi slovenskimi društvi narodnostno idejo in je kot tako še posebnega eminentnega pomena za koroške Slovence. Vendar se dotedaj med njimi še ni moglo prav razviti. Opisal je krasote lepih slovenskih koroških krajev ob vznožju Karavank in opozoril, da bo kmalu skozi te kraje stekla nova železnica, ki bo imela važen vpliv na razvoj turisticke. Opozoril je na važnost slovenskih napisov, da se tako manifestira slovenski življenj na svojih tleh, na Koroškem pa še posebno s tem povzdigne in utrdi narodnostna ideja in pa varuje slovenski značaj planin. Poudaril je, da se je v Karavankah (od Golice do Jepe) zlasti v zadnjem letu napravilo od Nemško-avstrijskega planinskega društva toliko samo nemških ka-žipotov, da jih kar mrgoli, dočim SPD v tem oziru ni bilo dovolj pozorno. Ziljska podružnica namreč v tem predelu nikjer ni zaznamovala potov v dolini in na vrhovih ter ni napravila slovenskih napisov, medtem ko je Nemško-avstrijsko planinsko društvo z največjo naglico zaznamovalo pota, napravljalo samo nemške napise in postavljalo načrte ob železniških postajah. Po razsežnosti slovenskega ozemlja bi morale biti na Koroškem pravzaprav tri podružnice, Ziljska, Celovška in Podjunska. Predlagal pa je, da naj se zaenkrat preosnuje Ziljska podružnica v Koroško s sedežem v Celovcu, katera naj se potem sčasoma razdeli v Zgornjo in Spodnjo koroško podružnico. Zato naj se izvoli pododbor, kateri naj bi po navodilih in nasvetih Osrednjega društva rešil kar se rešiti da: Zaznamujejo naj se najvažnejša pota in naj se ob progi nove železnice napravijo tablice s slovenskimi napisi, da se tako vsaj deloma tudi na zunaj ohrani slovenski značaj Roža. Marljivi odbornik in planinski delavec Albin Novak iz Sinče vasi je podprl predlog Knafelca, da je za sedaj potrebna ena sama močna podružnica za celo slovensko Koroško, ker bi tri podružnice spričo premalega števila zavednih Slovencev, ki bi jih vzdrževali, ne uspevale. Član Mayerhofer je stavil predlog, da se že zdaj izvoli odbor za preosnovo podružnice, kateri naj takoj začne z delom, zlasti ob novi železnici. Na to je občni zbor sklenil, da se preosnuje Ziljska podružnica v Koroško. Izvolil je tudi pododbor, kateri naj pripravi vse za izvedbo tega sklepa in začne z delom. V tem pododboru so bili Alojzij Knafelc v Beljaku, dr. Brenc in dr. I. C. Oblak v Celovcu, Albin Novak v Sinči vasi, dr. Hudelist v Velikovcu in Marhofer (pravilno Mayerhofer) v Pokrčah, kot namestniki pa Iv. Koželj in Val. Jug v Celovcu ter Val. Štangl v Šmihelu nad Pliberkom.³²⁾

O graditvi koče v Zajzeri na občnem zboru ni bilo več govora.

Poziv tajnika Knafelca na udeležbo otvoritve Kadilnikove koče, kar je predlagal član Mayerhofer na občnem zboru 31. jan. 1905 v Beljaku, je imel popoln uspeh. Dne 18. jun. 1905 se je udeležilo okoli 100 Korošcev iz vseh krajev Koroške slovesne otvoritve Kadilnikove koče na Golici, odkoder je najlepši razgled po vsej Koroški. Nestorja slovenskih planincev, Franceta Kadilnika, so mnogokateri Korošci osebno poznali, z njegovih tur po koroških dolinah in planinah in ker se je udeležil svojčas Janežičeve slavnosti na Janiččevem domu v Lešah v Rožu. Načelnik Osrednjega društva, prof. Fr. Orožen in namestnik dr. Fr. Tomišek sta v svojih slavnostnih govorih prav posebno pozdravila Korošce. Imenom teh sta govorila urednik

³²⁾ Pl. V. XII, Ljubljana 1906, 4, str. 65—66; „Mir“ XXV, Celovec 1906, 17, str. 92.

„Mir“-a, Anton Ekar iz Celovca, ki je naglasil pomen planinstva za Slovence in se zahvalil SPD za postavitev krasne koče prav na vrhu Golice, „kjer je najlepše mesto za brašne sestanke“. Posebno pa je navdušil udeležence govor Franca Kobentarja, župana iz Št. Jakoba v Rožu, ki je pozval planince na narodno delo ob koroško-kranjski meji. Nastopil je tudi pevski zbor s Koroške, ki je zaradi prekrasne-ga petja žel splošno priznanje in občudovanje.³³⁾

Končno je še omeniti, da je podružnični tajnik Knafelc l. 1905 napravil 83 tur³⁴⁾ in dosegel na istih skupno višino 115.092 m; pri tem so se štele višine le nad 800 m. Tako je bil 26-krat na Št. Ožbaltu (976 m) pri Beljaku, 10-krat na Višarjah, 2-krat na Triglavu, po enkrat na Montažu, Razoru, Hochfeilerju (3523 m).

V l. 1906 je bilo delo Ziljske podružnice zelo živahno. Usmerjeno je bilo predvsem na področje Roža, da se ohrani slovenski značaj te pokrajine, ki je bila po novi železnici odprta širšemu svetu. Poleg tega je podružnica izvršila v Podjuni nekatere važnejše markacije in osvojila najlepšo pot na Obir. Dohodkov je imela kr. 1197.73, stroškov pa kr. 302.99; na darilih je prejela kr. 11. Koncem l. 1906 je znašalo njeno premoženje kr. 884.74 gotovine v blagajni in senožet v Zajzeri v vrednosti kr. 2250.³⁵⁾

V l. 1906 je pristopilo k podružnici 7 novih članov, umrl pa je podružnični zaščitnik in podpornik, častni član SPD, Simon Inzko v Žabnicah, ki je imel veliko zaslug za delo podružnice na Lovcu, na Višarjah in v Zajzeri. Spomin na njega je počastilo Osrednje društvo na svojem občnem zboru 20. marca 1907 v Ljubljani. Podružnica pa je izgubila v l. 1906 skoro vse člane „Beljaškega slovenskega omizja“, ker so bili kot železniški uradniki, ki so se kot zavedni Slovenci udeleževali na področju slovenske prosvete in slovenskega planinstva, po predlogu narodnih nasprotnikov premeščeni iz Beljaka v Trst; med njimi so bili tajnik in blagajnik Knafelc, predsednik omizja Ivan Hohmiller, nadalje Ivan Frole in drugi. Vsi ti so se kot navduženi planinci, v prvi vrsti seveda Knafelc, vključili v delo pri Tržaški podružnici SPD, Ivan Frole pa je bil na občnem zboru iste dne 13. januarja 1906 izvoljen za njenega zaupnika.

Nadalje je bila 2. sept. 1906 Ziljska podružnica zastopana po dr. I. C. Oblaku na Kadilnikovi veselici na Jesenicah, ki jo je priredila Kranjskogorska podružnica v počastitev staroste slovenskih hribolazcev Franceta Kadilnika. V govoru je dr. Oblak sporočil slavljencu pozdrave članov Ziljske podružnice in pojasnil veliko važnost Kadilnikove koče na Golici.

Tudi Osrednje društvo je s sodelovanjem Ziljske podružnice izvršilo v l. 1906 na Koroškem in v pogledu Koroške veliko važnih del. V priročni knjižici „Seznam markiranih potov v področju SPD“, ki jo je izdal Osrednji odbor, so bila sprejeta vsa markirana pota v Karavankah in na Koroškem. Pri tem se je posebno oziralo na Rož, kjer je 1. oktobri 1906 stekla nova železnica, ki je odprla Rož širšemu prometu. Zato je SPD zastavila v Rožu vse svoje moči, ker zaznamovala 12 lepih izprehodov in gorskih potov v bližini železniških postaj od Žihpolj odnosno Borovelj do Karavanškega predora in Področice, katero se je povežalo z Vrbo in Vrbskim jezerom. Povsod so se postavili kačipot. Poleg tega je Osrednji odbor posvetil veliko pažnjo Koroški s tem, da je osobito v Karavankah zaznamoval vsa važnejša pota in steze ter prehode na Koroško in jih, posebno na koroški strani, opremil s 46 napisnimi tablami. Napravila se je tudi pot čez Medvedji dol na Koroško, z Javornika na Stol in v Jesenic na Kočno in v Sveče v Rožu. Ob otvoritvi nove železnice je Osrednji odbor z ozirom na nje važnost za razvoj turistic v slovenskih krajih izdal knjižico „Nova železnica s Koroškega skozi Karavanke...“, ki jo je spisal Maks Klodič. Razpravo, v kateri je Klodič v posebnem poglavju obravnaval Koroško: „Vožnja iz Celovca oz. Beljaka v Trst“, je že prej objavil Planinski Vest-

33) Pl. V. VI, Ljubljana 1905, 5, str. 78, 6, str. 98—99.

34) Pl. V. XII, Ljubljana 1906, 2, str. 36.

35) Po prvi svetovni vojni je Osrednje društvo SPD senožet v Zajzeri prodalo za 6000 lir. — „Naš Knafelc“, Pl. V. XXXIII, Ljubljana 1933, 6—7, str. 192—193.

Vrh Triglava

nik v februarju, marcu in aprilu 1906. Tudi se je organiziral 11. nov. 1906 izlet planincev iz Ljubljane in Gorenjske v Št. Jakob v Rožu. Pri vseh teh akcijah so posamezni člani Ziljske podružnice aktivno sodelovali.³⁶⁾ Podružnični član dr. I. C. Oblak pa je v „Slovenskem Narodu“ objavljал svoje zanimive članke „Izprehodi po koroški Sloveniji. I. V. Rožu. (k otvoritvi karavanske železnice)“, ki so ne samo na Koroškem, temveč tudi v ostalih slovenskih krajih vzbudili veliko pozornost ter vabili planince na Koroško.³⁷⁾

Ker je bil tajnik in blagajnik Alojzij Knafelc, ki je bil duša Ziljske podružnice, premeščen iz Beljaka v Trst, je bila prava sreča za razvoj planinstva na Koroškem, da je njega nasledil pri podružnici dr. I. C. Oblak, tedaj odvetniški koncipijent v Celovcu, ki je bil enako marljiv in delaven planinec kakor Knafelc. Slednji je živel na Koroškem od l. 1887 do 1906 in je do potankosti poznal vse koroške doline in planine, tako da je bil po pravici starosta koroških planincev. Njegovo življenje je bilo najožje povezano z razvojem planinstva na Koroškem. Med drugim naj še omenim, da je napravil tudi karto o Rožu. V številnih člankih in razpravah o življenju in delu Knafelca, ki so bili objavljeni v Planinskem Vestniku, se nahajajo številni podatki o ustanovitvi in delovanju Ziljske podružnice. V kolikor te članke in poročila o Knafelcu nisem še objavil v pripombah v tej razpravi, jih radi njihove važnosti navajam pod pripombo³⁸⁾.

36) Pl. V. XII, Ljubljana 1906, 1, str. 14; 2, str. 19, 30, 32, 36; 3, str. 37—44; 4, str. 51—59; 5, str. 79; 6, str. 104; 8, str. 141; 9, str. 158; 10, str. 174; 11, str. 189—190; Pl. V. XIII, Ljubljana 1907, 2, str. 26; 3, str. 38—40.

37) Dr. I. C. Oblak: „Izprehodi po koroški Sloveniji“. „Slovenski Narod“ XXXIX, Ljubljana 1906, št. 225—228.

38) Podatki o delovanju Alojzija Knafelca: Na „Lovcu“ pri Višarjah. Pl. V. XIV, Ljubljana 1909, 8, str. 176. „Zanimiv jubilej...“ Pl. V. XXIII, Ljubljana 1923, 10, str. 159. „Naš Knafelc“. Pl. V. XXXIII, Ljubljana 1933, 8—9—10, str. 192—193. + Alojzij Knafelc. Pl. V. XXXVII, Ljubljana 1937, 6, str. 170, 197. Dr. Jos. Tominšek: „Alojzij Knafelc“, Pl. V. XXXVII, Ljubljana 1937, 7—8, str. 223—225. Dr. I. T.: „Odkritje spominjske plošče Alojziju Knafelcu“. Pl. V. XXXIX, Ljubljana 1939, 10, str. 315. Ivan Korenčan: „Iz torbe zadnjega piparja“. Pl. V. VI—LI, Ljubljana 1951, 10—11, str. 343—345; 12, str. 382—383.

Šesti redni občni zbor Ziljske podružnice bi se prvotno moral vršiti 27. okt. 1906 v gostilni pri „Zlatem studencu“ (prej pri Cavzniku) v Celovcu. V tedniku „Mir“ je bilo dvakrat objavljeno vabilo in dnevni red, ki naj bi vseboval poročilo o delovanju podružnice v l. 1906, poročilo in sklepanje o preosnovi podružnice, volitev odbora in slučajnosti. Iz neugotavljenih razlogov pa se tedaj občni zbor ni vršil in se je sklical nato šele 23. februarja 1907 z istim dnevnim redom na istem kraju. V vabilu se je poudarilo, da se bo na občnem zboru v zvezi s sklepanjem o preosnovi podružnice „dalo celemu planinskemu delovanju na slovenskem Koroškem novo smer.“ Na občnem zboru je o delovanju podružnice v l. 1906 poročal dr. I. C. Oblak, ki se je kratko pred tem 3. febr. 1907 udeležil kot delegat Ziljske podružnice shoda delegatov Osrednjega društva in podružnic v Ljubljani, na katerem so razpravljali o važnih planinskih zadevah na splošno in o razmerju med Osrednjim društvom in podružnicami. Poudaril je, da se še nikdar ni toliko pisalo v nemških listih o delovanju SPD na Koroškem ter napadalo to delo, kakor v zadnji dobi. Opozoril je, da je bilo v tedanji dobi Nemško-avstrijsko planinsko društvo v slovenskih pokrajinah nosilec nemške nacionalistične ideje, ki jo je vedno in povsod poudarjalo. Tedanji politični list koroških Slovencev „Mir“ je v neštetihi člankih in poročilih, posebno iz Roža, kakor: „Otvoritev nove železnice“, „Nova železnica in slovenski Rož“, „Odgovor na protest celovškega občinskega sveta v zadevi napisov na novi železnici“ itd. zavračal neutemeljenost napadov nasprotnikov. V njih pa je pokazal na nevarnost, „da bi bila nova železnica za koroške Slovence zopet eden od onih činiteljev več, ki polagoma ali dosledno ubijajo slovenstvo na Koroškem“. Poleg tega je občni zbor izrazil tudi svoje splošno ogorčenje proti postopanju nekaterih nemških veleposestnikov, ki so zaprli razne gorske prelaze, ki vežejo Koroško s Slovenijo, zlasti v gorski skupini Košute; na predlog Valentina Juga je izglasoval protest zoper to postopanje.

Blagajniško poročilo je na občnem zboru podal Albin Novak.

O najvažnejši točki občnega zbora: preosnovi Ziljske podružnice v Koroško, se je razvila živahna debata, ki je pokazala, da je nastalo v zadnji dobi za delovanje SPD med koroškimi Slovenci veliko zanimanje. Občni zbor je soglasno sklenil, da se Ziljska podružnica preosnuje v Koroško, s sedežem v Celovcu, in da se zaradi tega spremenijo in dopolnijo pravila. Za načelnika Koroške podružnice je izvolil Franceta Grafenauerja, deželnega poslanca koroških Slovencev, za tajnika in blagajnika pa dr. I. C. Oblaka.³⁹⁾

S tem je Ziljska podružnica spričo močnih nasprotnikov slovenskega planinstva na Koroškem v tedanji dobi in spričo obstoječih materielnih težkoč na splošno častno izpolnila svojo nalogo. Od bivših članov Ziljske podružnice živijo še danes: Ivan Frole, dr. Ferdo Miler, Anton Pelnaf in Valentin Švikaršič.

2. Koroška podružnica 1907—1914

(Piše dr. Josip Š a š e l)

Že na občnem zboru Ziljske podružnice, ki se je vršil v Celovcu 18. aprila 1906, je tajnik in blagajnik Al. Knafelc predlagal, naj se „Ziljska“ preosnuje v „Koroško“ in njen sedež prenese v Celovec. To je postalo nujno, kajti Knafelc, ki je bil duša in gonilna sila podružnice, je bil premeščen v Trst. Nekako istočasno pa se je preselil iz Ljubljane v Celovec navdušen planinec dr. Jos. C. Oblak, ki je za naslednja leta prevzel vlogo Knafelca. Še na istem občnem zboru je on predvideval, da bo treba v bodočnosti koroško podružnico zopet razdeliti na Zgornje in Spodnje Koroško, torej zopet — razdružiti.

Iz tega so razvidne težave, s katerimi se je borilo naše koroško planinstvo v tedanji dobi. Za ozemlje, raztegnjeno v dolžino od štajerske do italijanske meje, je

39) Pl. V. XIII, Ljubljana 1907, 3, str. 46. „Mir“ XXV, Celovec 1906, 42, str. 246; 43, str. 252. „Mir“ XXVI, Celovec 1907, 3, str. 16. Dr. Jos. Tominšek: „Štirinajst let obstoja Slovenskega planinskega društva. Ziljska podružnica — 8. Ziljska-Koroška“. Pl. V. XXXIII, Ljubljana 1933, 11, str. 282 in 315.

bilo premalo delavcev, premalo sredstev. To ozemlje je obsegalo južno Drave vse severne Karavanke od Dravograda do Trbiža, nadalje pa še Rabeljski kot in Kanalsko dolino z zahodnimi Julijci ter še vzhodne Karnijske in Ziljske Alpe. Pa tudi severno Drave je bilo treba misliti na sončno Osojsko Turje, Gure in Velikovoško Čezdravje z južnimi skloni Svinške planine. Na tem kar nepreglednem gorskem svetu je delovalo več sekcij D. u. Österr. Alpenvereina in Österr. Touristen Cluba ter še Touristenverein „Die Naturfreude“. Proti tej armadi, ki je nemško pleskala našo domovino, smo mogli postaviti 63 slovenskih planincev, ki so razpolagali z letnimi dohodki največ 800 kron.

Postalo je neobhodno te skromne moči združiti, da se vsaj nekoliko uveljavi slovenski značaj goratega Korotana tam, kjer je bila sila največja. Take potrebe so sprti nastajale; turizem je dobival nove impulze z rastočim tujskim prome:om ob jezerih, zlasti pa še z novo karavansko železnico. Ta je dovažala turiste do neposrednega podnožja planin od Obirja do Jepe, kjer ziljska podružnica še ni delovala.

Koncentracija slovenskega planinstva v Celovcu je bila torej na mestu. Koroška podružnica se je ustanovila 23. febr. 1907; spremenjena pravila je deželna vlada v Celovcu potrdila 18. marca. Na občnem zboru je tajnik in blagajnik dr Oblak poročal: „Še nikdar se ni toliko pisalo v nemških listih o delovanju SPD na Koroškem ter napadalo, kakor v zadnji dobi... Podružnica je v zadnjem letu predvsem gledala na to, da ohrani slovenski značaj Roža, ki je po novi železnici odprt širšemu prometu, a je tudi v Podjurski dolini izvršila nekaj znamenitih markacij in osvojila najlepšo pot na Obir“.

Osebnost se spominjam, da so se tedaj prvič pojavile napisne table in markacije SPD ob potih na Obir, Košuto, Stol, skozi dole Male in Velike Suhe na Golico ter na Kom (Jepo). To je silno povzdignilo samozavest Rutarjanov, bivajočih v teh predelih.

Seveda se je pogнал nemško nacionalni stroj v akcijo proti temu „vdoru“. Na istem občnem zboru je poročal Val. Jug, domačin iz Sel, da so veleposestniki zaprli gorske prelaze, ki vežejo Kranjsko s Koroško, zlasti v skupini Košute.

Tudi k temu se bo še marsikateri starejši planinec spominjal na neprilike in sitnosti, ki so mu jih delali zapriseženi čuvarji fevdalne posesti na koroški strani, če je na poti s Stola, Golice ali Jepe le količkaj zavil v stran od nemške markacije. In fevdalna posest se je kar nepretrgoma vlekla po vseh severnih Karavankah; Plešivec, Peco, Obir so obvladali grofje Thurni z vejami v Guštanju, v Pliberku in v Železni Kapli; na Peco in zahodne vrhove segajo še knezi Rosenbergi iz Zeneka; na Obirju vladajo kapitalisti iz Miklavčevega; nato se širijo grofje Dietrichsteini (sedaj Maresch) iz Humberka od Košute preko Stola in Jepe gori, le nekaj sveta prepuščajo vmes kapitalistom Voigt (Selske Kote in Brodi), baronom Helldorf (Medvedji dol) in knezom Lichtensteinom (severno Golice). Ves njihov oboroženi aparat se je poganjal v boj proti slovenskim ka:žipotom in markacijam...

Na naslednjem občnem zboru 14. febr. 1908 se je razgalila nova, podtalna zavora. „Planinski vestnik“ poroča o tem zboru: „Ker je bil načelnik (t. j. poslanec Fr. Grafenauer) zadržan, je otvoril zborovanje njegov namestnik dr. Josip C. Oblak“. O tem pa piše „Mir“: „...od merodajne strani se poroča, da je bil zbor neveljavno sklican od podpredsednika, tajnika in blagajnika dr. Oblaka“.

Posledic iz tega ni nastalo, občni zbor je ostal veljaven. V notici „Mir“-a pa je ost naperjena proti dr. Oblaku. On je edini v odboru vzel planinstvo resno; obenem pa se je uveljavljal kot politik proti večinski konzervativni stranki (njeno glasilo „Mir“). Z odvetnikom dr. Ferd. Milerjem je namreč od jeseni 1907 izdajal tednik „Korošec“, ki se je trudil pridobiti Korošce naprednega mišljenja, ki so se dotlej utapljali v nemškutarstvu, posebno pa še delavstvo v Borovljah, Podljubeljem, na Bistrici, Reberci in drugod. Dr. Oblak je pri delu za planinstvo seveda varoval strogo nepristranost; kot politik pa je bil izpostavljen ostrim napadom „Mir“-a, kar ni ostalo brez posledic na delazmožnost podružnice. Po njegovih besedah na občnem zboru je ta „obračala pozornost našemu krasnemu Rožu in Selam. Tudi v Vrbski okolici, okoli Strmca se je precej storilo. Za to ima posebne zasluge gospod Lavrine“.

To se pravi: delovanje podružnice je bilo več ali manj omejeno na kraje, kjer se je mogla naslanjati na člane naprednejšega mišljenja, med katere je spadal tudi župnik Lavrinc na Strmcu. Njegova in učitelja Kovača zasluga je, da se je SPD prvič pojavilo v tej okolici Vrbe.

Članov je podružnica izkazala 64, dohodkov okoli 500 kron. Člani so izrazili pobudo, „da bi podružnica vabila tujce v krasni slovenski del Koroške... naj bi se izdala brošurica ali ročni kažipot z zaznamkom slovenskih in sploh dobrih gostilen in prenočišč.“ — Predlog, ki se do danes ni mogel docela izvesti.

Bolj skopo je tudi poročilo, podano na občnem zboru 20. junija 1909. Na njem je bil načelnik, državni in deželni poslanec Fr. Grafenauer, navzoč. On je od leta 1900 do konca načeloval podružnici. Pri svojem obsežnem političnem delu se v planinstvu sicer ni mogel dosti udeleževati; njegova zasluga pa je, da je važnost tega delovanja od vsega početka spoznal in ga s svojim ugledom pospeševal. Zopet je dr. Oblak podal tajniško in blagajniško poročilo: „Društveno delovanje se je omejevalo na markiranje potov in postavljanje kažipotov. Posebno je omeniti delova-

*Kugy-jev spomenik v Trenti
ob cesti na Vršič*

nje učitelja Svanjaka... „Učitelj Svanjak je priegnjl v področje SPD Strojansko hribovje od Dravograda do Pliberka. Članstvo in dohodki so ostali približno na dotedanji višini.

Naslednji občni zbor 13. marca 1910 je zopet vodil načelnik Fr. Grafenauer. Ugotovilo se je: „Po občnem zboru lanskega leta ni bilo nobene odborove seje, tekoče zadeve je reševal tajnik in blagajnik (t. j. dr. Oblak). Njemu zborovalci niso

bili naklonjeni, kajti „Mir“ poroča: „...namesto odstopivših dr. Oblaka in V. Juga sta bila izvoljena Albin Ehrlich in A. Pesek.“ Nobeden od teh pa „odstopivšim“ ni bil dorasel. Dr. Oblak, ki je prinesel na Koroško nove pobude in jih v danih možnostih izvajal, je z vsem svojim življenjem prav do poslednjega diha dokazal, da mu je bilo planinstvo srčna in umstvena potreba, takorekoč glavni poklic. Val. Jug pa je bil nenadomestljiv terenski delavec v važnem predelu Obir-Košuta-Ljubelj-Stol.

Tako je bila torej dr. Oblakova doba koroške podružnice končana.

V novem odboru je važno mesto tajnika zavzel Albin Novak, trgovec v Sinči vasi; prizadeven planinec, pa oddaljen od središča in brez idejnega poleta.

Nova pobuda je tokrat izšla od načelnika Fr. Grafenauerja, „naj novi odbor stopi v stik s slovenskimi občinami na Koroškem glede naprave slovenskih krajevnih tabel in kažipotov.“ — Pozneje se je to moglo uspešno izvesti edino v občini Št. Jakob v Rožu.

Odbor iz leta 1910 je bil prehodan. Pozneje se začenjajo uveljavljati mlajši, domači planinci. K sreči je objavil „Planinski vestnik“ 1911 na straneh 149/50 imenski seznam članov, ki dovoljuje vpogled v temelje podružnice in v perspektive njenega delovanja. Od celotnega števila 82 biva v Celovcu 38 članov, na koroškem podeželju 37, ostali so izven Koroške. Na podeželju je 12 mlajših, ki so prihajali v poštev za terensko delo; v Celovcu pa je 20 mlajših članov, od teh 12 vnetih in aktivnih planincev. Ta slika je za tedanje razmere kar ugodna; domače planinstvo je dozorelo, da se postavi na lastne noge.

Kajti slovenski živelj se je v glavnem mestu Koroške (navkljub vse hujši nemški nestrpnosti) čimdalje bolj množil s posvetnim razumništvom. Naselila s a se dva slovenska advokata, ki sta poleg drugega pisarniškega osobja zaposljevala vsak po 2, tudi 3 koncipiente; Ljubljanska kreditna banka je tu otvorila svojo podružnico, ki je čedalje bolj prospevala in imela precej uradništva; končno so tu nastopali začetno službo koroški visokošolci po končanih fakultetnih študijah, posebno juristi pri sodišču. Vsi ti so bili med tednom intenzivno zaposleni v pisarnah (pri državnih uradih naravnost kot „Tintenkuli“), zato so ob nedeljskem oddihu iz resnične potrebe po svežem zraku hiteli ven iz meša, čim dalje v gore.

Iz te potrebe se je v evropskih mestih in velemestih rodilo moderno planinstvo, prejšnjim dobam neznano. Ta nujnost pa je za nas mlajše nastopila šele v tej dobi. Prej so starejši Korošci podpirali podružnico nekako iz rodoljubja, brez notranjega imperativa. Lega Celovca pa je za vse vrste športa naravnost idealna.

Odslej se je zbrala prav vsako nedeljo večja ali manjša skupina, ki je pohitela vigradi na bližnje, poleti in jeseni in daljne višine, po možnostih še tako, da je za nastop za kak znatnejši vrh porabila prejšnjo noč. Tekmovali smo, kdo na zimo nabere več višinskih metrov; pri tem so se šteli samo metri, ki so presegali 1000 m nadmorske višine. Tako se je poročalo na občnem zboru leta 1912, da je izšel iz tega tekmovanja kot prvak avskultant dr. Rud. Silan, ki je dosegel skoraj 20.000 m. Pri teh obhodih so člani, posebno odborniki na svoje oči spoznali področje podružnice, njegove potrebe in nedostatke.

Pobudo za podrobno proučevanje je dala tudi Slovenska Matica s pripravami za izdajo zemljevida slovenskega ozemlja; trebalo je ugotoviti in zbrati pravilna zemljepisna imena. To delo so na Koroškem opravili člani podružnice.

Kako je to proučevanje bilo potrebno, naj pokažejo sledeči primeri. Leta 1909 je pisal Franc Pehr iz Volšperka v glasilu Alpenvereina in v posebni brošuri o „Beiträge zur Namenkunde im Hochstul- und Koschutagebiet“; predlaga, da se Košuta preimenuje v Hirschwand, Zelenica-Grünberg, Grintavec-Grindling, Rjava peč-Rotwand, Volčji vrh-Wolfshöhe, Toplak-Warmleiten, Grlovec-Ferlacher Horn, Plesnovčeva planina-Schimmelalpe, Medvedjak-Bärenkessel, Kozjak-Geisberg, Kosmatica-Rauhgupf, Korenščica-Wurzenberg itd. itd.

V onem času so se na debelo germanizirali vrhovi Karavank; pri tem so se Nemci še hvalili, kako da so galantni — Babo so prekrstili v Frauenkogel ! Mi smo jim predlagali, naj Zelenico bolj užitno imenujejo Spinatkogel; dokazovali smo tudi, da košuta ni Hirsch, temveč Hirschkuh.

To so samo vidnejša imena. Koliko pa je na nemških kartah drobiža, ki so ga spakedrali. Starejši planinci so se gotovo zamislili nad imenom Quadia onstran Golic; to je naše Kladje. Malo bolj zahodno strašijo še na naših kartah imena „Ardešica“ in „Gebno“; tako so Nemci „popravili“ naša imena Rdečica in Gumno. Nad nemško karto sedimo n. pr. neke sobote pri Trabesingerju in delamo načrte za nedeljski izlet v smer Košute. „Kaj je to — Mersli Vovk, Mesich, Menig?“ Zmrcvarjena slovenska imena! Šele Selani so nam na mestu razvozljali te uganke: Mrzli log, v Mecესjih (sedaj imajo nemške karte Lärchenberg!) in Mejnik!

Včasih pa celo domačini niso znali kako ime pojasniti. Na višini Gur pri Radišah je karta izkazovala ime Nahunach. Podobnega imena tam sedaj ni. Šele po dolgem pozvedovanju sem mogel dognati, da je nekda bil tam občinski pašnik (danes zaraščen z lesom), na katerega so iz okoliških vasi gonili po „gonjah“ (na obeh straneh s plotom zagrajena pot). Zato se je kraj tedaj imenoval „na Gonjah“.

Nestrpni nemški nacionalizem je odrekel Slovencem na Koroškem pravico do obstoja, do življenja. Porodila se je doktrina o „vindišarjih“ — odrekal se nam je jezik, odrekala preteklost. Zgodovinsko ustoličenje na Gosposvetskem polju da je nemški običaj! Vse te doktrine so se brutalno izvajale v šolah, v uradih, na železnicah, povsod v javnem življenju. Na železnici še posebno: na slovensko imenovanje postaje se niso izdajali vozni listki. Ta „kulturni škandal“ se je začel 4. IX. 1909 na postaji Celovec. Župan občine Blavo pri Pliberku Pavel Miklavčič je zahteval listek do domače postaje „Pliberk“. Uradnica osorno: „reden sie deutsch!“ Ker se župan ni uklonil, ga je vratar odvedel k postajanačelniku, ta je po kratkem prerekanju začel kričati „in den Kotter mit ihm!“ Uklenjenega sta ga dva redarja gnala skoz vse mesto na magistrat in ga spotoma obkladala „Werkzeug der Pfaffen...“

Podobni incidenti so se ponavljali vse do prve svetovne vojne; planinci smo bili pogosto prizadeži. Celovski kulturni škandal je postal predmet razdraženih razprav v državnem zboru na Dunaju, nemški nacionalisti so drzno trdili: Slovenska krajevna imena so na Koroškem neznana, šele pred nekaj leti so jih izmislili kranjski profesorji pri kislem vinu...

Vse to je živo prizadejalo nas planince. S tem večjo vnemo smo hodili med ljudstvo na deželi, med pastirje v gorah in jih poslušali, kako izgovarjajo zemljepisna imena. Zbirali smo podatke za „Vodnik po slovenskem delu Koroške“, katerega je podružnica nameravala izdati.

Seveda se je vršilo tudi drobno delo z markiranjem potov in postavljanjem kazipotov, ki jih je bilo treba sproti obnavljati. Pri skromnih razmerah smo se tiho in vztrajno pripravljali na večji razmah: gradnjo planinske koč v Zajzeri in publikacijo Vodnika.

V Celovcu smo našli zavetje v hotelu Trabesinger. Tudi tam smo stalno čutili, na kako vročih tleh se nahajamo. Začela se je vojna na Balkanu, tisk je podžgal

Ker narod potrebuje v teh težkih časih vse svoje sile, kliče vse in vsakogar! Če kdaj, v teh časih je potreba, da si zvesto pogledamo iz obraza v obraz, da si sežemo v roke, se strnemo v eno vrsto. — Strahopetec je, kdor zdaj trepeče, da bi se mu ob takem zblizanju morda ne odkrhnila ta ali ona mrvica njegovih strankarskih načel in njegovega svetovnega naziranja. Prijatelji, zdaj gre za življenje in smrt! Jaz upam v življenje! In takrat, kadar si uresničimo to pravo življenje, takrat si bomo zopet pogledali v oči in se povprašamo: „Kdo si? Kako misliš ti? Ali si mi brat ali nebrat?“ — Zdaj pa je vrs'a ena, je prapor en sam!

(Ivan Cankar — Očiščenje in pomlajenje)

strasti, konstruiral afere, kakor ono z avstro-ogrskim konzulom v Prizrenu! Ob raznih proslavah Südmarke in Schulvereina so se nemški nacionalisti ogrevali nad verzi Kernstocka:

Lasset die wilden Slawenstürmer
Nimmer mehr durch Marburgs Tor!
Lieber rauchgeschwärmte Trümmer,
als ein windisch Maribor!

Nahujskane množice so dirigirali pred hotel Trabesinger, češ: iz njega se kali „der Kärntner Landesfriede“! Tam se je začelo obleganje v znamenju tuljenja, kamnov in pljunkov...

V tem vzdušju je nato vse naše delo propadlo v požaru svetovne vojne. Najboljši planinci, kakor dr. Silan, prof. Podboj in drugi so položili svoja mlada življenja na krvavih poljanah Galicije. Propadlo je vse njihovo gradivo...

Tako je končala ta najsevernejša podružnica SPD kot rastlina, zatrta v kalu.

3. Doba po prvi svetovni vojni

Janko Mlakar piše v pregledu 60-letne zgodovine SPD (PV 1953, str. 400) o dobi po prvi svetovni vojni sledeče: „Na Koroškem se je pripravljala ustanovitev treh podružnic, Pliberk, Velikovec in Borovlje.“

Te navedbe je treba v toliko popraviti, da se ustanovitev podružnic v navedenih mestih ni samo pripravljala, temveč so bile tam res ustanovljene in so v letu pred plebiscitom tudi delovale.

Za Pliberk mi je osebno znano, da je tam delovala „podružnica za Mežiško dolino“, njen načelnik je bil notar dr. Senčar.

V Borovljah je delovala „rožanska podružnica“, načelnik prof. dr. Mišič. Že 16. jan. 1920 je prinesel list „Korošec“ notico: „Novo ustanovljena podružnica za Rož priredi 1. februarja v Borovljah planinski ples“.

Isti list je 9. januarja 1920 objavil: „Ustanovi se podružnica SPD za sodne okraje Železna Kapla, Dobrla vas in Velikovec dne 14. t. m. v Narodnem domu v Velikovcu“.

Navedenega dne je „Belska podružnica“ res zaživela. Izvoljeni: tajnik-komisar Milač, blagajnik-notar Kolšek, načelnik jaz.

O delovanju te podružnice je „Korošec“ poročal dne 12. marca 1920: „Belska podružnica SPD priredi v soboto 13. t. m. v Nar. domu v Velikovcu družabni večer s predavanjem“. Dne 19. marca 1920 pa je objavil sledeči oklic: „Planinci pozor! Belska podružnica SPD v Velikovcu ustanovi planinski muzej. Kot prve predmete smo pridobili krasen relief in zemljevid Klopinskega jezera. Zbirati hočemo tudi karte, načrte, lepe fotografije, slike itd. Prijatelje vabimo, da bi nam k temu pripomogli. Nadalje ustanovimo planinsko knjižnico in smo pripravljeni nakupiti v turistiko spadajoče publikacije, tako slovenske, kakor tudi v drugem jeziku. Ponudbe staviti na notarja Avg. Kolša v Velikovcu“.

Belska podružnica je pri tem posebno pozornost obračala na področje Bele (Obir, zahodna Peca) ter na Klopinsko jezero, ki se je že takrat razveseljivo razvijalo v važno letovišče. Velika potreba po napisnih tablah in markacijah je bila tudi na Velikovškem Čezdravju in Svinški planini. Predvidevalo se je, da bi se podružnica pozneje delila in teren južno Drave prepustila središčem v Dobrli vasi in Železni Kapli, iz Velikovca pa da bi se predvsem Svinška planina odprla širši turistiki s kako koč.

Delo koroških podružnic Slovenskega planinskega društva je nehalo s plebiscitom leta 1920. Ločena od osrednjega društva z razmeroma malim številom članstva koroška podružnica ni bila v stanju, da bi se preosnovala v samostojno društvo. S tem pa ni rečeno, da je med koroškimi Slovenci ljubezen do planinstva zamrla in da slovenskih planincev na Koroškem v zadnjih desetletjih ni bilo. Planinstvo so gojili predvsem slovenski dijaki in delavci, dolga leta sicer neorganizirano, a vstrajno. Po drugi svetovni vojni so prav oni dali pobudo za ustanovitev sedanjega Slovenskega planinskega društva v Celovcu.

Koroška - zibelka slovenskega slovstva

Ni še minila cela večnost od časa, ko Slovenci kar nič niso vedeli o začetkih slovenskega pismenstva, še manj seveda o tem, da so prvi slovenski spisi nastali ravno na Koroškem in da je Koroška tako rekoč zibelka slovenskega slovstva.

Letos mineva šele 150to leto, odkar je časopis Neuer literarischer Anzeiger (Novi književni oglasnik) v št. 12, letnika 1807 (str. 190—191) prinesel prvo sporočilo o treh slovenskih spisih iz 10. stoletja, ki so jih našli v pergamentni knjigi iz knjižnice razpuščenega samostana sv. Emmerama v škofijskem mestu Freisingu na Bavarskem. To so Brižinski spomeniki, obsegajoči obrazec splošne spovedi ter opomin k pokori z drugim spovednim obrazcem, ki so jim prvopisi nastali že blizu pred 1000 leti (ok. 813), samim zapisom pa se danes tisočletnica bliža.

Da so jih pa tedaj odkrili, so povzročili zgodovinski dogodki iz dobe Napoleonskih vojsk. Leta 1803 je sklenil državni odbor umirajočega rimskega cesarstva nemškega naroda (Reichsdeputationshauptausschuss), odškodovati nemške kneze za izgubljena ozemlja, ki so jih utrpeli v napoleonskih vojskah, z deželami in posestvi cerkvenih knezov. Tako se je leta 1803 — tedaj, ko se je freisinško ozemlje okoli Škofje Loke združilo z vojvodino Kranjsko — tudi bavarski del freisinške kneževine združil z Bavarsko in knjižne zaklade razpuščenih samostanov so prenesli v dvorno (zdaj državno) knjižnico v Münchenu in pri pregledovanju knjig za sestavo knjižnega seznamka so tu kajpada morali naposled naleteti tudi na slovenska besedila.

V naznanilu v Neuer literarischer Anzeiger je dejal neimenovani pisec, verjetno vrhovni knjižničar münchenske dvorne knjižnice Joh. Chr. Aretin, da je jezik teh obrazcev »koroški« ali »ilirski«, ter je priporočil poznavalcem slovanskih jezikov, da bi jih natančneje preučili. Hkrati je priobčil začetke vseh treh besedil ter sklep tretjega spisa (I, 1—9; II, 1—10; III, 1—12, 67—75).

Vendar je šele Jakob Grimm, »oče germanistike«, prvi opozoril na ta oglas slovanskega jezikoznanca, češkega učenjaka Josefa Dobrovskega, »očeta slavistike«, ta pa (22. julija 1811) učenega Slovenca Jerneja Kopitarja. Do oktobra 1812 mu je poslal v dveh pošiljkah tudi svoj prepis vseh treh spomenikov — v knjižnici so bili rokopis založili in ga šele po dolgem iskanju spet iztaknili — v decembru 1812 pa je imel Kopitar po dobroti Wilhelma v. Humbolda v rokah tudi popoln posnetek. Dobrovski je namreč želel, da bi koroške slovenske spomenike znanstveno izdal in razložil Slovenec Kopitar. Sam je podal slovanskemu svetu samo nekoliko obširnejši oglas o najdbi (Slovanka I, 1812, str. 149—152).

Kopitarju pa delo ni šlo od rok, preveč ga je motil predsodek, da je Ciri-
lova in Metodijeva stara cerkvena slovanščina doma v panonski Sloveniji

(zares v okolici Soluna v Makedoniji). Izdal je samo prvi spomenik z latinskim prevodom in nekaterimi pojasnili v Wiener Blätter der Literatur XVII (1822), 122—123, in sicer v oceni Dobrovskega knjige Institutiones (1822), učne knjige staroslovenskega jezika. Tako ga je prehitel ruski Nemec P. E. Köppen z izdajo Sobranije slovenskih pamjatnikov nahodjaščihsja vne Rosiji (1827) s

Godba ravenkih železarjev je igrala na proslavi 50 letnice SPD „Edinost“ v Pliberku

priloženimi snimki in z znamenito razpravo Aleksandra Chr. Vostokova »Grammaničeskija ob'jasnenija na tri stat'ji Freisingenskoj rukopisi« (str. 21 do 86), v kateri je izdal tudi Klimentovo steksl. Poučenje v spomin apostola in mučenca, sorodno drugemu brižinskemu spomeniku, opominu k pokori. Šele v slavni svoji knjigi »Glagolita Clozianus« (1836), izdaji glagolskega steksl. rckopisa grofa Cloza, je tudi Kopitar priobčil vse tri spomenike in jim priložil tudi poglavitni vir o dobi pokristjanjevanja Slovencev (Conversio Bagoariorum et Carantanorum iz l. 872).

Pa še sto let so se učeni ljudje ubadali, da čim bolj pojasnijo postanek in značaj teh najstarejših slovanskih spomenikov, zapisanih v latinski pisavi, tudi izmed najstarejših slovanskih sploh. Václav Vondrák (1859—1925) je izdal odlično novo izdajo Brižinskih spomenikov s snimki (Praga 1896) in vrsto študij o njih. Odkril je v Archivu für slavische Philologie (16, 1824, 128—132) sorodnost brižinskih spovednih obrazcev s starobavarsko (svetoemmeramsko) molitvijo in njenim steksl.-prevodom v Sinajskem obredniku (Euchologium Sinaiticum, izd. L. Geitler, Zagreb 1882; nova izdaja s snimki: I—II, R. Nahtigal, Ljubljana 1941—1942). V knjigi Studie z oboru cksl.-písemnictví (Praga 1903) je utrdil, da je Briž. II (opomin k pokori) prvotnejši od Klimentovega Poučenja — Kliment je v njej uporabil posamezne misli brižinskega opomina (str. 9, 126); utrdil je, da brižinski spomeniki niso bili spisani prvotno v cksl.-jeziku, ampak da so nemške spovedne obrazce najprej prevedli v »panonsko« (zares karantansko) narečje, morda tudi v latinščino (?), in šele na tej osnovi spisali v cerkveni slovanščini (str. 49); dalje, da Briž. II. in III. ne izhajata od istega prevajalca kakor Briž. I. (str. 52). Iz stika z grško-slovansko duhovščijo izvaja

Vondrak domnevni vpliv cerkvenoslovenskega jezika na Brižinske spomenike, n. pr. dvojno besedo (slov. in steksl.) za pojem »brez sramote« (Briž. III, 52—53) »nesramen i nestiden« (str. 52), kar pa prevaja Ramovš samo slovensko: brez sramote in studa.

Rajko Nahtigal je v vrsti razprav (Freisingensia I—IV) pokazal, da iz Brižinskih spomenikov dobro odsevajo poteze slovenskih narečij (Freisingensia I in II), Ramovš pa je te ugotovitve še poglobil in razširil: dvojne oblike odsevajo zgolj slovenski razvoj, ker so se v sto in več letih s prepisavanjem od predloge na predlogo pomešale stare oblike in besede z mlajšimi. Nahtigal je razen tega pokazal še na važnost latinskega rokopisa na značaj, domovino in zgodovino slovenskih obrazcev, v njem ohranjenih — leta 1916 je pokazal isto pisec teh črtic ob Stiškem rokopisu, ki so ga prej imenovali Ljubljanskega.

Na to Nahtigalovo pobudo je Milko Kos z natančnimi paleografskimi (staropisnimi), arhivalnimi in zgodovinskimi raziskovanji utrdil, da so se morali Brižinski spomeniki zapisati na freisinških posestvih na severozahodnem Koroškem po 28. maju 972 in po vsej verjetnosti še v 10. stoletju (pred l. 1000): Briž. II. in III. je zapisal pisec pogodbe, s katero sta zamenjala freisinški škof Abraham (957—994) in plemeniti klerik Ruodhari, njegov sorodnik, med leti 977 in 981 neke cerkve s kmetijami in nesvobodnimi kmeti na Lurnskem polju na Koroškem; morda je bil pisec celo ta Ruodhari sam. Fr. Ramovš in M. Kos sta oskrbela tudi novo izdajo Brižinskih spomenikov z odličnimi snimki (1937).

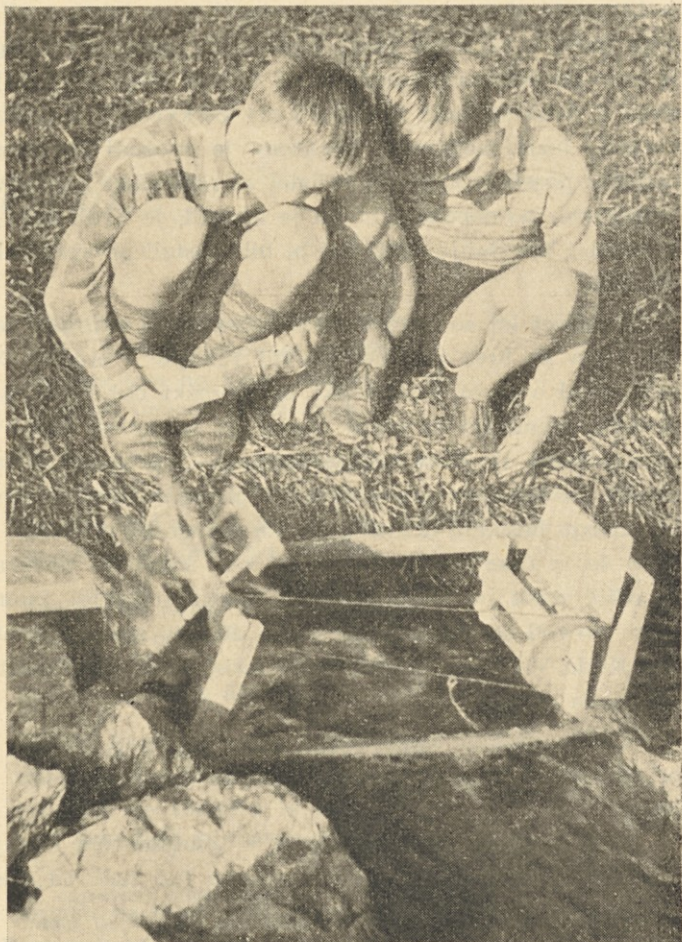
Fr. Grivec je pričeni s knjigo o Knezu Koclju (1938) v vrsti razprav in člankov (n. pr. Drugi frizinski spomenik in Cirilova književna šola, Glasnik MDS 21, 1941) dokazoval vpliv Cirilovih bogoslovnih nazorov na brižinski »Opomin k pokori« (Briž. II.), ni pa znal te misli, ki ima morda resnično jedro, spraviti v sklad s trdno dokazano zvezo z zahodnimi bogoslovnimi, obrednimi, pastoralnimi slovstvenimi vplivi.

V razpravo je posegel tudi pisec teh črtic z več spisi (Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, ČJKZ 8, 1931); O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva, DS 47, 1934; Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nad' ispovedajoštim'se, Razprave ZDHV 13, 1936; Starobavarska svetoemmeramska molitev v starem slovenskem in steksl.-jeziku, SJ 1, 1938; Grafenauerjeve in Vondrákove zmote o zgradbi Klimentovega govora v spomin apostola in mučenca, Čas 35, 1941; Irsko-anglosaško misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo, Zimski zbornik 1944). V njih je pokazal na osnovi zgodnj srednjeveških latinskih dušnopastirskih spisov, zlasti prid'g Cezarija iz Arelata (Arles v Južni Franciji), ki so jih prepisovali in rabili tudi na Bavarskem, starih cerkvenih obredov, cerkvene zakonodaje Karla Velikega, načina, kako so tedaj učili ljudi vero-uka in molitev, s primerjanjem staronemških, slovenskih in cerkvenoslovenskih spovednih obrazcev in kar je z njimi v zvezi, da prvi obrazci Brižinskih spomenikov niso nastali, kot so nekateri mislili (med njimi tudi Vondrák in

Grivec), šele za časa Cirila in Metodija v Panoniji, ampak že v Karantaniji (Na Koroškem) za časa Karla Velikega, in to v različnih središčih, da so prepisi prišli s karantanskimi misijonarji tudi v Panonijo, kjer so se z njimi seznanili tudi Ciril in Metodij in njuni učenci, tako da so se sprejeli tudi v steksl. »Čin' nad' ispovêdajoštim' se.« Po vdoru Ogrov v Panonijo, pa tudi že poprej so se obrazci (n. pr. predloge k Briž. II. in III.) lahko spet vrnil na Koroško in se tam spet prepisali.

O Brižinskih spomenikih so razen Vondráka pisali tudi še drugi drugo-

*Mlinček
ob potoku —
delo spretnih
mladih rok*

rosni znanstveniki, Nemca E. Sievers in S. Pirchegger, Šved O. Broch, Poljak Jan Stanislav, Rus I. V. Isačenko, pa ne eden s takim uspehom kakor Čeh Václav Vondrák.

Drug dragocen vir za zgodovino našega najstarejšega pismenstva je Ra-

teški rokopis v Celovcu. Našli so ga še mnogo pozneje kakor Brižinske spomenike. Rokopis sam je nastal sicer pol tisočletja pozneje kakor Brižinski spomeniki, dve njegovi besedili (očenaš in vera) pa sta bili prevedeni na slovenski jezik še pred obrazci Brižinskih spomenikov. Pergamentni list v 4° z obrazci očenaša, češčenamarije in vere je odkril konec leta 1880 baron Hauser, varuh Koroškega zgodovinskega društva v Celovcu, po naključju v društvenem arhivu, pa že v 3. številki, 1. marca 1881, je prinesel Kres, leposloven in znanstven list, ki ga je začela tedaj izdajati Mchorjeva družba, snimek rokopisa z razpravo graškega slavista Gr. Kreka. Ta je ugotovil, da je bil Celovski rokopis prvotno zadnji list večje rokopisne knjige, na prednji strani popisane z molitvenimi obrazci v lepopisni pisavi prve četrtine ali vsaj tretjine XV. stoletja (pred l. 1425, oz. 1433). List je bil pozneje iz knjige iztrgan in nekdo ga je nato po dolgem preganil in od l. 1467 dalje (še 1471) zapisoval na zunanjo stran v dveh stolpcih imena članov cerkvene bratovščine v Ratečah pri Podkorenu. Jezik molitvenih obrazcev je spoznal za gorenjščino, pa si ni znal razložiti posebnosti, ki jih je imel za rezijanske in dolenjske. Pisec je obrazce prepisoval; po napakah, ki jih je naredil, je Krek dejal, da pisec »celo jezika ni umel«. Vprašanje, kdaj naj bi bili nastali prvopisi teh obrazcev, se Krek ni dotaknil.

Petdeset let so nato Krekova mnenja o rokopisu prepisovali in tudi kvarili; tako so brez razlogov stavili rokopis v sredino XV. stoletja, nekdo je celo dejal o njem: »gorenjski ali koroški duhovnik si je priredil okoli 140 očenaš, avemarijo in vero«. Tedaj se je oglasil pisec teh črtic (Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva; O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva — gl. zg.) ter na osnovi Karlove zakonodaje in samega besedila dokazal, da sta slovenski prireditvi očenaša in apostolske vere še iz časa Karla Velikega, kar dokazuje povezanost s staronemškimi besedili, zlasti pa prošnja »pridi bogastvu tvoje« (nam. kraljestvo) ta dobesedni prevod staronemškega »rīchi dīn« je mogel nastati le v času, preden je ime Karla Velikega »Karli-Kralj« takoj po njegovi smrti dobilo pomen občnega imena »kralj«.

Ceščenamarija brez dodane prošnje (Sveta Marija...) pa se je udomačila pri Slovencih v istem času kakor drugod v krščanstvu, to je v 12. ali 13. stoletju.

Pred kratkim najdene listine v ljubljanskem škofijskem arhivu (arhivar: dr. Maks Miklavčič) so prinesle novo luč tudi na postanek samega Celovškega (zdaj Rateškega) rokopisa. Leta 1390 so namreč rateško podružno cerkev in cerkveno občino izločili iz prafare Marije na Zilji in jo pridružili vikariantski cerkvi Marije v Kranjski gori; to cerkev pa je oglejski patriarh šele l. 1362 v vso gorenjo Savsko dolino (razen Rateč) izročil fari v Radovljici z naročilom, da na Dovjem in tam ustanovi vikariat. V tej dobi, od 1362 do 1390, verjetno že v začetku je nastal Rateški rokopis. Da bi se poglavitne molitve tudi v Ratečah molile kakor v Kranjski gori — kar je bilo potrebno,

ker so v sili tudi kranjskogorski duhovniki prihajali tja — je ziljski duhovnik v Ratečah po kranjskogorski predlogi napisal besedilo, po katerem je potem lepopisec, ki ni znal dobro slovenski, kaligrafsko prepisal molitvene obrazce na predzadnjo stran večje pergamentne knjige, verjetno latinskega misala. Tako je razumljivo, da so prišle v Rateški rokopis ziljske oblike, ki jih je imel Krek za rezijanske, pa tudi posamezna dolenjska, kakršne so v rabi na Dovjem; tja so bili nekdanj freisinški škofje naselili kmetov z Dolenjskega.

Dr. Ferdo Miler:

Deklica na klopi

Stoji tam klop prav blizu ceste,
ki tir železni vlakov jo prekinja.
Dekletu tam na klopi družbo dela,
le glad, samota in pa mrak.

Pa pride oče m'mo, jo tolaži:
„Na mamco mirno tu počakaj,
prinese jed ti, ko čez tir tam pride!“
in zavije v bližno tja gostilno.

Dekle tam čaka, težko pričakuje,
prehud je glad! — sveta to ne skrbi,
ne vidi deklice in je ne gleda,
brezčutno mimo nje hiti.

Samo še v roke piha plaho dete,
in pazi jadrno na vsak obraz,
pogled nje žalostno le toži,
da glad boli, a mamce ni!

Z ropotom šine brzovlak zdaj mimo,
med ljudstvom pa nastane krik,
zadeta žena tam leži pri tiru,
in to brez nog, zato ta vik!

Na klopi tam dekle se trese,
ne vidi k tiru in ne ve,
da teče kri tam mrtve mamice,
iz piskra pa — nje topla hrana...

Pouk slovenščine na državnem učiteljišču v Celovcu do leta 1919

Koroški Slovenec je 18. avgusta 1926 priobčil članek „Slovenščina na učiteljišču“. Na ta članek sem bil opozorjen s prošnjo, naj stvar pojasnim, ker se omenja v članku moje ime. Ta članek je v splošnem izpisek iz poročila, ki ga je izdalo celovško učiteljišče leta 1925 ob priliki 150-letnice svojega obstoja. Zato sem se potrudil, da bi dobil v roke to izvestje učiteljišča, kar se mi je končno posrečilo. Zajetna brošura (119 str.) ima naslov: „Festschrift der Bundes-Lehrer- und Lehrerinnen — Bildungsanstalt in Klagenfurt, 1925, Siebenter Bericht“. K izvajanjem tega slavnostnega spisa, ki ga prej nisem poznal, je pač treba nekaj povedati, če tudi šele po 34 letih.

Izvestje prinaša obvestila ravnatelja dr. Graberja in nekaterih profesorjev in učiteljev tega zavoda. Nas zanima poročilo učitelja za šolsko prakso Miklitscha o pouku slovenščine. Najprej omenja, da se je slovenščina na zavodu že od nekdaj upoštevala, četudi ne sistematično. Poseben predmet pa je postala leta 1851, ko je poučeval slovenščino takratni suplent Andrej Einspieler. Za njim so bili učitelji slovenščine Sommer, katehet Nessler in Germitsch. Leta 1886 so poverili pouk slovenščine vadniškemu učitelju Preschernu. Po takratnem učnem načrtu so gojence slovenske in nemške narodnosti skupno poučevali v petih tečajih po dve uri na teden. Miklitsch poroča, da so poslali Slovenci l. 1891 deputacijo na Dunaj, ki je želela, naj nastavi učno ministrstvo na učiteljišču v Celovcu profesorja slovenščine z izpitom za srednje šole in naj se pomnoži število slovenskih ur. Proti zahtevam Slovencev, ki so pomenile po Miklitschevem mnenju sunek proti nemškemu značaju zavoda, je nastopil ravnatelj Ekhart, Odklonil je slovenske zahteve, ker na drugih zavodih v Celovcu učitelji poučujejo, ki sploh nimajo usposobljenosti za pouk slovenščine, nastopil je pa tudi proti pomnožitvi slovenskih ur, ker bi bili dijaki preobrnjeni in bi zaradi tega izstopali iz slovenskih tečajev. Seveda, taki argumenti n'so bili prepričevalni, učno ministrstvo ni upoštevalo ravnateljevega ugovora in je trikrat razpisalo mesto profesorja za slovenščino, ki ga je, ker prvič in drugič ni bilo primernih prosilcev, naposled dobil profesor Josip Apih. Z odlokom z dne 8. marca 1892, št. 3666, je ministrstvo ugodilo slovenskim zahtevam in odredilo, da se morajo slovenski dijaki v posebnih tečajih poučevati. „Za slovenske dijake“, pravi odlok, „naj se pouk v materinskem jeziku tako uredi, da se bodo ne samo teoretično, temveč tudi praktično izobrazili v tem jeziku za svoj bodoči poklic“. Ministrstvo je tudi želelo, naj se število slovenskih ur pomnoži.

Leta 1893 so se Slovenci prizadevali, da bi postala slovenščina na učiteljišču obvezen predmet za slovenske dijake. Tudi proti tej zahtevi je nastopil ravnatelj Ekhart in dokazoval, da to ni potrebno, ker itak vsi slovenski gojenci obiskujejo slovenske tečaje. Kakor pove Miklitsch, je zadeva nekje obtičala, Slovenci niso dosegli svojega namena. K temu pripomnim, da je bila na gimnaziji v Celovcu

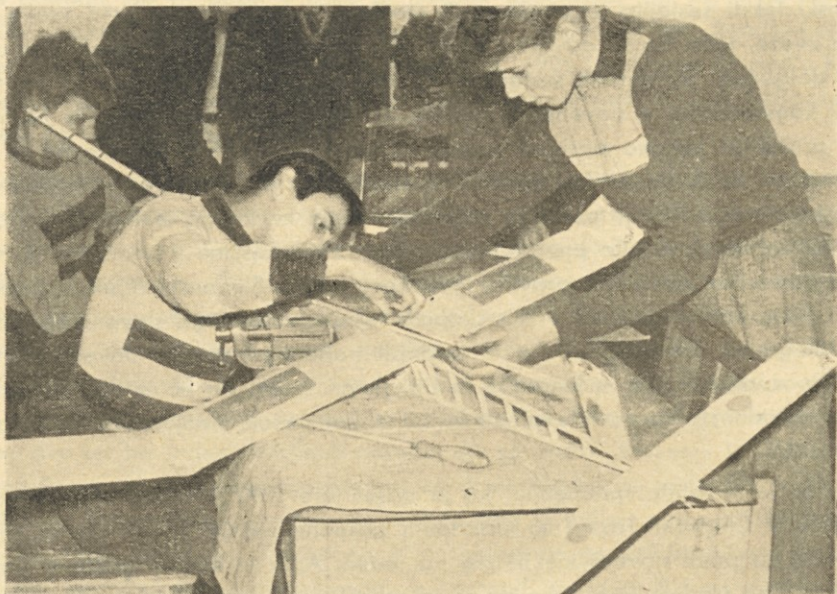
slovenščina za slovenske dijake obvezen predmet. Miklitsch trdi, da so hoteli Slovenci doseči dvojezičnost učiteljskega oz. uvedbo slovenskih vzporednic. (Festschrift, str. 80 d.). O tako daljnosežnih zahtevah nisem nikoli nič slišal. Kakor je meni znano, se je do šolskega leta 1892/93 poučevala slovenščina na učiteljski v Celovcu za slovenske in nemške dijake skupno na podlagi Janežič-Sketove knjige „*Slowenisches Sprach- und Übungsbuch*“, ki upošteva predvsem slovnico, ne nudi pa prilike za govorne vaje. Knjiga uporablja zastarelo prevajalno metodo, kakor je bila nekoč v rabi v srednjih šolah za pouk latinščine in grščine. Slovenski teksti sestojijo iz posameznih stavkov, ki so nanizani brez vsake vsebinske zveze, tako da se govori v vsaki vaji o najrazličnejših stvareh, kar učenca le dolgočasi. Slovenskih sestavkov in beril je zelo malo in zato se ne more razviti konverzacija v slovenskem jeziku. Ta knjiga je namenjena le Nemcem, da si pridobijo nekako pasivno znanje slovenskega jezika, nikakor pa ni bila primerna za pouk slovenskih dijakov, ki obvladajo pri vstopu v učiteljske vsaj slovensko narečje, kar je podlaga za razumevanje knjižnega jezika. Glavno, kar je učitelj zahteval, je bilo prevajanje stavkov iz slovenščine v nemščino in naro- be ter ponovitve slovniških pravil v nemškem jeziku. Slovenski dijak ni napravil v vseh letih, kar se je šolal v teh skupnih tečajih, nobenega slovenskega spisa, ne šolskega ne domačega, in si ni pridobil nobenega znanja slovenske literature. Nepoznanje jezika in literature je bil glavni vzrok, da so mnogi učitelji slovenske narodnosti omalovaževali slovenščino kot nekaj manjvreden jezik, ali jo celo mrzili.

To se je temeljito spremenilo, ko je prišel leta 1892 profesor Josip Apih na učiteljske v Celovcu. Takrat so ustanovili posebne tečaje za slovenske dijake in določili za pouk slovenščine tri ure na teden. Apih je uvedel Sketove slovenske čitanke za srednje šole, tako da se je mogel pouk sprostiti in razviti. Posebno je gojil govorne vaje na podlagi čtiva in skrbel, da so dobili dijaki potreben pregled slovenske književnosti. Slovnica, ki je prej dominirala, je stopila nekoliko v ozadje. Na učiteljski je ustanovil slovensko dijaško knjižnico — večinoma iz svojih ali podarjenih knjig — in jih dijakom izposojeval. Kljub težavam in zaprekam, posebno zaradi pomanjkljive izobrazbe slovenskih dijakov, ko marsikateri pri vstopu v šolo niti gladko brati ni znal, je dosegel lepe uspehe in vzbujal zanimanje za materinski jezik. S tem si je pa nakopal mnogo nasprotstev in sovražstva, kajti naroden je smel biti na Koroškem le Nemec, nikakor ne pa Slovenec.

Ko sem prišel l. 1903 kot vadniški učitelj na celovško učiteljske, so mi naložili pouk slovenščine v tečajih za Nemce, kjer je prej poučeval šolski nadzornik Preschern. Po upokojitvi profesorja Apiha (1907) sem eno leto poučeval v vseh tečajih za Slovence in Nemce, skupno 18 tedenskih ur, poleg tega pa še večino ur v svojem razredu vadnice. Ker sem bil preobremenjen, je poveril ravnatelj v naslednjem šolskem letu pouk v tečajih za Nemce profesorju Leopoldu Pettauerju, ki je prišel z gimnazije v Novem mestu na učiteljske v Celovcu, jaz sem pa še nadalje poučeval v kurzih za Slovence. Tako je ostalo do šolskega leta 1913/14,

ko je bil imenovan mestni učitelj Possnig za pomožnega učitelja slovenščine. Kolikor se spominjam, je Possnig prevzel pouk v kurzih za Nemce, profesor Pettauer pa v tečajih za Slovence in ne narobe, kakor trdi „Festschrift“, str. 62; mene so pa uporabljali samo še kot učitelja za šolsko prakso.

V letu 1913 je hotel ravnatelj Schrautzer zopet združiti oba tečaja in tako vzpostaviti za Slovence nepovoljno stanje, kakor je bilo pred prihodom profe-

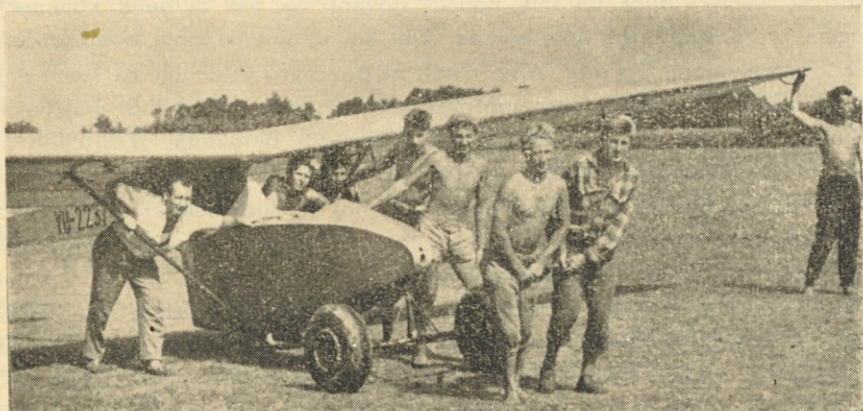
Delo mladih tehnikov: Od modela ...

sorja Apiha. Izdelal je s profesorjem Pettaurjem in okr. šolskim nadzornikom Preschernom nov učni načrt za pouk slovenščine. Za mene popolnoma nepričakovano je na neki konferenci učiteljskega zbora predlagal, naj se poučujejo slovenski in nemški dijaki zopet skupno v enem tečaju. Njegova utemeljitev je bila, da je v obeh tečajih le malo dijakov in da bodo po združitvi nemški dijaki bolje uspevali, ker se bodo od svojih slovenskih sošolcev mnogo naučili. Jaz sem temu oporekal in izjavil, da iz didaktičnih razlogov nikakor ni mogoče poučevati Slovence in Nemce v skupnem tečaju, ker poznajo slovenski dijaki pri vstopu v učiteljšče svoje slovensko narečje in morejo na podlagi tega mnogo hitreje napredovati kakor Nemci, ki jim je slovenščina popolnoma tuja. Poudaril sem, da je neizpodbitno pravilo ukoslovja, da se porazdelijo učenci v oddelke ali razrede po svojem znanju, kar ravnatelj predlog ne upošteva. V primeru združitve obeh tečajev bo jezikovna izobrazba slovenskih dijakov zelo otežkočena, ker bodo vsak napredek ovirali nemški sošolci. Slovenski dijaki se ne bodo toliko naučili, da bi mogli kot učitelji uspešno poučevati slovenski jezik, kar se bo po-

kazalo tudi pri usposobljenostnih izpitih. — Ker se nihče drugi ni prijavil k besed, je dal ravnatelj svoj predlog na glasovanje, ki je bil z vsemi glasovi proti mojemu sprejet. Zato sem priložil konferenčnemu zapisniku prilogo s svojim osebnim mnenjem, kakor dovoljuje to pravilnik za učiteljska (Organisationsstatut für Lehrerbildungsanstalten). Po tem pravilniku ima vsak učitelj, ki s kakim sklepom konference ne soglaša, pravico, da poda in utemelji svoje osebno mnenje (Separatvotum); o izvedbi sklepa pa odloča v takem primeru deželni šolski svet. Opozoril sem tudi, da spada ustanavljanje in urejevanje tečajev na učiteljskih v kompetenco ministrstva za pouk na Dunaju. Razprava v konferenci ni povzročila nobene ostre debate, kakor bi se lahko mislilo po prikazovanju „Koroškega Slovence“ v navedeni številki. Ravnatelj je mirno povedal svoje razloge in tako tudi jaz, drugi so pa molčali.

Zadeva je šla nato preko deželnega šolskega sveta na Dunaj. Ministrstvo za uk je pa odklonilo predlog o združitvi obeh tečajev in ravnatelju naložilo, da izdela nov načrt, v katerem se naj opusti razvrstitev slovenskih dijakov v skupine. Že profesor Apih je namreč predlagal, naj se poučujejo slovenski dijaki v treh skupinah, ker je bilo v letnikih le malo Slovencev. (1. sk. = pripravnica, 2. sk. = I. in II. letnik, 3. sk. = III. in IV. letnik).

Da bi bil jaz predlagal, naj skupine še nadalje ostanejo, kakor trdi Miklitsch, in to proti navedbi ministrstva, bom šele verjel, če vidim tisti konferenčni za-

... do jadralnega letala

pisnik, na katerega se sklicuje, in na njem moj podpis. Zavračam tudi njegovo trditev, da sem v svoji vlogi kritiziral nepovoljne uspehe slovenskih dijakov in učiteljev pri zrelostnem oz. usposobljenostnem izpitu in tako postavil druge učitelje, ki so poučevali slovenščino, v slabo luč, sam sebe pa povzdigoval, saj sem po upokojitvi profesorja Apiha do konca šolskega leta 1912/13 vendar samo jaz poučeval v tečaju za Slovence. Miklitsch piše nadalje (str. 84), da je

utemeljitev mojega odklonilnega stališča glede združitve obeh tečajev izumetničena in da napravi mučen vtis; priznava sicer tehtnost mojih razlogov, ali ti so,, kakor pravi, le nekako slepilo (Scheingründe), ki naj prikrijejo pravi, globlji smisel mojega ugovora. V resnici so hoteli imeti Slovenci in njihov eksponent Kovačič, trdi Miklitsch, proste roke pri nacionalnem hujskanju slovenskih dijakov, kar je le mogoče, dokler sta tečaja ločena, kajti pri združitvi tečajev bi jih pri tem udejstvovanju ovirala navzočnost nemških dijakov. To je zopet tisti očitek, ki ga je moral tudi profesor Apih dostikrat slišati. Take trditve so popolnoma neutemeljene. Če se seznaní učenec z deli slovenskih pesnikov in pisateljev, se vzbudi v njem tudi narodna zavest in to brez direktnega učiteljevega vplivanja. Da sem nastopil proti ravnateljevemu predlogu kot eksponent kake slovenske stranke, ni res, reagiral sem spontano in izrazil tako samo svoje osebno mnenje. Iz lastnega opazovanja Miklitsch o stvari tako ni mogel nič vedeti, kajti šele leta 1920 je prišel na učiteljišče v Celovec, ker je bil prej učitelj na pripravnici gimnazije v Kočevju. Strinjam se pa z Miklitschem, ko govori o slabih uspehih v tečajih za Nemce. Vzrok je bil poleg neprimerne metode na podlagi Janežič-Sketove knjige tudi ta, da je bil pouk neobligaten. Marsikateri učenec je mislil, da se bo slovenščine igranje naučil. Ko je pa videl, da se bo moral tudi doma nekoliko potruditi, da zadovolji zahtevam, je zgubil zanimanje in se v prihodnjem šolskem letu ni več prijavil v tečaj. Tudi pri obravnavanju te točke se zopet kaže Miklitschevo nepoznanje razmer in oseb, ko trdi (86), da so poučevali v tečajih za Nemce „izključno samo nacionalni Slovenci, ki so se držali načela, da se nemški dijak ne sme naučiti slovenščine, ker bi delal konkurenco Slovincem pri prošnjah za take službe, kjer se zahteva znanje obeh deželnih jezikov“. Tu omenjam, da prof. Apih nikoli ni poučeval v tečajih za Nemce, jaz pa le pet let (1903—1908). Tako napada Miklitsch nezavedno tudi učitelje slovenščine, ki niso bili nacionalni Slovenci in katerih delovanje „Festschrift“ na različnih mestih pohvalno omenja. Profesorju Apihu tudi očita (82/3), da je v učnem načrtu za pouk slovenščine predlagal, naj se tudi nemški dijaki, ki obvladajo slovensko narečje, vpišejo v tečaje za Slovence, ker so pa svoji osnovni izobrazbi za to sposobni; Miklitsch pravi, da je jasno, kaj je Apih nameraval: nemški dijaki naj se v tečajih za Slovence navzamejo slovenskega duha in naj se odtujijo nemški narodnosti. V resnici pa je profesor Apih poudaril, da vstop teh diakov v tečaj za Slovence ne bo prizadel njihove izjave, da so Nemci. Apihova ideja je bila kar dobra; nemški dijaki, ki obvladajo slovensko narečje, bi mogli v kurzu za Slovence mnogo bolje uspevati, kakor če se jih poučuje s trdimi Nemci skupaj.

Moj ugovor je držal več ko šest let. Leta 1919 sem bil razrešen službe na učiteljišču v Celovcu po odredbi Državnega sveta na Dunaju, ki je izšla konec novembra 1918. Po tej odredbi je smela oblast le uradnike nemške narodnosti obdržati v službi, vse druge pa le začasno tako dolgo, da jih nadomesti z Nemci. V smislu tega odloka sem prosil, naj me deželni šolski svet začasno obdrži v službi do odločitve, komu bo pripadalo sporno ozemlje na Koroškem. Temu se

ni ugodilo, razrešen sem bil službovanja 9. januarja 1919. To omenjam, ker je tozadevno poročilo (Festschrift, 66) napačno.

Ravnatelj Schrautzer je ponovil po mojem odhodu svoj predlog o združitvi obeh tečajev — najbrž že leta 1919 — in označil zadevo kot nujno. Takrat ni bilo ugovora, učiteljski zbor je predlog soglasno sprejel in ministrstvo ga je potrdilo. Miklitsch pa pripominja k temu: Saj tudi ni bilo več potrebe, da se s Slovenci prizanesljivo ravna.

Anton Kovačič

DR. JOSIP ŠAŠEL:

Fevdalci in kapitalisti so uničevali naše gorske kmete

Težka je bila usoda kmeta v zgodovini. Vsi stanovi so živeli od truda njegovih rok, on sam pa je bil brezpraven. Vladar (kralj ali cesar) je kmete gotovega okoliša dal enemu svojih vitezu v „fevd“, da so za njega garali, mu postavili mogočen grad, odkoder je kot fevdalec z vojsko birčev pobiral pridelke „podložnikov“ in jim skoraj neomejeno vladal. Šele pred dobrimi sto leti, po revoluciji leta 1848 so odpadle zadnje sponе fevdalizma, kmetovalci so zadobili svobodo — „frajhajt“ so tedaj rekali.

Ta svoboda pa je bila zopet za mnoge, posebno za gorske kmete, usodna. Kajti državno gospodarstvo se je med tem razvilo iz naturalnega (pri katerem se je menjalo balgo za blago) v denarno in kapitalistično (blago za denar). Pri tem pa je pismenost potrebna, da vsak varuje svoje koristi. Posebno gorski kmetovalci pa so bili zaostali in so denarni mogotci iz mest, pa tudi prejšnji fevdalci njih nevednost izkoriščali, jih zapletali v svoje mreže, če se jim je zahotelo njihovih posestev, da zaokrožijo svoja lovišča ali pa da iz njihovih gozdov pridobivajo ogle za fužine, ki so se razvijale ob gorskih potokih (Frajbah, Bajdiše, Podljubelj, Bistrica itd.).

Tako se je torej v drugi polovici prejšnjega stoletja začel kapitalistični in fevdalni lov na gorske kmetije, ki so zaporedoma padale. Nemci so ta pojav imenovali „Bauernlegung“; prej je namreč ta visoka nemška gospoda hodila v gore na „Bärenlegung“, ko pa je medvedov zmanjkalo, je postala „Bauernlegung“ moderna.

Naravnost v nebo vpijoče je razdejanje, ki ga je napravil baron Helldorf med cvetočimi kmetijami v Medvedjem dolu (ki je danes ravno zaradi tega bolj znan z nemškim imenom Bärenthal). Tam je bil začetkom prejšnjega stoletja še posebna fara v Zavruhu, tam so prospevale kmetije Plavc in Štefanc, ki so preredile po 30 do 40 goved, Žnidar, Jurc in Mokrl po 20 goved, Škafar, Konavc, Raznikar, Voraček, Gmajnar, Linart, Brečko, Ajtovnik, Olipec, Škrobat, Lesjak pa po 10 do 15 goved (ti so veljali že za manjše!). Ovce in koze pa že kar šteli niso, toliko jih je bilo pri teh hišah! Kako bi bila industrija na Bistrici in v Borovljah preskrbljena s pridelki teh kmetij, če bi še danes obstojale! Pa ne obsto-

jajo več, vse je baron Hellborf razdejal (To je menda največji zločin, najhujše dejanje „Bauernlegung“ v naših Karavankah).

Podrobnejše poročilo o tem je prinesel „Slovenski vestnik“ od 12. V. 1951 „Baron Helldorf“ in od 3. IX. 1952 „Medvedji dol“.

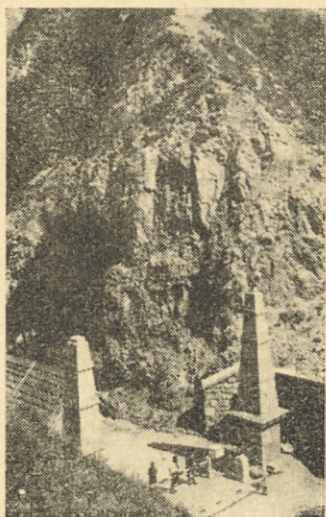
Seveda je ta „Bauernlegung“ razsajala tudi drugod v našem goratem svetu, o tem bi se mogla napolniti cela knjiga. Hočem opozoriti na par takih pojavov tam v bližini.

I. V Brodeh

Med zgodnjimi, ki je kar po letu 1848 podlegel preganjanju, je bil kmet Tepej v Brodah ob cesti na Ljubelj. Njegova pretresljiva usoda se je tako globoko dojmila ljudstva, da je o tem nastala narodna pesem.

Menda je malo kateri Rožan, ki še ni bil v Brodeh in na Ljubelju. Od Podljubelja gori se vije avtomobilska cesta do Sopotnice, nakar se spusti v treh ostrih ridah doli na Hudičev most čez hudournik Žabnico (ki je nosil staro ime: Sopotnica) in na Nemški most čez Ljubeljsko Borovnico; potem se neprestano,

čim dalje bolj strmo dviga mimo gostilne Tajčpeter, mimo cerkve Št. Lenart in gostilne Ridovec na višino Ljubelja. To cesto so zgradili šele pred ne celimi 400 leti z ogromnim trudom in stroški. Prej je bilo nemogoče priti skoz sotesko na odseku od Sopotnice do Tajčpetra; tedaj je vodila preko Ljubelja samo steza, po kateri so mogli gnati kako tovarno živinče. Ta steza je zavila pri Sopotnici na desno okoli Pošine, nato strmo, 300 m visoko, na Pošnikarja gori; tam je bila gostilna, najstarejša v teh gorah. Kraj se je imenoval Mali Ljubelj, kajti steza je zavila zopet strmo doli ob pobočju Kozjega hrbta mimo kmetij Plesnovca in Pakca na našega Tepeja (v urbarjih Tepan zapisan).

Skoz Brodi pridemo na Ljubelj

Ta kmetija je nedvomno največja in najlepša v vseh Brodeh. Razprostira se na sončnem pobočju Kozjega hrbta; na položni polici so poslopja in njive, bolj v bregu travniki in seče, na onstranskem hrbtu ob Požgarju in Ščavju pa obširna

planina; na tem obsežnem svetu se je poleg vsega drugega preredilo do 18 goved.

Žaloga propada se je izvršila nekako pred sto leti. Zadnji posestnik na Tepejevem je bil Tomaž Ogris, rojen 1820 od očeta Rupeja in matere Marije, rojene Kropivnik. Že oče Rupej je dovolil nekemu oglarju, ki je tam blizu kuhal ogel za podljubeljske fužine, da je drevje smel sekati tudi na negovi planini. Ko je oglar vprašal, kaj bo moral za to plačati, je Tepej dejal: „Sekaj, kol kor hočeš za ogel, za to pa plačaj večo (= davek).“

Te besede so postale usodne. Oglar je namreč skrbel za ogel, ki se ga je

veilko porabilo v fužinah Podljubelj; v to svrho sa fužine že prej kupile Osvovo posestvo in Petrovo hubo, največ zaradi njih gozdov.

Podljubeljsko fužinarstvo ima svojo zgodovino, ki sega tudi kakih 400 let nazaj. Tedaj pred 100 leti je bil podjetnik tam Tomaž Poznik iz Kroke; pode-
dovala ga je hčerka, ki je bila poročena s prvim sodnikom v Borovljah (po pre-
nosu sodišča s Humberka) August Ritter von Steinberg. Tega sodnika je ljudstvo
imenovalo „flegar“, kakor prej najvišjega upravnika na Humberku. Tak „flegar“
je bil vsemogočen, „četrta božja persona na svetu“ se je eden teh na gradu
imenoval. Ravno o Tepeju v Brodeh vzdržujejo domačini poročilo, da je 1848
zložil narodno pesem o „flegarju Bebenavu“, ki se začne:

Na Humpreze je biv an Bebenav,
ki je vse pavre dreti nav!
Buh je čriz pavre vsmilov se,
fovšnija na den gre!...

Tomaž Ogris tedaj še ni slutil, kaka „fovšnija“ na njega gre. Kajti „flegar
Štanberg“ (Steinberg) je že spravil Osvovo in Petrovo hubo pod fužine njegove
žene, foršinarji so bili na lovu za Tepejevo, že omenjeni oglar pa bi imel slu-
žiti kot „pufar“. Ta je namreč na enkrat začel trditi „jaz sem plačeval vsa leta
večo od Tepejeve planine; planina je moja last“. V Borovljah se je namreč na
novo sestavlja zemljiška knjiga na podlagi humberških urbarjev; zaslišani so
bili vsi, ki so si lastili kake pravice do zemljišč, tako tudi oglar.

Še pri Rupeju, starem Tepeju, se je začela pravda za planino, po njegovi
smrti jo je prevzel in nadaljeval še neizkušeni, mladi sin Tomaž. Prišlo je do hu-
dih sovražnosti z oglarjem, tudi do nekega streljanja na planini, vse to pa se
je v procesu obrnilo proti Tepeju. Kajti oglar je kar naprej tekal k „flegarju Štan-
bergu“, ki mu je dajal primerna navodila. Tako je poleg advokata, ki ga je
oglar najel, pravdo vodil še flegar in končno razsodil seveda proti Tepeju.

Strašna je bila zanj ta sodba. Stroški so narasli tako ogromno, da ni šlo
več samo za planino. Tepej ni mogel plačati, domačija je šla na „pavko“ (bo-
ben), zlicitirale pa so jo Podljubeljske fužine; po ljudskem pojmovanju „flegar
Štanberg“.

Neizmerno je bilo gorje! Mladi Tepej, njegovi še mlajši bratje in sestre, vseh
menda deset, in vsi posli pri hiši, so bili pregnani od rodnega ognjišča! Morali
so po svetu s trebuhom za kruhom. Surovi so bili tisti časi, kapital ne pozna
usmiljenja! Vsi so pretresljivo jokali in tarnali, vsi Brojani in Rutarjani so z njimi
iskreno sočustvovali; bili so splošno priljubljeni in spoštovani, od mladega Te-
peja je šel glas, da je že žigosal „flegarjevo fovšnijo“.

Prizor, ko je morala ta številna družina tako krivično in nasilno zapustiti do-
mačijo, je še dolgo ohranjevala pripovedna narodna pesem; od te sem po za-

piskih med ljudstvom mogel zabeležiti še kitice, v katerih Tepej jemlje slovo od rojstne hiše:

Hiša moja je prodana,
hud vihar mi jo je vzel!
Težava v prsih zlo me tlači,
življenje moje — je pepel!

Izba draga, puzad mrzli,
kletič prazni, kamra ti!
Slednjič tukaj jaz počivam,
zadnj č tukaj jaz trpim.

Čej so konjči, čej voliči?
Čej — kedaj sem jih tu redil.
Čej je sadje, čej senčica,
kjer sem zdelan se hladil.

Grm zeleni, oh, usmili,
se črez mojo žalost ti!
Potno palco mi podeli,
v tuji svet, da me spremlj!

Punteljč majhen, palca dolga,
vas tovarše še imam.
Tujec sem zdaj v mojem kraju,
črez vse gore se podam.

Tako torej Tomaž Ogr's ni bil več gospodar „Tepej“. Od najlepše domačije je odnesel „punteljč majhen, palco dolgo“. Za njegove brate in sestre so se brigali siromaki; on sam je sprva tudi v domačih krajih iskal dela. Ves utrujen od hoje je enkrat počival v taberni pri Muleju v Kožentavri in pri mizi zaspal; ko se je zbudil, je opazil, da mu je iz žepa zmanjkalo poslednjih pet rajniš, katere je hranil za skrajno silo. Potrft je vzel še od rodnih krajev slovo in se podal črez Ljubelj; cesto je poznal, ker je prej vozaril v Trst.

Dobil je službo kočijaža v Sežani hišna številka 450. Tam je služila tudi Gorenjka Terezija Udir, s katero se je oženil 1857. Še v Sežani sta imela štiri otroke; leta 1869 pa sta se preselila v Gorenjo, kjer je bila rojena še hči Ivana, pozneje poročena Bergant (od te imam prednje podatke). Potem pa se je vsa družina preselila v Hotemaže, fara Šenčur pri Kranju, kjer je imela stara mati Udir gostilno. Tomaž Ogris pa je pošto vozil iz Kranjskega mesta v Tržič, furval je tudi na Jezersko. Na stara leta ga je zadela kap, postal je božjasten in prišel v ljubljansko bolnišnico, kjer je menda 1883 umrl.

Končalo se je trpljenje najuglednejšega gospodarja iz naših Brodi. Tu v domačih Rutah pa živi on v pripovedkah domačinov kot nedolžen trpin, ki je nad vse ljubil svojo domačijo, po pregnanstvu pa je bilo njegovo življenje — pepel.

Ves drugačen spomin pa je zapustil „flegar Štanberg“. Domačini pomnijo, da se je sušil od „dere“ (tuberkuloze). Iskal je zdravja na Tepejevem, pa ga ni našel. Tudi njegova „frava“ je zapustila glas, da je brezsrdna. Kmetica Kovačica iz Rut je prišla v njeno graščino Podljubelj ponujat jajca; enega otroka je nosila na roki, drugega je vodila za roko, tretji pa je za njo capljaj. „Frava“ se je ob

Doba vola mineva tudi med gorskimi kmeti

tem pogledu zgražala: „Ali imate bika pri hiši?“ Kaznovana je bila, ona sama je rodila — dva spačka.

Pa to degenerirano plemstvo je kot hudournik razdejalo naše najlepše gorske kmetije.

Tudi v Brodeh se je „Bauernlegung“ pozneje še nadaljevala. Kapitalistom

iz Podljubelja (pozneje Voigti iz Borovelj) so tu zaredoma še podlegli: Ridovec, Ljubeljšnjak, Zvrhnji Strah, Drajar in Sopotnjak. „Položil.“ so kmetije, katere so predniki v dolgih stoletjih s krvavimi žulji gradili. Ponekod pričajo o njih obstoju samo še ruševine, polja in travnike pa mnogokje zarašča zopet gozd. Kolika zguba za narodno gospodarstvo! Preračunajmo: pri Tepeju bi se priredilo do 18 goved, na Petrovi hubi 12, na Osvovem 8, pri Ridovcu 10, pri Ljubeljšnjaku 12, pri Zv. Strahu 9, pri Drajarju 10, pri Sopotnjaku 8. Pa še koliko drugega bi se pridelalo...

II.V Selskih Kotih

Iz Brodi še dvignimo na Oselco; to je prelaz v Sele. Ime ima od tega, ker se na tem mestu najnižje „osedi“ dolg hrbet, ki veže Grlovec z Rjavo pečjo pri Ljubelju. Zato je napačno, ko nekateri pišejo Oslica, popolnoma prav bi bilo Osedlica; seveda je tudi nemški Eselsberg napačen.

Na Oselci uživamo krasen razgled tako na Brodi za nami, kakor na Selsko „republiko“ pred nami. Je to vaše zaprt gorski svet severno od 20 km dolge Košute; proti severu ga zapirajo čoki Grlovca in Žetiče. Izdolbna sta to pogorje dva potoka, dve Borovnici v globoke, divje jarke in grape; n'kjer kake dolinice, vse je ostro vrezano, na strmih pobočjih pa visijo številne kmetije, da se kar čudiš, kako morejo tam obstati.

Grape neposredno pod nami imajo značilno ime „koti“; Zvrhnji Kot kar pod Oselco in Srednji Kot tam dalje, ki se razteza neposredno pod steno Košute (Škrbino). Prebivalci so Kočani. Tu zbira svoje vode Bajdiška Borovnica iz Žerjavovega in Majarjevega grabna (Ribnica) in iz Sprednjega Kota (Mrzla voda), da si potem ut'ra pot med pečinami v ostrih zarezah skoz skalovje Velikih in Malih vrat. Na Tabru so te vode zajezene, da napajajo elektrarno v Ježi za Borovljansko industrijo.

Šele v novejšem času se je ta svet odprl za večji promet ob potoku proti Bajdišam in Borovljam ven. Največje ovire so bile: pri Velikih vratih, tam so med navpičnima skalama položil: most čez potok; pri Malih vratih so skalo razstrelili, da so napravili pot skoz; tudi v Tabru so iz žive skale izsekali pot; v Ježi pa je ob Čapičevi drči ilovnat svet polzel in pot zas'pal, da so kolovoz stalno morali kopati in obnavljati.

Pa vendar so tudi v to „Črno goro“, kakor Kočani svoj svet nazivajo, že zgodaj usodno posegale fužine (Kverchoft = Gewerkschaft) na Bajdišah. Že pred par stoletji je padlo v njih mrežo Majarjevo, največja kmetija v Selah. Ogromno sveta je spadalo k tej hiši, ves Majarjev graben s planino na Tamarju. Le temno še pomnijo domačini, kako je ta kmetija pripadla „kverchoft“. Pravijo, da je tedaj hišo podedovala edina hči, ki se je zaljubila v delavca na Bajdišah, ta pa ni imel smisla za kmetovanje in je dosegel, da so ogromno posest fužine kupile, pod ceno seveda. Kajti izročilo ve povedati, da je leta pozneje prišla k najemniku na hiši neka beračica, se vsedla za durmi in začela bridko jokati; ko so jo vprašali, zakaj, je dejala: „Kaj bi ne jokala, ko je vse to bilo nekdaj moje!“

Tako je torej padla prva in največja kmetija; fužine so potrebovale ogla. Večinoma pa so pridobivale ogel iz okolških gozdov, ki so spadali pod graščino Humberk, seveda proti dragi odškodnini. Zato je „kverčoft“ lovila po svojih zvezah in z denarjem kmečke gozdove. Z mahinacijami se je dokopala tudi do najstarejše hiše v tej „Črni gori“, do Herperžnikove. Domača tradicija ve še povedati, kako je ime Herperžnik nastalo. V onih starih časih sta se podala v to neprehodno divjino dva pogumneža, lačna zemlje; eden je začel trebiti spodaj

*Nekdanji
zaslužek
gorskega kmeta...*

nad Tabrom, drugi pa visoko gori za Brezo na pripravi ravnici. Prvi je hitreje napredoval in je zavpil na zgornjega: „Ti divjak, pridi drevi k meni na herperge“. Tako sta kmetiji dobil imena: spodnji Herperžnik, zgornji Divjak (pozneje ga je župnik prepisal na Dovjaka). Tudi to častitljivo Herperžnikovo hišo so torej fužine vlovile.

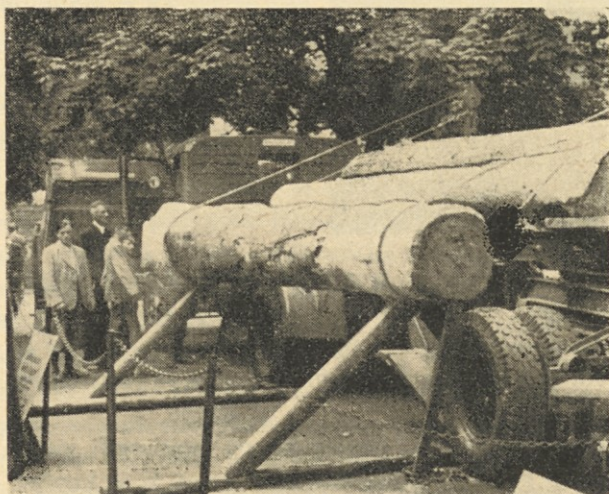
Nekdaj so fužine na Bajdišah prospevale, slovele so po najstarejši visoki peči na Koroškem. Največji delničar je bil dunajski kapitalist Voigt, ki je končno fužine z vseh treh Borovnic (Podljubelj, Bajdiše in Frajpah) obvladal in združil

v Kestag (fabrika železa in jekla) v Borovljah. V Selah je poleg njegovega podjetja lovila tudi graščina Humberk kmetije. Menda leta 1901 pa sta se kapitalist in fevdalec pobotala in si posest razdelila tako, da je graščina Humberk (Fideikomis grofov Dietrichsteinov) obdržala kmetije Zvrnji Cofelj, Medvodnik (s kajžo) in Herperžnik (tam je sedaj gozdar); Voigtovo podjetje pa Majarjevo, Spodnji Žerjav, Jilček in Drajar v Zvrhnjem Kotu.

Tako se je torej kapitalist Voigt ugnezdil v Zv. Kotu, ki se prilega na Brodi, kjer je obvladal že največje kmetije. Pa še ni imel zadosti! Njegovi pogledi so poželjivo segali tja na razrvane stene Košute, kamor se ob poletni vročini, v času visokega lova, zatekajo gamsi, plemenita divjačina fevdalcev. Tam, v zadnjem, najbolj romantičnem kotu Srednjega Kota sega posest Plebejca p. d. Hajnža prav do reza Košute gori, nad 2000 m visoko. Včasih zaide tja celo kak kozorog iz revirjev barona Borna na južni strani. Ali naj to visoko divjačino strelija nepismeni rovtarski Hajnž?

Previdno so začeli Voigtovi uslužbenci poizvedbe. Nadgozdar Rainer je podučil svoje podrejene gozdarje Budo in Oražaja, da sta se smukala okoli Hajnža, Ožbeja Dovjaka, še bolj pa okoli njegove terbaste žene Lone; tako njima kakor otrokom je delo na tej samotni kmetiji smrdelo, Lona je neprestano tarnala, „ko bi se že mogla te frče znebiti!“ Frčo je imenovala to posest, ki je prerediti do 28 goved in še konja, ki je segala od Hajnževega Praprotnika na severu do vrhov Košute! Foštnarji so seveda to razpoloženje podpihovali in Hajnžu dopovedovali: Voigt bi ga nastavil kot gozdarja, če prodal, on in njegovi bi živeli brezskrbno, bredelno, bili bi porajtani. Terbasta Lona jih je najbolj poslušala.

Teren je bil pripravljen in kapitalist Alfred Voigt je napovedal velik lov v Humberškem delu Košute pod Škrbino in nad Pišenco, kar je imel v najemu. Na takem napovedanem lovu je v soka gospoda pokazala vso svojo veličino in

... je odvezla
tehnika

mogočnost: gozdarji so tedne prej pripravljali lovišče, gonili tja gamse, urejevali „štante“, najemali med domačini gonjače itd. itd. Vsa ta vojska na gamse se je zgrnila v stenah Košute jeseni ravno pred 50 leti; pa gamsi so jo pobrisali v Hajnževo, niti eden ni padel.

Tem večji odziv je našel končno klic „pojmo na lov k Hajnžu!“ Vsa ta lovška svatovščina se je utaborila na trati pri Hajnžu; z gospodarjem so se rokovali, nadgozdar Rainer mu je dostojanstveno ponudil cigaro in prinešeno žganje, gozdarji pa so priganjali „Hajnž prodaj, če hočeš biti forštnar!“ Alfred Voigt sam je temu pritrjeval. Ta počastitev gospode — žganje, cigare „forštnar“ — vse to je stopilo omenjenemu Hajnžu v glavo, da je ponižno udaril v roko, ki mu jo je Alfred Voigt visokomerno ponudil — za 800 rajniš! Res sramotna bagatela! Ožbej Dovjak — sedaj ne več Hajnž — je podpisal pogodbo, v kateri se njegova nastavitvev za gozdarja ni omenjala. Čakal in čakal je, da postane „forštnar“ — zastoj. Moral si je s svojimi služiti kruh kot dninar, najprej na Korenjakih. Umrli pa je kot revež na oni strani Macne, Zavrhom.

Tako se je še v tem stoletju, dne 9. 10. 1909 izvršila menda zadnja „Bauernlegung“ — najsramotnejša za velekapitalista.

III. Vas Špice na Gurah — ne obstoja več

Svojčas smo delali nedeljske izlete iz Celovca, delali načrt po starih avstrijskih kartah. „Na sončne Radiše — dobro! Kakšno ime pa je tu — Nahunach? — Pa Haselberg? — Kako mu pravijo domačini?“

In že smo v starodavnem Podkrnosu, zbudamo zgodovinske spomine. Star kraj, več kot tisoč let. Jakob Unrest, zgodovinar turških vpadov na Koroško, je bil tu kanonik. Ziljski rojak Urban Jarnik je tu 1809 kaplanoval in delal prve pesniške korake; opeval je Podkrnos:

Za herbtom je skalna gora,
Pravi se Krnos pri nas.
Je za Špice ena podpora
In za pevca pa Parnas.

Res, ostra kakor žaga je ta skalnata reber Krnos, na kateri je že Valvasor občudoval razvaline nekdanjega gradu. In na vrhu, prav „na špici“ naselje Spitzach — naše Špice. Podajmo se gori. Strma je pot, pa prav romantična ob vrto-glavih prepadih, s čudovitimi razgledi na Celovško polje, na Velikovoško Čezdravje, na Podjuno. Tako blizu Celovca pa tako skrita, neznana romantika!

Na vrhu smo, na bolj položenem svetu. Pa kje je Spitzach? Prve hiše bi se imele po karti pojaviti. Ni jih? Položimo se na počitek in prigrizek na bližnjo trato, ugibamo.

Po poti prihaja mož, očitno domačin. Pozdravimo, povabimo; on prisede, pripoveduje:

Prav imate, tu ste na mestu nekdanjih Špic. Ni jih več. Zakaj? To je dolga storija, košček zgodovine nas Slovencev. Poglejte one vrhove na severu; na oni

strani ni več slišati slovenske besede, na poljih pod nami že izumira, prav tu spodaj v Žrelcu in v Grabštajnu so grobokopi, pa še najhujši. Nekulturni Turek je nekdanj nagnal naseljence v divjino na Šp'cah, kulturni grof v Žrelcu, ki so ga sto- in stoletja od tu redili, pa jih je končno zatrl. Zakaj? Zaradi športa, zaradi lova!

Zamislite se v to preteklost. Poglejte oni dve ostri skali, mi njima pravimo Enajsta in Dvanajsta peč. Med njima je usedlina „v Hlevih“. Odkod tako ime? Mislimo — iz turških časov, ko so Poljanci prignali svojo živino v ta skrivališča. Nekateri so mogoče kar tu ostali, si zgradili streho, treb.li gozd, izkopavali peči, se borili z zvermi, z medvedi in volkovi. Vse to s krvavimi žulji, v smrtni nevarnosti. Tako so nastale in se zmerom bolj domače uredile kmetije — tam doli, kjer ste prišli mimo, Majarjeva in Epijeva, v rovu ob potoku Pečnikova z mlinom, tu velika Pecova, od nje vidite še kup kamenja, kar poleg Indivova, edino od te so ostali borni ostanki, da more včas. kak gozdar prenočiti; dalje gori je bila Smolnikova pa Žmavcarjeva hiša, nazadnje pa največja Ferdejeva. K tej skupnosti spadata še dve domačiji sredi grofovih gozdov, bolj gori proti Verovcam, Kaprolova in Karulijeva; od teh edino Kaprolova še životari.

Zaživele so nekdanj te kmetije, se vživele in krepko zakoreninile v ta svet in okolico. Rod za rod se je njih menjaval, vsak je imel svoje načrte in upe, vsak svoje zgage in nezgage. Grof je pošiljal na nje svoje biriče, da so za njega rabotali samotež in z živino, da so mu plačevali večo. Trda zemlja daje tu malo, tudi živine ni mogoče dosti gojiti. Iskali so druge zaslužke: ob košnji so hodili Poljancem pomagat, bili so najboljši kosci; po potrebi so hodili v gozd drvarit, vozarit, v gozd so hodile tudi ženske in otroci nabirat gozdne sadeže, črnice, jagode, maline, kar se je moglo v mestu prodati; moški so posebno pozimi izdelovali suho robo: metle, grablje, vile, koše, košare, skodle, celo „špile“ za klobase, mesarji v Celovcu so jih radi kupovali.

Tako so minevala stoletja, vse je kazalo, da bodo Špice vedno stale kakor okoliške skale. Prišlo je leto 1848, do sem je prodril klic „frajhajt“. Kmečka odveza je bila razglašena, zadnje fevdalne spone naj bi padle. Slepilne besede, katerim so sledila slaba dejanja! Ko je gospoda iz Celovca delila zemljo, je dodelila gozdove večinoma grofu, kmetom pa tako malo, da niso mogli v prejšnjem obsegu izdelovati suho robo ali v gozdu pasti in zbirati sadeže. Kajti grof je nastavil gozdarja, ki je njegov del stražil in vse druge oganjal.

Najprej je bil to neki Nemec, ki je izvrševal svojo dolžnost; naučil se je tudi Slovenje, kmetom drugače ni nasprotoval. Ko je odšel v pokoj, je prišel za njim neki Laker iz Hodiš; kmetje so takoj čutili, da jih sovraži. Izšel je že iz novih šol, bil strupen nemškutar, preganjal in kaznoval je kmete ali jih zapletal v drage pravde zaradi stelje, zaradi vode, zaradi potov itd. itd. Okoli in okoli grofovi gozdovi, „kmečka odveza“ jih je „odvezala“ od teh; niso mogli več živeti, posebno ne manjši, navezani na ta postranski zaslužek.

V prej mirno in znosno življenje na teh Špicah je zanesel ta forštnar jezo in

prepir, večne pravde, pri katerih so kmetje navadno podlegli, sodnija je verjela njemu, on je bil zaprisežen! Vsi so kmalu spoznali, kam pes taco moli: hoče jih pregnati z domačij, zaokrožiti grofov gozd in njegovo „jago“.

Začela se je borba na življenje in smrt med grofom (nedvomno je imel forštnar od njega naročilo!) in to kmečko skupnostjo. Strnili so se v obrambo in se zarotili, da grofu svojega sveta ne prodajo, rajši svojim. V tej vzajemnosti sta bila najmočnejša gospodarja na Pecovem in Ferdejevem. Ta dva sta pokupovala sosede, ki so bili preslabi in premehki, da bi vzdržali zahrbtno borbo s forštnarjem. Končno pa se je izkazalo, da tudi Pec in Ferdej — osamljena — obdana okoli od grofovega sveta — ne vzdržita. Andrej, zadnji gospodar na Pecovem je ostal neoženjen, udal se je pijači in končno prodal lepo posestvo za malo ceno. Obupal je tudi Ferdej; sinova Jožej in Šmej sta mu dorasla z novodobnimi nazori, gorski dom je njima bil presamoten, šla sta po svetu, stari Ferdej pa je prodal grofu in kupil posestvo pri Grabštajnu; do smrti pa je tožil po rojstni hiši na Gurah.

Grof je zmagal; uničil je kmetije, ki so stoletja redile njegove prednike. Na Špicah ni več domačij, iz katerih se je oskrbovalo mesto s pridelki, ki so dajale vzdržljive vojake, trdne gospodarje na poljanske kmetije, kjer so se posestniki pomehkužili, spretni gospodinje na vse hiše v bližnji in daljnji okolici. Kakšni rodovi so to bili, kakšni korenjaki! Naj za primer povem samo tole: Nekoč so

Vsako leto so dirke na Ljubelj

prevzetni pobi tam v Limarji vasi na Polju pozvali naše Gorjance: če imate koražjo, pridite v gostilno Scinder! Poljanci nas Gorjance že itak zviška gledajo, če bi se ne odzvali, bi to bila neizbrisna sramota in ponižanje. Šli so torej s Pe-

covim Andrejem na čelu. V gostilni ga postaven fant z dvojnim „šnajdom“ za klobukom zaničljivo vpraša: „No, kdo pa je vaš mojster, da se noben ne upa pokazati šnajd?“ Andrej nato: „Mojstri smo vsi, bahamo se pa ne!“ Pa se nalašč na prste postavi in ga od zgoraj pogleda. Oni ga zgrabi, Andrej pa ga parkrat zasuce in trešči v duri, da so se zlomile. Vsi Limarčani so ušli in Gorjance nikdar niso več klicali na korajžo.

Drugič je ta Andrej šel na semenj k Mariji pomaj Boljšat (Wolschart). Tam je na sejmišču pred cerkvijo bahavo kričal močan mož in kazal bleščeč tolar: „Ta tolar tistemu, ki me vrže; naj cvanckarco da na to mizo, ki bo moja, če me ne vrže.“ Po vrsti so se mu fantje postavljali, vsakega je silak položil na tla. Gledalcev vse polno. Končno stopi Andrej k mizi, vrže cvanckarco, sprimega se; Andrej dvigne onega kvišku in ga kar nato trešči na tla, da se mu je zlomila noga.

Ali stari Kaprol! Bil je tako uren in gibčen, da je v mladosti skakal v gozdu po vejah dreves kakor veverica. Vojake je služil pri „simarjih“ (Celovski pešpolk) v Ljubljani. Tam je zvedel, da bo pri Taverju v Radišah „goscet“. Prijelo ga je domotožje po naših višinah in ljudeh, izprosil si je 24 ur „urlavba“, prikorakal v šestih urah čez Lubelj, bos, s čevlji na rami, plesal pri Taverju 12 ur, nato zopet šest ur nazaj v Ljubljano, točno do konca „urlavba“. Pomislite, saj poznate daljavo Ljubljana — Radiše? Gospodarji na Polju so se potegovali zanj pri košnji, drugi „senoseki“ pa so se ga bali, ker je vse „prekosil“. Umrli je v krepkih moških letih; na Kaprolovo je prišel neki Kotmirčan, ki je poročil njegovo hčer Lucijo.

Tudi na tega Kotmirčana se je spravil forštnar Laker in ga preganjal na mile viže. Tu pa je naletela kosa na kamen! Novi gospodar ni bil tako mehek, kakor domači, ki so podlegali. Bil je sicer delaven in prizadeven, pa trmast ko bik in prepirljiv, da je še med sosedi delal zdrabo. Predvsem pa — forštnarju je pokazal pesti! S tem se je edini vzdržal na posestvu. Ko je Kaprol zopet enkrat zahteval odškodnino po divjačini, sta šla to škodo gledat; forštnar je ni hotel videti, kakor tudi pri drugih nikdar. V ognju prepira sta se sprijela, Laker — videti je bil močnejši — se je spotaknil. Kaprol ga je dobil podse in grčil za obsežno golšo, da mu je uhajala sapa. Oblastni forštnar se je zbal za svojo kožo; prvič v svojem paševanju na Špicah je začel malo prositi in se priduševati na vse, kar je Kaprol zahteval. Bal se ga je potem kot ognja. Ko je Kaprolu žena umrla, se mu je zopet približal in ga hotel s prilizovanjem in zvijačo spraviti pod grofa. Pa Kaprol je imel pred očmi usodo drugih izkoreninjenih gospodarjev; oženil se je drugič, imel kopo zdravih in krepkih otrok, ki še naprej kljubujejo mogočnemu grofu sredi njegovih gozdov.

Vprašate me še, kako je slovenje ime za Haselberg, kaj je to Nahunach tam blizu. Tudi za tem tiči grof. „Nahunach“ bo menda staro „na Gonjah“, koder so nekdanj gonili živino na pašo; to je grof prepovedal in Gonje niso več „gonje“. Zaraščene so. Grof prireja tu velike love, vabi celovško gospodo, da jim izkazuje svojo mogočnost; spravil je na karte celo nekaj nemških imen, med temi Hasel-

berg — po zajcih — za najvišjo višino Radiških Gur. Mi ta imena ne poznamo, Haselberg je naš Pukelč. Saj to ni „gora“, ampak samo „pukelč“ na tem višavju.

Poglejte, na karti je še vedno vrisano naselje Spitzach, čeprav ga davno ni več, prav nobene hiše; Kaprolova spada uradno k Verovcam. Grofu je to znano, on je mnogo pozneje spravil na to karto svoj Haselberg, mogel bi z lahko do- seči, da ta Spitzach zbrišejo. Pa noče. Menda se sramuje! Ljudje bi spraševali, kam je celo naselje zginilo? Zakaj?

* * *

Kakor da bi nosili svinčeno težo, smo se vračali z Radiških Gur v Celovec. V Žrelcu smo s čustvom ogabnosti gledali na razkošno pročelje gradu. Drugod, v Medvedjem dolu, v Brodeh, v Selskih Kotih je bila gonilna sila za „Bauern- legung“ vsaj kolikor toliko fužinarstvo. Tu pa neprikriti grofov — šport. Pa še na pragu dvajsetega stoletja!

Dr. Ferdo Miler:

Mrak

Na zastrto okno ječe
veter težke kaplje meče,
skoz deževje hodi mrak.
Tudi celice objame,
kar svetlo je, ubija — vzame,
tam pusti le teme znak.

Težka vlada tukaj mora,
dokler ne nastopi zora,
vsakega pretresa mráz;
grize ga krivica, ruje,
spraševanje ne miruje,
v mraku ne mineva čas.

Kletve slliš in molitve,
„kdaj nam pride oprostitev?“
zdihljaji kipijo v zrak. —
Na zastrto okno ječe
veter težke kaplje meče,
skoz' deževje hodi mrak.

Mučeniška pot koroške matere

Draga mi je sama pripovedovala o svojih doživljajih. Pripovedovala je v navzočnosti svojih otrok, ki so ravno prišli iz šole in videl sem, s kako velikim zanimanjem so sledili stavek za stavkom, da bi bili zraven skoraj pozabili dihati. Ti njeni otroci so se rodili šele pozneje, ko je mati Draga vse to, kar bomo tukaj čitali, že prestala.

Če bi pripovedoval take strašne stvari nekdo drugi, ne mati, bi naši najmlajši ne mogli verjeti, da je bilo kedaj kaj tako čudnega sploh mogoče. Ker pa pripoveduje mati svojim otrokom, vemo vsi, da je resnica. In to tako globoka resnica, da je človek prešibak v pisanju, če bi hotel povedati vse tako, kakor je bilo trpljenje globoko za telo in dušo.

»Bila sem za gospodinjo pri Avprihu v Lepeni. Petnajst let sem tam vodila gospodinjstvo. Moža mi je vzela vojna. Ostala sem sama s tremi otroci sredi vojne vihre. Vendar pa je bila naša družina enotna. Starejša sina mojega moža iz prvega zakona, Franci star 16 let in Erni 14 let, sta mi bila v veliko oporo. Moj mlajši pa je bil šele komaj štiri leta star. Tudi brat mojega moža, Jozi, je bil moj zvesti tovariš in pomenili smo se vse, kar takratne oblasti niso smele vedeti. Pri hiši je bila tudi služkinja Lojzka in sestra mojega moža Pavla. Tudi ti dve sta bili neposredno vključeni v našo družinsko zaupništvo. Le dva člana družine sta bila nezanesljiva in to zaradi duševne oslabljenosti. Ta dva sta bila hišni revež Pučman in slaboumna pastirica Micka«, pripoveduje mati Draga.

In dalje govori izkušena in preizkušena mati meni in svojim otrokom, ki niso utegnili niti torbic sneti z ram in sloneli kot zamaknjeni ob mizi ter poslušali.

»Že leta 1942 smo imeli zaupne sestanke. Hitler je bil od vsega početka naš smrtni sovražnik. Saj moža in očeta nam je že ubil. Zato pa smo se kar oddahnili, ko so se zglasili pri hiši prvi borci proti Hitlerju, partizani.

Vse je šlo po načrtu in organizirano dalje. Razvijala se je partizanska vojska in ljudski odpor. Politični delavci, partizanski voditelji so se s svojimi patruljami pri naši hiši redno sestajali. Pri nas so bile konference, seje četnih štabov, pozneje pa tudi seje bataljonskih štabov in komitetov ter odborov Osvobodilne fronte.

Kar od vsega početka se spominjam neke smešne zadevščine. Po nekem obisku treh partizanov, — bilo je to od vsega potečka, — me ves ogorčen vpraša Pučman: »Kaj pa so bili sinoči za eni hudiči pri hiši«. Opazil je tudi on partizane. Rekla sem mu, da so bili to trije konjski trgovci. Pučman pa ni bil zadovoljen s tem odgovorom. »Ko so imeli pa puške!?« je čez nekaj časa pristavil. Iz zadrege sem se zmotala z odgovorom, da so se verjetno bali banditov. Pučman je utihnil. Pozneje pa je tudi ta uvidel, da mora molčati, da že vem, kaj delam. Imel je do mene zaupanje. Tudi partizan Janez ga je nekoč malo postrašil in mu dopovedal, kaj lahko nastane, če ne bo

molčal. Od tega časa naprej se ni več zmenil za nočne obiske partizanov in smo se lahko zanesli nanj.

Zelo nevarno je bilo neke noči februarja 1943. Pri nas se je zglasila neka partizanska edinica prvega Koroškega bataljona. Nemci so jim bili tesno za petami, ker so napravili prejšnjo noč močno akcijo v Rutah nad Št. Lipšom. Takrat se spominjam, da so jih Nemci iskali celo z aeroplanom, kar se je tudi pozneje le redko pripetilo. Izteklo se je dobro, čeprav so bili partizani dobesedno obkoljeni. Ko so se ti umikali čez Št. Lanarski vrh proti Solčavi, so tam padli v zasedo, a so se prebili brez žrtev. Samo Šorlijev Joži je imel

Prosvetaši iz Št. Vida v Podjuni in okolice so na svojem izletu obiskali vojaško pokopališče v Doberdubu

smolo. Bil je obkoljen in moral se je zateči in splezati v košato smreko, ter prebiti na njej cele dve uri, da so se zasledovalci premaknili. Pozneje mi je sam pripovedoval, da je bilo zelo kočljivo.»

Draga pripoveduje dalje: »Za pustni četrtek smo se z štabom koroškega bataljona domenili, da napravimo hišni bal. Povabila sem vse sosesde. Pripravila mošt in krape. Ko je prišel čas, da bi bili morali priti partizani in ljudem povedati, kaj so in kaj hočejo, so prišli mesto njih Nemci. Ljudje sosedovih hiš so bili popolnoma brez sape zaradi tega presenečenja. Partizani so se takrat umaknili v Lobjnik h Veglnu. Take reči so se dogajale. Vedno je bilo dovolj razvedrila in biti si moral zelo oprezen. Vse je pa šlo po načrtu in brez žrtev do desetega oktobra 1943.

V partizanih pa je bil tudi neki Taras. Več časa je hodil z drugimi vred k hiši. Nekaj dni pred desetim oktobrom zopet pride šest partizanov in z njimi tudi Taras. Partizani vse doslej nikoli niso povedali, odkod so prišli in kam gredo. To pa zaradi tega, da jih nihče ni mogel izdati. Tudi jaz sem vedela za konspiracijo, da je treba čim manj govoriti in spraševati. Parola nas vseh, ki smo sodelovali v protifašistični borbi, je bila: Govoriti samo tisto, kar je bilo potrebno, takrat, kadar je bilo potrebno in samo s tistim, katerim je bilo potrebno. Politično-organizacijsko smo bili dobro poučeni. Zaradi tega se mi je ta večer zazdel Taras sumljiv, ker je pripovedoval, odkod so prišli in kam gredo, ter priganjal, naj jim hitro skuham večerje. Tudi

zahteven je bil. Ostali partizani nikoli niso zahtevali gotovo večerjo, marveč so vedno rekli, da naj napravim, kar najlaže dam. Taras pa je zahteval kar jajčno jed.

In res, zaradi tega človeka se je začela mučeniška pot pripovedovalke. Začela se je njena golgata, ker je bil Taras agent Gestapa. Bil je poslan v partizane, da bi poizvedel, katere hiše jih podpirajo in ne naznanjujejo oblastem. Govoril je lepo slovensko in s tem se je lahko vtihotapil v vrste poštenih partizanov. Ko je Draga devetega oktobra šla po opravkih v Železno Kaplo, je pred Niederdorferjem na njeno največje začudenje zagledala Tarasa v gestapovski uniformi.

Poslušajmo jo: »Kar vroče mi je postalo. Zdelo se mi je, kakor bi me nekdo polil s kropom, ko sem zagledala tega človeka in prepoznala v njem »partizana« Tarasa. Brez da bi kaj opravila, sem stekla domov in moja prva beseda je bila Joziju: Izdani smo!

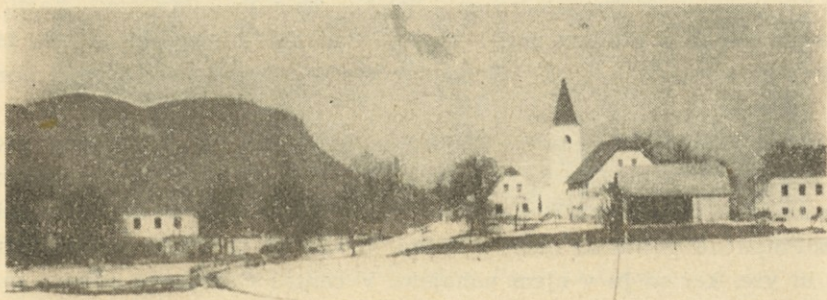
Od devetega do dvanajstega oktobra 1943 je bilo za mene strašno hudo. Poklicala sem na posvetovanje svaka Šrtela. Vsevprek smo ugibali. Vedeli smo za gotovo, da bomo v najkrajšem času aretirani, če ne ukrenemo kaj pametnejšega, kakor da čakamo. Končni sklep našega posvetovanja je bil, da si napravimo v bližini doma skrito zemljanko, pospravimo tja čimveč hrane in da se v njo umaknemo, ko bo pretila nevarnost.

Dvanajstega oktobra smo kopali še krompir na njivi pod hišo. Od 10. oktobra naprej je bila skrita pri nas tudi Kahova mati Katarina, katera je ta dan ušla policiji, medtem ko so bili vsi njeni domači aretirani in se nihče več ni vrnil domov. Kahova mati je bila skrita v gozdu nad hišo. Ko so bili vsi domači pri kosilu, sem sklenila, da ji nesem juhe in krapov, gredoč pa skočim še h Veglnu po kotel za žganje. Ko sem šla od hiše po strmi njivi v gozd, sem pazila, da ne opazi slaboumna pastirica, kaj nesem. Ko že pridem na vrh strme njive in hočem zaviti v gozd, zagledam na ravni pri hiši vse zeleno policije. Morda pa so prišli samo v navadno patroljo, kakor že mnogokrat prej, sem se tolažila. Ko pa vidim, da imajo vsi puške v rokah pripravljene za strelj in obkoljujejo hišo z vsemi vojaškimi triki napadanja, sem uganila, da so prišli po nas. Vztrepetala sem. Kahovi materi sem dala kosilo, a ji nisem povedala, kaj se dogaja. Nisem ji hotela vzeti dobrega teka. Šele, ko se je najedla, sem povedala, kaj se godi pri naši hiši. Bila pa sem tako zmedena in razburjena, da nisem vedela, kaj naj storim, ali naj grem domov ali ne, ali naj grem in se jim predam ali naj izginem... Zagledala sem Jozija, ko je šel po njivi od hiše, da bi pobiral krompir. Videla sem, kako je sedem policistov merilo s puškami naravnost na Jozija in slišala, kako je eden od njih zažvižgal na piščalko ter pokazal Joziju, naj se vrne. Videla sem, kako je Jozi zamahnil z roko v znamenje, da sliši in da se bo vrnil k hiši. Ko vse to opazujem, pa se je v meni borila kmečka mati in borka za svobodo. Prva je hotela, da grem na vsak način domov h otrokom, druga, da grem v partizane. Zmagala je druga šele na odločno zahtevo Ka-

hove matere, kateri sem rekla, da grem domov. »Ali si znorela, ali hočeš prostovoljno v smrt, ali boš s tem kaj koristila otrokom ali ne poznaš zverinjskega fašizma, kateremu ni mar za slovenske matere in otroke?« Za mene je bilo strašno. Smilili so se mi otroci. Kaj bodo počeli brez mene. Polastila se me je strašna tegoba, a sem se odločila, da ne grem domov. Sklenila sem, da če srečno uide Jozi, potem grem za njim tudi jaz. Kar trgalo se mi je v prsih.

Še vedno sem stala kot vzdana v tla in opazovala Jozija na krompirjevi njivi. Videla sem, kako si je ogrnil čez rame jopič. Ali bo res šel proti domu. Rada bi zavpila »Uidi, uidi! Jozi gre mirnih korakov po njivi proti policiji, proti naperjenim puškam. Kjer se je Jozi pravkar nahajal, je njiva vzbočena in vzpetina vzame od doma na tisto mesto pogled. Jozi je zgínil izpred oči policistov. Hvala bogu! Videla sem, da Jozi teče naravnost navzdol, proč od hiše, proč od policije. Odleglo mi je, kakor bi se mi kamen odvalil od srca. Še preden sem zaslišala streljanje, sem videla, kako se je pokadila prst na njivi tik za Jozijem. Streljali so iz vseh pušk in z vsem orožjem. Kar vrelo je in to me je končno zdramilo iz zamaknjenosti.

Ko je Jozi ušel in mene niso dobili doma, so se Nemci znesli nad otroci in tistimi ki so ostali še doma. Brez moči sem opazovala dogajanje spodaj

Središče prosvetnih prireditev Št. Primož v Podjuni

pri hiši. Bilo mi je strašno hudo, ko nisem mogla pomagati in videla, kako neki policist suje s pestjo sina Ernija v hrbet in ga bije po glavi. Petinštirideset Nemcev je prišlo in zganjalo svoj bes nad nedolžno družino. Vsak udarec v otroški hrbet, glavo in prsa je bil sunek v moje srce. Hotela sem že steči proti domu in pomagati, da omilim položaj, a prepričanje, da stem ne bom nič koristila, me je vendar zadržalo.

Ko sem opazila, da nekaj Nemcev odhaja od hiše proti meni, sva se z Kahovo materjo umaknili...«

In tako je prišla Draga v partizane. Tam je preživela strašne napore zimске ofenzive, kjer so se na Veliki planini hranili samo še s konjskimi čreva-

mi, katere so umikajoče edinice vrgle v sneg. V Podpesnikovih pečeh jo je vzel sneženi sneg in močno ranjena je ležala več tednov v partizanski bolnici. Ko je bila le-ta izdana, je Draga morala v sneg in noč.

Kar njo samo poslušajmo: Bila sem utrujena in izgladovana do skrajnosti. V neki drvarski koči, katera bi morala biti nekje v Cimpasarjevem vrhu, bi morala čakati kurirjev, ki bi me morali prepeljati na nov sektor dela. Na poti od Kordeža v Beli me je v Podpesnikovih pečeh vzel plaz. Zdrknila sem do skale in strmoglavila v globočino najmanj 40 metrov. Močno sem si pobila glavo in ranila prsa. Tovariši so bili vsi prepričani, da sem se pobila do smrti. Odnesli so me v zemljanko h Neži v Homanovem lesu. Tam sem ležala brez vse zdravniške pomoči. Bila sem že popolnoma obupana.

Nekega dne pa vidim, kako je strmoglavil zadet angleški aeroplan v gozd Cimpesarjevega vrha, nedaleč od nas. Sedaj nas bodo pa še Nemci našli, ko bodo prišli iskat aeroplan. Res je kaj kmalu na to začelo v bližini našega zaklonišča pokati in prepričani smo bili, da nas Nemci obköljujejo. Izkazalo pa se je, da je pokala samo municija v gorečem aeroplanu. Kljub temu pa smo se umaknili iz zemljanke. Zdravi so lahko odšli. Težko pa je bilo za mene. Gazila sem sneg po vseh štirih. Počasi in z veliko muko sem prispela do Žlagovca v Spodnji Beli, kjer me je našel Podpesnikov Franči in me spravil čez močno zastraženo Belsko cesto pri Pavličevi kajži. Od Pavliča pa me je s konjem peljal kmet Covnik v bolnico, ki je bila takrat v Matkovem kotu. Tudi tega mojega dobrotnika, Covnika, so Nemci pozneje ubili.«

Najstrahotnejše doživetje za Drago je bilo 10. junija 1944 pod Gladko pečjo nad Št. Lipšom. Tam je bila v neki zemljanki za kuharico okrajnega odbora za Velikovec. Ta dan so šli vsi razen nje, starega Blaža in še nekega kurirja Filipa na politično delo v dolini. Draga je prevzela odgovornost za center in vse, kar se je v njem nahajalo. V centru Okrajnega odbora je bilo mnogo zalog hrane, pa tudi mnogo literature. Mesa so imeli n. pr. od cele junice.

Tako pripoveduje Draga o tem hudem doživetju: »Ob zemljanki je bila visoka skala, na tej pa stražarsko mesto. Tam je stražil stari Blaž, oborožen samo s samokresom-gozarjem. Iz stražarskega mesta v kuhinjo je bila napeljana žica za zvonec, za slučaj nevarnosti. Zunaj je močno deževalo. Na enkrat pa na vso moč zapoje alarmni zvonec. Zelo sem se ustrašila, ko pride Blaž ves zasopel in zavpije v kuhinjo: Nemci so tu! Nisem se še znašla, kaj naj počnem, ko se je izkazalo, da se je Blaž k sreči zmotil. Prišla sta dva tuja partizana, obveščevalca, katera sta se v megli zgubila in h naši zemljanki jih je pripeljala dobro izhojena lovska, bolje povedano gamsova steza. Bila sta dva zelo disciplinirana tovariša, vendar pa sem ju hotela pridržati na centru tako dolgo, da se vrne sekretar Stane. Prosila sta me, naj ju pustim naprej, ker imata kot obveščevalca nujno nalogo. Namenjena sta v vas Slovenje. Prepričana v njuno iskrenost sem popustila in odšla sta. Z

njima je odšel tudi kurir Filip, ki pa je ves čas, ko sem jaz preživljala strah, delala in skrbela, brezskrbno spal na pogradu. To se mi je od tega človeka zdelo nekam čudno. Čez slabo uro, ko so odšli tovariši, slišim pri prvem in najvišjem kmetu Brumniku streljanje. Natakala sem ravno vodo na studencu in me je to streljanje tako ustrašilo, da sem skoraj spustila iz rok posodo z vodo. Prepričana sem bila, da so se naši užgali z Nemci. Zelo me je zaskrbelo. Blaž je bil velik optimist in me je ves čas tolažil, da naj bom mirna, saj ničesar ne bo, ker smo tako dobro skriti, poleg tega pa še močno dežuje. Kljub temu nisem vse noči zatisnila oči od samih skrbi.

Ob svitu naslednjega dne pa se nenadoma odprejo vrata. V zemljanko stopita omenjena obveščevalca in zaskrbljeno ter resno izjavita: Izdani smo

26. aprila 1959 je Zveza koroških partizanov odkrila spominsko ploščo na domu narodnega heroja Franceta Pasterka-Lenarta

in! takoj se umaknite. Filipa so ujeli in prav gotovo bo izdal, ker ves čas našega pohoda h Brumniku se je obnašal zelo sumljivo.« Preden sta obveščevalca šla dalje svojo pot, sta mi še enkrat ponovila, da se naj takoj umaknem, da so Nemci lahko že čez eno uro tu. Sedaj je bil višek moje napeitosti,« nadaljuje Draga: »Čez nekaj časa, ko sem že pospravljala stvari in jih skrila v bližino zemljanke, pride naš zanesljivi kurir Kolar. Prosila sem ga, naj pomaga, da poskrijeva stvari. Kolar pa mi je pametno svetoval, naj pustim vse in se umaknem, ker je življenje partizana več vredno, kakor vsa druga ropotija. Meni pa so ves čas rojile po glavi sekretarjeve besede: »Odgovarjaš za vse stvari z glavo...« Kolar je ponovil še svoje svarilne besede in se spretno umaknil. Takoj za njim je prišel moj brat, partizan Zdravko. Tudi ta mi je svetoval isto, kakor Kolar, a ga tudi nisem ubogala. Čut odgovornosti mi ni dopuščal, da bi se umaknila, preden ne poskrijem vse stvari. Pri tem mojem poslu mi je dež delal velike preglavice. Kakor sem naredila, je bilo vse mokro. Hitela sem na vso moč, da sem bila vsa

vroča. Za vsako malenkost se mi je zdelo škoda, ki bi po moji krivdi prišla v roke sovražnika.

Ob dveh popolnoči slišim, da je zunaj nekje v bližini bunkerja počila suha veja. Točno je bilo slišati, kakor bi nekdo stopil na vejo in jo prelomil. Nisem šla gledat. Tolažila sem se s tem, da je morda samo prevara, da so to krivi samo moji razburkani možgani.

Ob pol štirih pa že zagrmí ročna granata. Pogledala sem Blaža. Bil je bled kakor stena in tresel se je po vsem telesu. Za sebe ne vem, kaka sem bila. Vem pa, da sem se tresla po vsem životu. Blaž, dobri stari Blaž pa me je še vedno bodril in tolažil: »Morda je pa koj Kolar kakega srnjaka podrl v bližini nas!« je dejal s trepetajočim glasom. Storil se je med tem že dan, ko je počila druga granata. Ta je priletela že v zemljanko, razklala vrečo moke, da se je vse zaprašilo. Tretja je razbila radio, kateri je bil na mizi zavrt v deko in pripravljen, da ga skrijem. Mene je vrgel pritisk zraka od tretje ročne granate v skalnato steno. Tesno sem sestisnila še sama k njej. Bila sem tudi ranjena. Ves obraz mi je krvavel. Kri mi je zalila oči. Še in še so treskale v neposrednji bližini granate. Bila sem popolnoma brez pameti. Kar mižala sem in si mislila kar naj me že zadene, da bom rešena. Saj če me Nemci živo dobijo v roke, bo še slabši kot smrt od granate. Moja obleka je bila vsa razstreljena. Ena sama štrana je visela po meni. Nemci so v bunker streljali z vsemi vrstami orožja. Napad je trajal dobrih pet minut, ko je nenadoma prenehalo vretje.

Ko je streljanje iz mitraljezev, pušk, brpostrelk prenehalo, sva se z Blažom premaknila. Prvi je šel k vratom on in bil takoj ustreljen. Dobil je kroglo naravnost v glavo. Padel je pred menoj med vratmi v blato. Stopila sem skozi vrata tudi jaz, a bila sem v tem hipu že gola. Surovi hitlerjevi hlapci Kozaki so se v hipu znesli nad mano in me do golega slekli. Zraven so nekaj upili, a jih nisem razumela. Bili so me s pestmi po obrazu, suvali v prsi in trebuh. Ne vem, če sem sploh kaj čutila od same razburjenosti. Samo to vem, da sem se tresla kot šiba. Ko je neki policist našel v moji obleki, ki je ležala v blatu razmetana po tleh molitvenik, ga je s tako silo zamahnil in z njim udaril po mojem obrazu, da je »bogec« odletel daleč po gozdu. Vem še, da me je z molitvenikom bičal tako dolgo po glavi, da je navsezadnje imel le še eno platnico v rokah. To mi je naposled s pestjo zabil v obraz. Stala sem nepremično. Videla sem, kako so suroveži vdrli v naš bunker. Mrtvega Blaža so dobesedno pomendrali v blato. Od njega je bilo videti samo še blatno gmoto. Nobeden napadalec ni stopil čez truplo. Vsak je stopil z čevlji ali škornji naravnost na njega, na glavo, na trebuh, na noge in roke.

Tako sem stala gola med pozverinjenimi rablji in ne vem, če sem sploh še kaj mislila. Vem pa, da sem opazila, da so začeli prihajati od nekod oficirji »Hauptmann« se je nad mano strašno zadr. Razumela sem samo hripavo ponavljanje: »Banditenhur... sofort niederschossen!

Torej padlo je najstrožje povelje, da me takoj ustrele. Takoj na to povelje je pristopil pred me strašansko grd človek in držal pištolo naravnost na moje goli prsi. Še danes ne vem, kako sem ostala pri življenju in nisem umrla od strahu, ker bili so vsi okoli mene kakor razjarnjeni biki ali merjasci. Vesčas sem gledala v cev težke pištole in pričakovala strela. Dolgo, dolgo nisem videla drugega kakor mokro policistovo roko in v njej črno vctilno cevi, iz katere bo prav ta hip planil krvavi ognjeni curek in me ubil. Vse te dolge trenutke sem si želela, da bi vendar že sprožil, da bi bilo že konec. Še danes ne vem, zakaj je tako dolgo okleval. Medtem so zažgali zemljanko. Gorelo je v moji neposredni bližini. Moje golo telo je čutilo vročino. Misli so mi sunkovito ponavljale: »Sedaj, sedaj se boš mrtva zgrudila in vrgli te bodo v gorečo zemljanko.« Trenutki so bili dolgi kot večnost. Vsi čuti so mi že odpovedali. Bila sem živ mrlič.

V tem trenutku pa se mi je zazdelo, da je švignila pred mene neka zelena senca. Nisem več vedela, ali sem že mrtva ali še živim. Nenadoma pa se zdramim, ko slišim močan znan glas: Nicht schiessen, nicht schiessen! Zdelo se mi je, da sem se prebudila k življenju in spoznam tik pred seboj znani obraz nekega orožnika, ki je na vso moč upil, in rotil: »Nicht schiessen, nicht schiessen, das ist ja die Frau Auprich!« Kazal je s trepetajočo dlanjo proti tlem in vedno bolj proseče upil: »Nicht schiessen, nicht schiessen, dass ist ja die Frau Blais, Mutter von so einen kleinen Kind. So ein kleines Kind hat

Idila polpretekle dobe: Terice

sie zu Hause« in ves razburjen kazal z roko velikost mojega najmanjšega sina.

Bila sem za enkrat rešena, Zmagal je pošten človek. Znaní orožnik mi je prinesel takoj vojaško šotorsko krilo in mi ga ogrnil čez golo telo. Ta hip se mi je zdel ta orožnik velik junak. Bil je moj rešitelj, čeprav Nemec. Prepoznala sem ga takoj. Bil je mnogokrat pri nas v patrulji, ko sem bila še doma. Bil je vedno nasmejan in dobre volje. Nikoli ni bil nasilen kakor drugi. Nikoli ni povpraševal po banditih. Že takrat sem imela nekako tiho zaupanje do tega orožnika, ker bil je popolnoma drugačnega vedenja kakor drugi.

Odgнали so me v dolino. Orožnik me je moral okleniti, a je izrabil vsako priliko in me vpraševal, če nisem premočno zvezana, če me ne boli. Bila sem rešena življenja. Pozneje sem bila poslana v taborišče Ravensbrück.

Dragi bralci. Napisal sem ta odlomek iz zgodovine ene same slovenske matere na Koroškem. Takih in podobnih trnjenih stez je prehodila še marsikatera. Samo v Železni Kap'i je padlo ali bilo uničenih v logarjih in pobitih na domovih od Hitlerjevih rabljev nič manj kakor 36 mater in žena.

Naše koroške matere so prehodile tako mučeniško pot v borbi za lepšo bodočnost svojih otrok, da bi se moral sleherni človek, ki nosi odgovornost za bodočnost pravičnega družbenega reda v te naše žrtve resno zamisliti.

Gornji odlomek je samo skromen prispevek h naši zgodovini. Potoki krvi, morje solza in nad tisoč mrtvih partizanskih bork in borcev je dalo življenje za lepšo in pravičnejšo bodočnost našega roda.

Še pozni rodovi bodo pisali tragedijo našega na smrt obsojenega naroda, ki je to strašno obsodbo preživel in še živi in bo še živel, »ker nismo trhle bilke, ki po toči ovane, ker nismo le številke, smo ljudje (Kajuh).«

Prušnik Karl — Vetrinja, oktobra 1958

Pri Črnokruhu

Prvič sem slišal v Črnokruhu že pred štiridesetimi leti, ko sva šla s starim očetom v Solčavo na obisk sorodnikov. Šla sva daleč vstran mimo hiše čez sedlo nad Gornjim Tomažičem. Videti je bila zelo skromna streha majhne kmečke hišice. Pozneje sem šel na ta način še mnogokrat mimo Črnokruha. Naravnost mimo hiše ali da bi se tam oglasil pa nisem šel nikoli.

Če greš v Remšenik, se pri kmetu Kupicu, kjer je od nekdanj tudi gostilna, odcepi na levo kolovozna pot, ki pelje skozi Kupičevo idilično sotesko mimo Ponovčarja in Spodnjega Tomažiča. Tam se odcepi pot, ki pelje h Črnokruhu, visokogorskem posestvu s skromno hišico in hlevom. Tam živi družina, ki je zrastle pri črnem kruhu v pravem pomenu besede, ki daje ime tudi hiši in posestvu.

Bilo je konec maja 1943. Trije partizani smo se oglasili pri spodnjem

Tomažiču in se nato podali proti vrhu Gmajne, kakor pravimo obsežnim grajskim gozdovom vzdolž meje med Štajersko in Koroško, od Ovšove pa vse tja do Pavličevega vrha. V tej Gmajni so ogromna gozdna bogastva last grofa Thurna. Ko smo se takrat vzpenjali proti Št. Lenarskem vrhu, zaslišimo neko sekanje. Zakaj nam ni sporočil Spodnji Tomažič, da se nahajajo v tem gozdu drvarji, mi pride na misel. Saj smo ga celo vprašali. Kaj kmalu pa smo presenečeni dva fanta, ko sta si ravno začela graditi zasilno kolibo, skrito pred oblastmi, ker pobegnili sta iz nemške vojske in hotela tam počakati nadaljnje usode. Na naš poziv, da imamo že organiziran odpor proti Hitlerju in da nima smisla, da sta sama, sta se takoj odločila, da gresta v partizane. Bila sta namreč Črnokruhov Johan in Vejnikov Franči — prvi kmečki delavec, ki je služil na zadnje pri Brezniku v Lobniku in drugi voznik katerega je zajela vojna obveznost na cesti s konjem in hlori na težko okovanem vozu. Oba sta bila pozneje dobra in zvesta partizana. Franči je vojno preživel, Črnokruhov Johan pa je padel. Bil je kot partizan v Pohorskem področju ranjen, od Nemcev ujet in devet mesecev zaprt v Celovcu. Nato je bil poslan v zloglasno »Strafkompanijo« kjer je brez sledu izginil. Črnokruhovega Johana ni več. Izpolnil je svojo največjo dolžnost napram svojemu narodu in razredu, ko se je boril proti fašizmu za pravice vseh delavnih ljudi. Črnokruhova hiša pa ni samo s tem sinom podprla narodni odpor. Pozneje je šel v partizane tudi njegov brat Zdravko, ki je imel takrat komaj šestnajst let. Mati Marija, danes živi z svojo mlado družinico na domu, pa je podpirala partizane z vso predanostjo, da so jo nacisti zaradi tega vrgli v taborišče celih sedemnajst mesecev. Tudi njena hčerka Mici je morala skozi trnjeno pot Hitlerjevih ječ.

Petnajst let je od tega, kar sem srečal Črnokruhovega sina v gozdovih Gmajne. Petnajst let sem si želel, da pogledam, kje je dom partizanskega borca, ki je bil tako skromen po značaju in tako bogat v dejanjih. Nikoli v življenju me pot ni pripeljala h Črnokruhu. Moral sem načrtno na ta dom pridnih in poštenih delavnih ljudi. Ko pridem neke nedelje jeseni 1958 do hiše, me sprejme sedanji posestnik Zdravko z vso prisrčnostjo, a ne v nedeljski temveč v delavni obleki. Gradi si hišo. Pokazal mi je sliko stare raztrgane Črnokruhove hišice. Namesto te stoji danes nova, lepa hišica, da se človek začudi. Kljub težkim pogojem, saj k hiši pelje strašno zanemarjena pot, po kateri vozi pretežno grof svoj les, živi in vztraja slovenska družina. Črnokruhove njive so strnjeno obkrožene od visokih smrek, ki pa niso Črnokruhova last ampak grajska. Le te pijejo vlago Črnokruhovim njivam in travnikom ter delajo večno senco, da je le malo pridelka. Resnica črni kruh — in še tega malo — se pridelava v takih okolištinah. Vendar pa pridnost in ljubezen do doma premaga vse težave.

Tudi sosedni hiši sta dali vsaka po eno žrtev v borbi proti nasilju Hitlerja. Sin najemnika pri Sp. Tomažiču je padel kot partizan, posestnik Gornjega Tomažiča pa je bil ubit v Dachau.

Deset let bo minilo, odkar nas je zapustil naš pisatelj Lovro Kuhar — Prežihov Voranc. 18. februarja 1950 je nehalo biti srce in je usahnilo črnilo na peresu tega našega velikega sina, mojstra pripovedovanja, ostrega opazovalca, tehtnega sodnika in srčno dobrega človeka. Komaj 57 let star je izgorel človek, ki se je iz kajžarskega sina, hlapca in drvarja razvil v delavskega voditelja in pisatelja — samorastnika, ki je vse svoje življenje stal na braniku tlačenih, brezpravnih in preganjanih. Sam vedno preganjan je živel trdo življenje ljudi, o katerih je pisal in za katere je delal in pisal. To trdo življenje in pa posledice taborišč smrti Begunje, Sachsenhausen in Mauthausen so mu pričele razjedati nit življenja, ki se je pretrgala prav v času, ko bi v svobodi šele lahko razvil vse svoje pisateljske sile in sposobnosti.

Ob desetletnici njegove prerane smrti priobčujemo njemu v spomin naslednjo črtico, ki smo jo povzeli iz njegovih Samorastnikov.

*

Pred vhodom v taborišče Sachsenhausen nad Berlinom se je ustavil ogromen voz, ki ga je vlekel par velikih ponj. Voz je bil moderen, na gumijastih kolesih in je bil mogoče deset metrov dolg in najmanj tri metre širok. Visoka štirioglasta kaset, ki je bila na kolesih, je bila podobna črni rakvi.

Takrat se je nad brandenburško pokrajino že ulegla januarska noč leta petinštiridesetega. Na vzhodu, komaj dobrih osemdeset kilometrov daleč stran, je gorela ruska ofenziva, njen plamen je segal visoko pod nebo in razsvetljeval celo vzhodno stran. Ozračje se je že nekaj dni sem nenehno treslo. Veličasten in grozoten razpad tretjega rajha je butal ob naše taboriščno obzidje, za katerim je drgetalo nad petdeset tisoč ljudi. Okrog obzidja jih je bilo na milijone, ki so trepetali od strahu.

„Kdo tam?“ je zavpila straža z naučenim, skoraj nečloveškim glasom. Ni pa se moglo zatajiti, da se straža čudi vozu, ki je ob tej uri zapeljal skozi dva pasa zunanjih ovir.

Voznik je s počasnimi gibi izročil straži papir, ki ga je pogledala in takoj vrnila na voz. Nato je straža vprašala:

„Koliko vas je zgoraj?“

„Ali nisi bral, Petdeset!“ je odgovoril voznik nekako malomarno.

Straža, zavita v velikanski zimski plašč, ki je imel tako ogromen ovratnik, ko da bi ji za tilnikom ležal cel jezerski oven, je začela odpirati široka vrata iz križastega železja. Med železno paličevje je bil iz črne litine vdolan velikanski napis:

„Delo prinaša svobodo.“

Milijon žrtvam je taboriščno delo prineslo svobodo večnega počitka.

Ker takrat ni bilo zračnega napada, je pod obokom svetila močna žarnica, da se je videlo kakor podnevi. Voznik, ki je sedel na kozlu, je bil prav tako zavit v velikanski kožuh. Na glavi je imel velikansko kučmo, ki so v navadi onkraj Odre. Po zunanosti ga ni bilo mogoče poznati, ali je vojak ali civilis. V kaseti je stalo nekaj postav, ki so bile zavite v temne cunje, izpod katerih so se svetili bledikasti, neobriti obrazi. Te postave so bile podobne strahovom. Več kakor petindvajset stopinj mraza je bilo sklonjenih nad januarsko noč in jo grizlo s svojimi mrčvaškimi čeljustmi.

V trenutku, ko se je voz začel pomikati skozi vhod, se je straža zagnala k vozniku na kozla in se v loku oprijela za rob kasete. Velikanski plašč je pri tem skoku ni oviral. Straža je imela nalog, da prešteje vse, kar gre skozi vhod ali iz njega. Obločnica je svetila ravno na odprtino voza. Straža se je nagnila čez rob kasete, toda sedaj se je zgodilo nekaj čudnega: še hi-reje, kakor je straža skočila na voz, je zdaj odskočila nazaj na tla, kjer je obstala, kakor bi v tem hipu dobila smrten zabodljaj v srce. Z njenega obraza je izginila zadnja sled krvi, le dvoje praznih, prestrašenih oči je buljilo v voznika. Nato se je začul kratek, zagrljen vzklik:

„Kaj pa je to ...?“

Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

„Petdeset mož...“ je odvrnil voznik in pognal dalje. Njegov glas je bil skoraj zloben, in če bi straža mogla videti njegov obraz, bi opazila, da se po njem razliva skrivnostni nasmeh. Ko je bil voznik že onkraj vhoda, je zavpil nazaj proti straži:

„Kam pa...?“ Straža ni odgovorila, ampak je samo mahnila z roko proti levemu krilu taborišča, kjer je bil jetniški revir in je iz slabe razsvetljave gledalo nekaj dolgočasnih barak. Pred prvo barako je voz spet obstal in se pogreznil v čakanje. Podoba je bila, da je ta vprega na svojem potovanju samo čakala. Konja sta sklonila glave in se stisnila skupaj, voznik na kozlu se je zgrbil še bolj kakor prej, in strahovi, ki so stegali svoje kljunom podobne obraze čez rob črne kasete, so dobili še bolj blede in daljše obraze.

Taborišče je bilo še pokonci, ker sirena še ni zatulila k počitku. Po nekaterih barakah so še delili hrano, po drugih so iskali uši. Nagi ljudje so v dolgih vrstah stali pred ušnimi komisijami, ki so pregledovale njih perilo in obleko. V barakah, ki so imele boljše blokače in sobne starešine, pa so ujetniki že ležali na pogradih in pretegovali svoje izmučene ude po tesnih ležiščih.

V baraki, pred katero je voz obstal, je mlad blokač stal sredi svoje majhne sobice in držal roke v hlačnih žepih. Poleg njega sta stala še dva blokača dveh sosednjih barak. Prvi blokač je rekel:

„To je driska, prava driska! Pravkar je bil tukaj kurir. Petdeset ljudi naj prenočimo, petdeset bolnikov, mi trije...“

Vsem trem blokačem se je na obrazu poznal neki poseben odsev, dasiravno na prvi pogled niso bili videti bolni. Ta oddelek revirja je bil za tuberkulozo, in vse osebe, ki je bilo tu zaposleno, je bilo z blokači vred tudi tuberkulozno.

„Koliko postelj imaš prostih?“ se je obrnil prvi blokač do sosedu na levi.

„Dvanajst ležišč, ne postelj,“ je ta odvrnil.

„In ti?“ je vprašal blokač sosedu na desni.

„Nobene,“ se je oglasil kratek odgovor.

„In pri meni jih je osem,“ je dejal blokač, ki je tiščal roki v hlačne žepe. Pri tel besedah jih je izmaknil iz žepov in si segel v kuštrave lase, ki jih je smel zadnji čas zopet nositi, ker je bil Nemec. Tako se je razlikoval od ljudi drugih narodnosti, ki so bili ostriženi na „avtostrado“, to se pravi, da so jih do gola ostrižli po sredini glave.

Mož si je segal dolgo v lase, ampak je iztegnil desnico po mizi, ki je stala pred njim, in si ž njo iz velike steklenice napolnil kozarec ter ga takoj zvrnil vase. Pil je čisti špirir, ki se je tudi v teh časih še dal „organizirati“. Za njim sta si napolnila kozarce še onadva blokača in jih izpila do dna. Zdaj so se zaganili vsi trije in njihovi kratki gibi so jih zdal, da so že močno pijani.

„Petdeset mož na dvajset ležišč!“ je razburjeno zavpil prvi blokač. „To je driska! Kam bomo z njimi...?“

„Meni se zdi, da je voz že zunaj,“ je počasi dejal drugi blokač, potem pa dodal: „Tega hudiča jaz ne bom pil. Ali imaš kaj boljšega?“

„Voz naj počaka,“ je odločil prvi blokač in se pri tej priči z vso težo svojega telesa spustil na stol poleg mize, da je sumljivo zaškripal.

Ta družba je sedela najmanj še dvajset minut v sobici in pila. Možem se je poznalo, da bodo nekoliko pozneje šli tja, kamor zdaj z njihovo pomočjo gre toliko drugih — v krematorij. Od časa do časa je barako stresel odmev dajnega potresa in takrat so se možje nemo spogledali. Bolj jih fronta na vzhodu ni vznemirjala.

Čez kakih dvajset minut je blokač, ki je bil omenil voz pred barako, načel isto stvar. Sedaj je bilo, kakor da bi prvega blokača, ki je bil med temi tremi vodilna oseba, kdo zbodel z iglo. Planil je pokonci in na ves glas zavpil:

„Robert!“

Takoj je stopil v sobo slok, visok je nik z zebrasto obleko. Poznalo se mu je, da je Nemec.

„Kakšna svinjarija pa je to? Zakaj pred barako pri tridesetih stopinjah mraza že pol ure stoji voz s petdesetimi bolniki? Takoj jih spravite pod streho. V vsak blok jih pride deset, potem bomo videli. Los, los...!“

„Toda pri meni ni prostora,“ je skušal ugovarjati drugi blokač.

„Los, Los...!“ je kakor gluhi vpil prvi blokač. Robert je takoj izginil iz prostora, in prihodnji hip je že zadonelo povelje po vseh treh barakah: „Los, los, los.“ Nekaj zebrastih bolniških strežnikov je planilo iz barak v noč in se zagnalo proti vozu, ki je potrpežljivo stal na dvorišču. Voznik, ki je že poznal svoj poklic, je medtem odel konja z dvema velikanskimi plahutami, ki sta segali živalma do kopit. Medtem so stopili na plan tudi trije blokači.

„Ko bi še malo čakali, bi ne bilo treba dalje čakati,“ je tedaj dejal voznik.

„Kaj?“ se je zadržal prvi blokač, ki je bil najbolj pijan.

Toda voznik se ni zmenil, ampak je mirno sedel na svojem mestu. Tudi potem, ko je blokač še vpil: „Kje so torej ljudje?“, voznik ni dal nobenega odgovora. Zato pa je drugi blokač, ki je videl, da čez rob kasete bulji na tla nekaj strahov, začel tuliti:

„Dol, takoj dol! Los, los...!“

Blokači in sanitejci so obkrožili voz in čakali, kdaj bodo potniki, ki so bili zgoraj, poskakali dol, dasiravno je bilo do tal več kot dva metra. Taka je bila navada v taborišču, ki so se je držali tudi bolniki, ki so že z eno nogo bili na onem svetu. Toda na vozu se ni ganilo nič, le voznik na kozlu se je kratko in tuje zasmejal.

„Ali bo kaj? Robert, kje imaš bikovko?“ je zavpil prvi blokač pijano. Ne da bi čakal na Robertovo bikovko, se je blokač pogнал proti vozu, se spredaj popel na voznikovo sedlo in se kljub pijanosti urno dvignil tako visoko, da se je lahko prijel za rob kasete. Bližnja žarnica je precej razločno osvetljevala notranjost voza. Blokač je nagnil svojo pijano glavo čez rob. Zdaj se je zgodilo z njim, kakor malo prej s stražo pri vhodu: ko da bi ga kdo udaril po glavi, se je mož spustil na tla, kjer je nemo obstal razkrečenih ust. Šele čez nekaj časa je prestrašeno zazijal:

„Kaj je to...?“

„Petdeset mož, ki jih morate prenočiti,“ je mirno dejal voznik in pokazal s palcem desne roke nazaj proti kaseti.

„Kaj pa je...?“ sta vprašala oba druga blokača hkrati in se zazijala proti vozu. Zadevo je rešil neki zebrast sanitejec, ki se je bil pospel na voz, potem pa odskočil nazaj na tla in čez čas dejal:

„Tu bo treba krampov...“

Prvi blokač je zdaj naenkrat postal trezen, pristopil je k vozniku in rekel:

„Kaj pa delate? Zakaj ne peljete v krematorij...?“

Toda voznik je bil kakor gluhi.

„Izpraznite, jaz tudi hočem k počitku!“ je rekel z osornim glasom. Ker se nihče ni ganil, je voznik zavpil s srditim glasom:

„Jaz tudi hočem k počitku. Že deset dni vozim to rakev naokrog in hočem k počitku...“

Kdo ve kako dolgo bi voznik še razsajal, ko bi ga ne zmotil neki strah, ki se je bil pripeljal z njim na vozu in ki se je tedaj sam začel kobaliti z voza. Z veliko težavo je strah spravil obe nogi čez rob voza, ker jih pa ni imel kam upreti in so mu odpovedale tudi roke, je padel na tla kakor snop. Toda bilo je čudno, da se na zmrzlih tleh ni ubil, dasiravno je lopnil z glavo tako močno, da je zabobnela zemlja pod njim. Počasi se je strah pobral s tal in se tiho postavil med druge ljudi. Ti ljudje so bili vajeni strahov, ker so se gibali med samimi skeleti morda že leta in leta, toda kar so videli zdaj pred seboj, je zrušilo tudi njih. Človek, ki je stal pred njimi in držal na prsih odejo, ki mu je pokrivala postavo do kolen, ta človek sploh ni imel več obraza, ampak namesto njega nekak dolg kljun, nad katerim sta bili dve luknji. Roka, ki je držala odejo, je bila podobna krempljem grabežljive ptice. Pod kljunom je imel strah poševno luknjo, ki je bila na stečaj odprta. Strah ni hotel čakati; ne da bi spregovoril besedo in ne da bi mu kdo kaj ukazal, se je nameril počasnih korakov proti svetlemu vhodu v barako. Tedaj je sanitejec Robert vprašal:

„Koliko vas je zgoraj...?“

„Ne vem...!“ je odgovoril strah z votlim glasom, podobnim odmevu, ki je prihajal od vzhoda, kjer je razpadal tretji rajh.

Nato je izginil skozi svetli vhod.

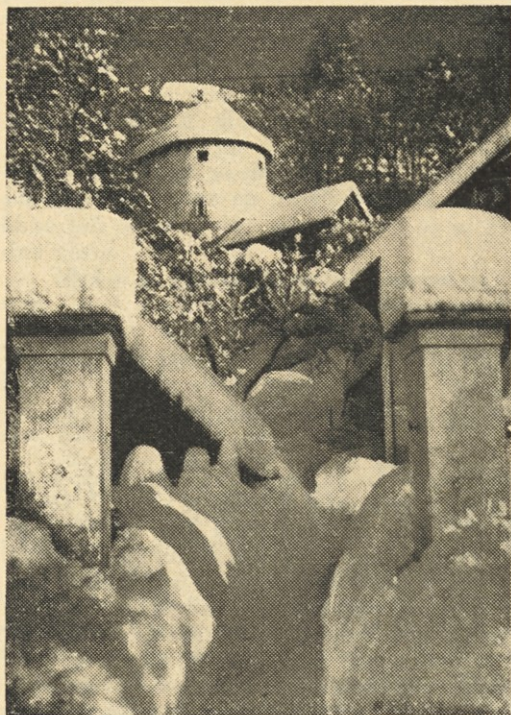
Brez kakega povelja je zdaj zebrasto osebje bolnice začelo izpraznjevati voz. Od nekod so privlekli lestvo, po kateri sta dva moža splezala na vrh voza. Ko sta prišla na vrh, sta nekaj časa zabodeno strmela v notranjščino kasete, iz katere je gledalo še nekaj človeških kljunov. Pogled v kase'o je prevzel tudi sanitejce, ki so bili vajeni taboriških grozot. Kaseta je bila do polovice pokrita s človeškimi trupli, ki so bila zložena kakor drva drug na drugega. Vsa ta masa je bila zmrznjena v eno plast, po kateri je hodilo še nekaj človeških postav s težkimi lesenimi coklami, ki jih je ovekovečil slavní slikar Rembrandt pred štiri sto leti kot kulturno obuvalo zapadnega naroda. Eden od sani ejcev je vprašal:

„Ali so ti že vsi...?“

„Ti so vsi gotovi...“, je odgovoril eden izmed strahov, ki so korakali po stogu.

Medtem ko je to govoril, se je njegov tovariš, ki je dotlej še stal ob ograji kasete in strmél v razsvetljeni vhod pred očmi sanitejcev zrušil na plast, ki je pokrivala voz, in se iztegnil po njej.

Tedaj sta se taboriška sanitejca zagnala čez rob kasete in stopila na zmrznjeno plast ljudi. Potem sta začela dvigati strahove na lestvo, ki je bila prslonjena od zunaj na voz. Spodaj sta k lestvi pristopila dva druga sanitejca, ki s'a pomagala ljudem na tla. Tako so sneli z voza devet strahov, ki so si bili vsi podobni kot jajce

Pliberk v snegu

jajcu. Vsak strah je nameril svoj korak proti svetlemu vhodu, brž ko je bil stopil na tla, toda nobeden ni mogel hoditi ter je le s pomočjo tovarišev iz barake mogel doseči prag.

Medtem sta sanitejca na vozu izpraznila kaseto. Robert je začel preiskovati še površino zmrznjene plasti in je z rokami tipal po kljunastih obrazih. Povsod je otipal sam led.

„Ta je še živ!“ je naenkrat vzdiknil, ko je otipal telo, ki se je pred nekaj minutami iztegnilo po ledini plasti. „Ta še diha!“

S tovarišem, ki je priskočil, sta dvignila že na pol trdo truplo in ga izročila rokam, ki so mogle pri lestvi. Te roke so telo položile na nosila in ga odnesle v barako.

„Ali ste gotovi?“ je tedaj vprašal voznik.

Trije blokači so še zmeraj nepremično stali pred vozom in strmeli v njegovo črno podobo. Čez brandenburško plano o je pritiskal tak hud mraz, da se je zdelo, da lomi redko borovo vejevje, ki je obkrožalo taboriško obzidje. Sanitejci so izginili v barako. Tedaj se je voznik splazil s kozla in rekel:

„So vsi . . . ?“

„Da,“ je odgovoril prvi blokač.

Nato so vstopili vsi štirje v barako. Soba je bila že prazna in zato je bilo za strahove z voza v njej dovolj prostora. Polagoma so se jeli tajati in postajali so še groznejši, posebno zato, ker so se jim začele svetiti oči. Pred njimi je stal Robert; ko je vstopil blokač, mu je dejal:

„Zdaj bi jih bilo treba najprej okopati . . .“

„Okopati . . .“ je menil blokač odsotno. Toda ko da bi nekaj tresnilo v njegovo tolsto glavo, je na vse pozabil in začel vpiti:

„Da, okopati, okopati! Razušiti . . .!“

Nekateri drugi so začeli vpiti: „Los, los. los!“

Strahovi, ki so sloneli ob dolгих mizah, se niso premaknili, ko da bi tega povelja ne slišali.

Tedaj se je oglasil voznik in rekel z nesramnim glasom:

„Čemu kopati? Jutri bo vsemu konec . . .“

Kakor na povelje so se strahovi drug za drugim zrušili na tla, se raztegnili po podu in se pokrili s tankimi odejami, ki so jih dotlej imeli ogrnjene čez ramena. Bili so podobni mrličem. Robert in njegovi sanitejci niso več skrbeli zanje. Bili so že obsojeni na smrt, in med živimi in mrtvimi je nastal velik prepad.

Eden izmed blokačev pa se je le spomnil:

„Ali je v kuhinji še kaj ostalo?“

Robert je pogledal po živih mrličih in menil z glasom, ki je razodeval nepotrebno skrb:

„Bom pogledal.“ Potem se je odstranil.

Neki sanitejec je prinesel od nekod stog odej in jih začel metati po ležečih mrličih. Ko je bil gotov, je dejal:

„Tukaj ne smejo zmrzniti . . .“

Trije blokači so se umaknili v izbo, za njimi je stopil tudi voznik, ne da bi ga kdo povabil. Na mizi je še stala do polovice prazna steklenica s špiritom, ki jo je voznik takoj nagnil na usta in izpil do dna.

Prvi blokač se je tedaj obrnil k njemu in ga vprašal:

„Kaj pa je pravzaprav? Jaz ničesar ne razumem . . .“

„Umikamo se,“ se je glasil voznikov odgovor.

Zdaj so molčali vsi štirje, dokler voznik ni začel:

„Bilo je pred desetimi dnevi. Naša komanda je bila na desnem bregu Odre. Rusi so se že bližali našemu taborišču in nekega dne je prišlo povelje: „Takoj se umakniti proti zapadu!“ Tisti dan, ko je prišlo povelje za umik, smo imeli 50 bolnikov. Names o da bi bil naš komandant napravil, kar se je dalo napraviti, je ukazal teh 50 bolnikov naložiti na voz in vse skupaj pognati proti zahodu. Drugi so šli peš. Potem smo srečno prekoračili Odro. Nato smo se zagnali na zahod. To je bila vražja pot. Ceste vse nabito polne, vse dirja na zapad. Vojaštvo, civilisti, milijoni beguncev, ni mogoče popisati. Nad nami pa granate in bombe . . . Kakor nalašč je že prve dni pritisnil hud mraz — dvajset, trideset stopinj pod ničlo. Zdaj traja to že osem dni in je vsak dan huje . . . Za tri dni smo imeli hrane s seboj, potem je je zmanjkalo. Take prtljage nihče noče pod streho, kaj šele, da bi dobili kje

kakšno hrano. Pet noči smo prenočevali kar pod milim nebom. Gori na vozu se je tedaj plast dvignila meter visoko in se strdila... Včeraj jih je bilo še dvajset pokonci, danes jih je še deset... Ju ri bo gotovo vsega konec... Straža na vozu je izginila že prve dni in ostal sem sam. Nikjer te nočejo poznati, nikjer nočejo sprejeti take prtljage. Nocoj bi moral prtljago oddati tukaj, toda vaš komandant je vpil kakor blazen: „Kaj mi mar! Dalje, dalje! Na zahod...“ Kljub temu smo napravili nad sto kilometrov. Boljševiki nas ne bodo dobili v pest...“

Blokači so strmeli v moža z brezumnimi očmi. Bili so že deset let v taborišču in si niso mogli več misliti, kaj se godi zunaj obzidja. Potem se je eden le zganil in menil:

„Zakaj pa ne pustite voza za cesto...?“

Tedaj se je voznik hripavo nasmejal:

„Ali si znorel? Prvič nimaš niti kam izginiti, ker je vse polno beguncev; še na voz se mi gredoč zbašejo. Dalje ne kaže čakati boljševikov. Ali ste že slišali, kaj delajo z Nemci? Jaz jih ne bom čakal. In potem, povelje je povelje.“

„To je res, toda, ali boste vozili do Rena to zalogo?“ je majal z glavo nejeverni blokač. Potem je še dodal: „Če postane topleje...?“

„Na to bom potem mislil. ko se bo zgodilo. Sedaj vem le eno, boljševiki me ne smejo dobiti.“

„Toda jutri bodo vsi zmrznili...“ je vlekel dalje blokač, „in potem zalogo kje odložiš...“

„To mi še v glavo ne pade. Takoj bi mi rekvirirali vprego in bi moral peljati kdo ve kam, morda celo nazaj proti fronti, Rusom v žrelo. Pustil bom vse, kakor je, in vozil dalje na zahod. Medtem bo že prišlo do neke spremembe. Naš firer je napovedal konec ruske ofenzive.“

Sedaj so vsi štirje molčali. Potem je voznik vstal in rekel:

„Jutri zjutraj ob štirih.“

Pred blokom je zasukal voz v velikem krogu in počasi zapeljal proti razsvetljenemu izhodu. Na vzhodu se je do sredine neba dvigal požar razpada tretjega rajha.

Dr. Ferdo Miler:

Od doma

slovo sem jemav ...

Pri Dravci so pličice pele,
od doma slovo sem jemav,
za pot so mi srečo želele
ko zadnjič pri plotu sem stav.

Prjaznosti nisem dočakav,
na mamco sem mislov grede,
s solzami sem lice namakov,
ni živo več mamce srce!

Je tuja zdaj tam gospodinja,
otroke le svoje pozna,
le v hudem se mamce spominja,
očeta tam ni več doma.

Pozdravljena mi domačija.
če tudi zdaj ni več moj dom,
naj s trnjem spomin mi ovija,
pozabov je nikdar ne bom!

SLEPA ULICA

Menda ni Slovenca, ki ne bi poznal imena France Bevk. Njegovi romani in povesti, ki jih je nad devetdeset, so poznani in priljubljeno branje takorekoč v vsaki družini. Posebno rada pa bere dela Franceta Bevka mladina, za katero je posebej napisal blizu dvajset različnih pripovedk, povesti, pesmic in iger.

France Bevk, ki sodi med najbolj plodovite slovenske pisatelje, bo 17. septembra 1960 praznoval svojo sedemdesetletnico. Njegova zibelka je tekla v Zakojci pri Cerknem na Goriškem. Večino svojega življenja je prebival med svojim slovenskim goriškim in primorskim ljudstvom in bil vso dobo, ko je Slovensko Primorje tlačil surovi italijanski fašizem, njegov resnično ljudski pripovednik, učitelj in glasnik ter znanilec lepšega življenja. Kot tak je postal tudi politični voditelj primorskih Slovencev. Sedaj živi France Bevk v Ljubljani, kjer kot član Slovenske akademije znanosti in umetnosti ureja svoja dosedanja dela in piše naprej povesti boja za resnico in pravico, za kruh in ljubezen.

Bevkove povesti, te žive slike življenja, značajev in žilavosti ljudi od Tolmina do Trsta zaradi podobne usode tudi koroški Slovenci radi beremo, posebno še zato, ker je France Bevk tudi naš veliki prijatelj. V naslednjem pa ob njegovi sedemdesetletnici priobčujemo odlomek njegove „Slepe ulice“, ki ga je objavila Naša sodobnost 1959 št. 7.

Tista noč je bila že tretja, ki jo je Aleš Bogataj prečumel brez strehe nad glavo. Samotnim svislim in kozolcem ni več zaupal, trafil ga je občutek, da je venomer zasledovan. Živci so mu bili razdrobljeni kot steklo. Kadar je v kakem zatišju zakinkal, se je nenadoma zdramil in prestrašen pogledal po sebi. Sanjalo se mu je, da stoji sredi množice in ga izdaja domobranska uniforma, ki jo je že pred dnevi odvrget. Prevelike hlače in jopič so viseli na njem, kot da je komaj odrasel pob zlezal v očetovo obleko.

Trikrat se je tisti teden skušal rešiti iz zanke, se čez Bačo in Sočo pretihotapiti na zapad, v tuje kraje, a se je vsakikrat zopet umaknil na domača pobočja. Bil je preplah po naravi, preveč neodločen, ni imel poguma za drzno tveganje. Na tujih bregovih ga je vsak hip čakalo kako presenečenje. Doma je poznal vsako gubo zemlje, vse kozje steze in vse skrivne koticke v goščavah in med skalami, ki so mu v sili nudili zavetje. A tudi tu ni dolgo prestal na enem mestu. Sila ga je primorala, da se je prikazal ljudem, nato je bežal daleč od njih. Izogibal se je varu. Taval je iz brega v breg, iz grape v grapo, s hriba v hrib.

Izbiral je hiše, ki so stale na samem. A tudi vanje je stopil le po daljšem oprežovanju, če ni moških v bližini. Nikoli ni prosil, zahteval je. Ob pogledu na revolver, v katerem ni bilo več nabojev, in na sesradanost v njegovih očeh, so mu ženske metale, kar so imele v shrambi. S tem se je izdajal, glas o njem je šel od ust do ust. Tega se je zavedal, a življenje je terjalo svoje, ni si vedel drugače pomagati. Bila je šele pomlad, nič se še ni dalo ukrasti ne na polju ne v vrtovih.

Željno se je oziral po soncu in po drevju v mladem zelenju. Hrepenel je po toplem poletju, ko bo narava bogato obložila svojo mizo. Zdaj so bili le jasni dnevi že topli, a noči ga niso toplo pogrinjale. Kadar se je nebo pooblačilo in je od sevara zavela sapa, ga je stresal mraz...

Tisto nedeljo je čepel visoko na pobočju Strmca in strmel na Zavrh; nebo je bilo posebno nizko, sivo in grozeče. Obetala se je zlivalica. V vasi je bila veselica. S tesnobo v duši je požiral glasove godbe, ki mu je v pretrganih zvokih udarjala

na uho. Bilo mu je, kot da pije grenkobo svojega poraza. Tuja radost se je rogala njegovi zapuščenosti in zavrženosti. Ni je mogel mirno prenašati. Vstal je in obšel pobočje, bežal čim dlje proč od godbe in zastav. V slepi jezi na ves svet si je grizel ustnice.

Na vzhodni strani hriba se je spustil proti Selcam. Tiste dni je bil že trikrat obkrožil vasico, a se ni upal spustiti do hiše sredi sadovnjaka, ki jo je vedno iskal s pogledom. Tudi ta dan je obtičal v grmovju nad njo in z očmi požiral dim, ki je vstajal nad domačo streho in se trgal v kosme.

Mati kuha kosilo, je pomislil. Zaradi lakote, ki ga je grudila, se mu je misel vsak hip vračala na jed. Že drugi dan ni imel grižljaja v ustih. Gozd mu je nudil le zvodeneli žir. Gobo, ki jo je utrgal in prežvečil, je zopet izpljunil. Potil se je od šibkosti, od žeje se mu je jezik sprijemal na nebo.

Poiskal je studenec, ki ga je poznal še iz deških let, ko je pasel na gmajni. Močan curek je pritekal iz zemlje, polzel čez izlizano skalo in se stekal v kotanjo. Vse je bilo tako kot nekoč. Oprl se je na roke in srknil nekaj dolgih požirkov. Zastrmel se je v svojo podobo. Upala lica in globoko vdrte oči; plavi, nepočesani lasje so mu rasli na čelo, na ušesa in na vrat. Pod nosom in po bradi mu je poganjal redek puh, ki ga že dolgo ni bril. Bil je troho divji na pogled.

Posmehnil se je sam sebi. Sedel je in v razmišljanju poškripaval z zobmi. Začelo je deževati. Prve redke, debele kaplje so se zdobile in se zgostile, dež je kot meglen zastor zaplahutal nad dolino. Aleš je kot iz kljubovalnosti obsedel ob studencu. Močilo mu je lase, tenki curki so mu polzeli za vrat in za srajco.

Stresnilo ga je po telesu, tedaj se je pomaknil pod hrastič z gostimi vejami in se stisnil k deblu. Mlada krošnja mu je nudila le borno zavetje. Deževalo je zmeraj huje, nastajal je mrak, pobočja so se ovijala v mrko sivino. Stekel je k skalam na robu gmajne. Počlenil je pod eno izmed njih, ki je napošev štrlela iz tal, sključil kolena pod brado in jih objel, da ga pod previsom ni škropil dež. V mokri obleki sta mu hlad in mrščalica stresala telo. Ni imel vžigalic, da bi zakuril. A če bi jih tudi imel, bi se ne upal zanetiti ognja. Plameni bi ga izdajali. Strmel je v curke dežja, ki so se trgali od skale kot od roba strehe in se tiho izgubljali v zemljo.

Mrak se je zgostil, obrisi pobočja so zatonili, razločiti je bilo le tenje najbližjih skal in dreves. Aleš je upiral pogled v temo. Pod njim so se vabeče, a hkrati grozeče

Mladi režiserji na dramatskem tečaju Slovenske prosvetne zveze

svetila okna hiš. Doma od ondod ni bilo videti, ostal je za obronkom. Ob misli, da je do njega le sto, dve sto korakov, sta ga obšla taka tegoba in obup, da se mu je suh jek izvil iz prsi.

Zdrznil se je in se plašen ozrl, kot da je nekdo zaječal tik njega. Bil je sam, že drugi teden čisto sam. Le noč in dež, ki je šumel na mlado zelenje. Premagala ga je utrujenost, da je glavo oslonil na skalo in začumel. Ni slišal pesmi, ki se je od

spodaj, s klanca, razlegla v noč. Nekdo se je vračal z veselice in vinjen dajal duška svoji dobri volji. Po bregu so pogasile vse luči. Alešu se je rahlo spanje venomer trgalo in se mu zopet navezovalo, kakor je dež včasih potišal in se zopet ulil. Do kraja se je zdramil šele ob zori, ko je zapihala sapa in se je stresnil od hladu.

Skočil je na noge in prestrašen pogledal okrog. Nikogar. Pomirjen si je podrgnil kolena, ki so mu od čepenja zaspala, pretegnil ude in se ozrl na nebo. Ni več deževalo. Oblaki so se razklali, a jih je še vedno gnalo od juga. Zrak je bil gost od vlage. Po pobočjih so se pasle meglice in potovale proti vrhovom. Petelini so peli, nekje v drugem bregu je lajal pes.

Presopil se je in se opotekel. Tiho je zaklek skozi stisnjene zobe. Iz vroče želje, da bi kje zagledal mater, se je vrnil k studentu. Nji bi se lahko zaupal, samo nji, morda bi mu vedela svetovati... Hiša je bila še mrtva, noben kosem dima se ni zasukljal nad njeno streho. Za hip je počenil in pogledal navzdol, kakor da čaka. A tam ni smel ostati. Bil je že svetel dan, opazili bi ga. Poiskati mora kako samotno hišo, da se najé, preden omaga.

Odtrgal je pogled od doma in stopil navkreber. Našel je stezo, ki je peljala okoli obronka proti Kolku na severu. Ta je kot zelena kopica šrlel izmed sosednjih vrhov. Aleša je vabilo na njegov severni breg, kjer je v strmini samevalo nekaj raztresenih hiš.

Hoja ga je ugrela, le občutek lakote ni popustil. Izza oblakov je posijalo sonce in mu sušilo obleko. Užival je ugodje toplote, a udje so mu bili kot omrtvičeni, roke so se mu rahlo tresle, noge so mu poklecavale v kolenih.

Na prelazu za hribom je stopil na ozek, od nalivov razkopan klanec, ki je tekel v divje gozdove. Dvizal se je pod kronami košatega drevja, pod vejami, ki so visele na pot, telo mu je oblivail znoj. Dohitel je ženico, ki je v pošvedranih čevljih in s košem na hrbtu spela v breg. Pospešil je hojo, da bi jo prehitel in ji čimprej izginil izpred oči.

„Kam tako hitro? Skupaj bi hodila.“

Aleš je upočasnil hojo, a se ni ozrl.

„Kam?“ je vprašal.

„V Gorenje. In ti?“

„V Zakolk,“ je Aleš odgovoril po premolku.

„Vsaj kos poti me ne bo strah. A ti nisi iz Zakolka. Drugače zavijaš.“

„Teleta kupujem,“ se je Aleš zlagal.

„Ne vem, če boš tam kaj našel. Tudi v Zakolku so revčki. Nemci so jim požgali. Le ena hiša je ostala.“

Aleš dolgo nobene ni rekel. Ženica je sopihala pod košem.

„Kaj nesete?“

„Krompirja sem naprosila. Nam ga niti za seme ni ostalo. Vsega so nam pobrali.“

„Kdo?“

„Kdo! Nemci in domobranci. V prepad so ga zmetali, da bi ga ne jedli parizani.“

Aleš je molčal. Bilo mu je, kot da na vsak korak zadeva na trnje.

„Sam bog te je prinesel,“ je zopet povzela ženica. „Strah me je v teh samotah. Baje se Bogatajev iz Selc klati tod okrog in napada ljudi.“

Aleša je mrzlo spreletelo. Pospešil je hojo.

„Kam tako bežiš? ... Saj fant — mislim Aleša — ni sam kriv. Njegova mati je to hotela. Tako sem slišala. Lakota pa vse naredi iz človeka ... On tako, njegov oče pa v Nemčiji, ni se še vrnil ...“

Še je govorila, a je fant ni več slišal. Hodil je naglo, kakor da beži sam pred seboj, in stiskal zobe. A izvedel je, kar mu je bilo tiste dni pogosto v mislih. Oče se še ni vrnil ...

Ženica je že daleč zaostala, ko je bilo konec poti. Naprej so se cepile tri steze. Aleš je stopil na srednjo, ki je vodila k samotnim Zakolkarjem. Ni se še enkrat ozrl, izgubil se je v gozdu ...

Onkraj gozdov so se prikazale gmajne, senožeti in njive v strmini. In pogo-rišča treh kmetij. Aleš je stopil po stezi do hiše, ki je po kdo ve kakšnem naključju edina ostala cela.

Ob tnalu je klečal starec in tesal bukovo poleno za novo toporišče.

„Dajte kruha!“ je rekel Aleš mračno, brez pozdrava.

Mož ga je pogledal začudeno, a brez strahu v očeh.

„Nimam kruha,“ je rekel.

„Dajte kruha!“ je fant grozeče ponovil.

„Nimam, bog pomagaj!“ je vzkliknil starec, zapičil sekiro v tnalno in vstal.

„Kje naj ga vzamem? Če hočeš, ti kaj skuham.“

„Nje utegnem čakati. Dajte mi žganja!“ je rekel Aleš iz nenadne želje, da bi se opil.

„Tudi žganja nimam. Hočeš mleka?“

„Pa mi dajte mleka.“

Starec ga je peljal v izbo, odprl omaro v kotu, v nji so stale čerfe z mlekom.

„Vzemi,“ je rekel.

Aleš je vzel polno čerfo in stojé pil z dolgimi požiri. Ostanek je postavil na mizo in sedel. Starec je stal ob peči in ga opazoval z bistrim pogledom izpod čela.

„Sam?“ je vprašal Aleš.

„Sam,“ je odgovoril starec. „Sin in hči sta padla. Snaha je odšla po opravih.“

Aleš je izpil ostanek mleka, vstal in se ozrl po klobuku, ki je ležal na oknu.

„Čigav je ta klobuk?“

„Sinov je bil. Zdaj ga jaz nosim. Vzemi ga, če hočeš.“

Aleš je vzel klobuk in si ga posadil na glavo. Bil mu je prevelik. Ohlapni kra-jevci so mu viseli na ušesa in na oči.

„Hvala!“ je rekel.

Odšel je po ovinkasti stezi mimo požganih kmetij proti planini.

Spešil je hojo čez gmajno, kjer je bosonogi pastirček pasel v prvi pomladni travi in orožno zategoval neko pesem. Ob pogledu na neznanca s prevelikim klobukom mu je pesem zamrla, skril se je za šekasto kravo in oprezoval izza njenega hrbta. Aleš je bil že visoko v gozdu nad gmajno, ko se je zopet oglasila pesem.

Mleko mu je vrnilo nekaj moči, noge mu niso več klecale v kolenih. Hkrati je občutil tako omotičnost v udih, da je legel na vresje sredi široke pozdne jase. Sonce, ki je sijalo izza oblakov, je tako toplo prigrevalo, da se je izgubil v spa-nje...

Sonce se je skrilo, oblaki so se zgostili, zopet je drobno deževalo. Aleš se je prebudil, ves omotičen od spanja skočil na noge in se dvizal dalje po stezi. Dospel je na planino, ki jo je pokrival le še rahel nadih zelenja. Zavil je k pastirski koči tik ograde za živino in brcnil v vrata, ki so se hrešče odprla.

Preden se je utegnil razgledati po temačnem prostoru s pogradami ob stenah, v katerega je skozi majhno okence padalo bore malo svetlobe, je zagledal človeka, ki je sedel na panju ob mrtvem ognjišču. Hrbet je obračal proti vratom, iznenaden pogledal čez ramo, da mu je bilo videti le eno oko in poraslo lice.

Aleš je za hip kot olesenel. Računal je, da bo vsaj eno noč prespal s streho nad glavo, a tu je našel hudiča v vreči. Ni se utegnil prepričati, ali ima pred seboj ne-srečnika, ki se je sprl s človeško postavo in beži pred ljudmi, ali pastirja, ki je pri-šel gledat, koliko škode je zima naredila koči in plotovom nad prepadi. Obšel ga je tak strah, da se neznanec ni utegnil ne oglasiti ne dvigniti, že je bil zopet na dežju in je zadrlesknil vrata za seboj. Stekel je po bregu proti gozdu in se trikrat ozrl, preden ga je zakrilo drevje.

Neznanca ni bilo iz kože. Aleš je jezno zaklel in se glasno zarežal, kakor da se posmejuje krivi sreči. Z naglimi koraki je odšel v dolino. In ne da bi razmišljal, kam gre, mu je noga na prelazu sama od sebe stopila na stezo proti Selcam.

Bil je razmišljen, na pol brezčuten; ni se zmenil za dež, ki mu je kapljal s kra-jevcev klobuka. Zdaj pa zdaj je tiho zaklel. Naj ludič vzame vse skupaj! Slednjič se je ustavil pod isto previsno skalo kot prejšnji večer. In kot prejšnji večer je po-

*Folklorna skupina in vokalni oktet Turističnega društva Bohinja
sta 1958 in 1959 obiskala Koroško*

členil v suho zavetje, se zgrbil in objel kolena. Mleko mu je bilo le za silo poešilo lakoto, tedaj se mu je znova oglašala želja po jedi. Čutil je utrujenost in oslabelost, drhtel je po telesu. Pogled se mu je upiral v mrak, ki se je čimdalje bolj gostil, v prsih mu je tropetalo.

Bil je že četrti dan, ko sta se ga za kak hip pollaščala obup in malodušje, a se jima ni vdajal. Reševala ga je jeza na ves svet, iz katere bi razbijal in norel. V takih trenutkih ga je trapila strastna želja, da bi se napil. Zdaj pa je nenadoma čutil, da mu ne ginejo le telesne, marveč tudi duševne moči. Bilo je vse kot zakleto, stokrat prekletost. Iz temne globine duše mu je vstajala misel, da bi se ustrelil. Ni imel več nabojev. Zadnje je iz jeze popokal neko noč, ko je v hladu brez spanja čakal jurra. A četudi bi jih imel, bi ostalo le pri namenu. Manjkalo mu je poguma, da bi si cev nastavil na srce ali na senci. Da, če bi imel žganja, da bi se opil... Vzel je revolver iz žepa in ga zalučal skozi grmovje. Slišal je, kako je zamoklo padel na zemljo. Znova je grebel v misli in iskal izhoda...

Zaključek vseh blodnih, zmedenih razmišljanj je bil: ne morem več. Konec! Iz obupa in nemoči so mu priekle solze, a se ni niti zavedel, da mu močijo lica. Nenadoma ga je obšla obupna odločnost. Zakaj bi vsaj eno noč ne prespal na domačem hlevu? Ali materi potrkal na okno? Očeta še ni, mati ga ne bo odgnala. Morda ga celo pričakuje. Preoblekel bi se, se ogrel, najedel, nato bi ga zopet vzela noč. Pomenil bi se z njo kot s človekom.

Z brado na kolenih se je rahlo pozibaval, dolgo omahoval in trpel. Nenadoma je divje zaklel, prebodel temo z očmi, planil izpod skale in se spustil po bregu...

*

Hiša je bila že pogreznjena v globek sen. Jera se je na trkanje prebudila iz spanja. Tudi ta večer je dolgo slonela na oknu, čakala in prisluškovala v noč. Ni bila tako prepričana kot prejšnji večer, da bo Aleš v taki zlivalici pri nji iskal zavetja, a tega tudi ni izključevala. Potolažila se je z mislijo, da bržkone ne potrebuje njene pomoči, in legla. Bila je utrujena od dnevnega dela in bedenja prejšnje noči.

Spala je le na pol, duh ji je bil venomer na preži. Ko je prvič udarilo na šipe, je odprla oči. Sedla je, pogled uprla v okno in prisluhnila. Ali je le sanjala ali je prav slišala? Dež je pel na streho, voda je žuborela izpod strešnega žleba.

Zopet je udarilo. Zveneče in jasno, kot z ledenimi prsti.

Jeri je za hip zastalo srce, nato ji je burno zatolklo. Trepetajoč od razburjenja je planila s postelje. „Tako, takoj,“ je šepečaje ponavljala pri sebi, ko se je oblačila. Stopila je k oknu in se z dlanmi ob obrazu zastrmela skozi šipe. Razločila je obrise temne postave.

Odprla je okno.

„Kdo je?“ je dahnila.

„Mati!“ se je tiho oglasil Aleš.

„Tako!“

Zaprta je okno in tipala za vžigalicami, da bi prižgala luč, a se je premislila. Vse dni jo je preganjala misel, da nekdo vohta okrog hiše. Vsa zmešana, kakor da ne ve, kaj bi, se je na mestu zavrtela. Tipaje predse je po temi odšla v vežo. Počasi, previdno je zavrtela ključ, da bi ne zaškrtal. Skozi odprta vrata je planil vlažen hlad, na roke so ji udarile kaplje dežja.

„Kje si,“ je zašepečala.

„Tu.“

Aleš se je kot senca pomuznil mimo nje. Čutila je moker dotik njegove obleke. Zaklenila je vrata in porinila zapah.

Sina je ujela v temi in ga privila nase. Tako ga ni več objela od njegovega destinstva. Zadnja leta ji je bila tuja vsaka nežnost, zdaj se ji je milo storilo. Solze so jo zapekle v obeh, v grlu se ji je zavozlalo, da ni našla glasu.

„Aleš!“ e slednjič tiho zajejala in ponovila: „Aleš, Aleš!“

Sin je molčal. Bil je ganjen tudi on. Njemu je zopetno svidenje več pomenilo kot materi. Sam sebi se je zasmilil za vse, kar je preživel zadnje dni. Bilo mu je, kot da se je izpod vislic za hip povrnil nazaj, v življenje. Obvisel je v njenem naročju.

Jera v zmedenosti prvi hip ni čutila, kako je ves premočen. Tega se je zavedala šele, ko so se ji polegla čustva. Izpučila ga je iz rok.

„Jezus, kako si ves moker! O, revček!“

„Jesti mi dajte!“ je rekel sin.

„Tako, takoj,“ se je mati vsa zmešana zopet zavrtela v temi. „Čakaj, da zakurim. Potem se preoblečeš.“

Poiskala je vžigalice in prižgala petrolejko, ki je visela na sajasti steni ob ognjišču. Razgrebla je žerjavico, naložila nanjo suhih tresk in suhljadi in upihala ogenj. Plamenčki in plameni so lizali les, se sukljali in tiho peli. Po zakajenih stenah se je razlila svetloba.

Aleš je sedel na stolec ob ognjišču in čakal. Na istem stolcu je posedal, se grel in išušil, kadar je kot deček ves moker prignal živino s paše. Vendar so ga zdaj prevzemali vse drugačni občutki. Oziral se je po ognjišču, po kuhinjski omari, po skledniku, po ko lu za prašiče, po očrnelih vratih hrama, po lesenih, zakajenih stopnicah. Vse je bilo kot nekoč, a vendar drugače. Prevzemala ga je domačnost z občutkom človeka, ki je izgubil dom in se s pogledom poslavlja od njega. Kljub temu se je ves sključil od ugodja in stisnil dlani med kolena.

Mati se mu je zdela postarana, bolj suhljata in oglata kot prej, ostre poteze njegovega obraza poglobljene. V njenih očeh je bilo poleg zaskrbljenosti nekaj toplega bleska, ko ga je opazovala od strani. Saj ni bilo dolgo od tega, kar sta se zadnjič videla, a se ji je zdel močno spremenjen. Ves nebogljjen kot kak pastirček, obraz izsušen, oči udrti, z lačnim pogledom. Stiskala je ustnice, da ji niso trepetale.

Pristavila je lonec mleka, stisnila stenj v petrolejki in mu molče namignila. Peljala ga je v kamro, postavila luč na predalnik in zagrnila okno.

„Da te kdo ne vidi,“ je rekla. „Vohajo.“

Aleš se je zgrozil od strahu.

„Kdo?“

„Plešnarica. Vpije, da si ji ugonobil sina.“

Aleš je uprl pogled v mater, se za hip zamislil in molčal.

Mati mu je vrgla iz omare obleko in čevlje ter odšla. Bila je vse pripravila. Aleš se je naglo preoblekel. Ko se je vrnil v vežo, ga je že čakalo toplo mleko, hlebec kruha in sir. Mati tudi na tobak ni pozabila. Zraven kruha je ležal zavojček cigaret.

Mokro obleko je vrgel k ognjišču.

„Sežgite ali zakopljite!“ je rekel.

Sedel je in se željno lotil jedi.

„Tiho govori!“ je rekla mati in namignila na stopnice. „Tomaž in Vida spita. A mati več ur prebdi kot prespi.“

Pobrala je s tal mokre cunje, odprla v hram in jih vrgla za vrata. Obstala je sredi veže, dvignila glavo in prisluhnila. Zunaj je šumel dež, a v noči se je zdelo, da potrojeno odmeva vsak še tako šibek glas. Odrinila je zapah, odklenila vrata in

Eden izmed bohinjskih parov

stopila na dež. Tiho, z napetim pogledom v temo, je obšla hišo. Bolj kot kdaj prej ji je bojazen stiskala srce. Vrnila se je in zopet zaklenila.

Sedla je k ognjišču in gledala sina, ki je jedel z volčjim tekom.

„Počasi jej, če si dolgo stradal,“ je rekla.

Sin jo je pogledal in se ji nasmehnil. Nehal je jesti, a imel je občutek, da se nikoli več ne bo mogel nasiti. Prižgal si je cigareto.

„Zakaj se nisi prej oglasil?“ ga je prašala mati. „Vsako noč sem te pričakovala, ko sem izvedela, da so te videli.“

„Nisem se upal.“

„A zakaj nisi pobegnil z drugimi,“

Sin je pogledal v tla.

„Hotel sem, a je bilo že prepozno,“ je odgovoril.

Mati ga je gledala nekaj trenutkov. Zdelo se je, da ji je nekaj na jeziku, a se muči, da bi izrekla.

„Prepozno, ker si se zamotil pri tisti candri,“ je slednjič iztisnila skozi zobe.

Aleš je težko požrl slino. Težko mu je delo, da mati to ve. Ni ga zabolelo, da njegovo dekle zmerja s candro. Srca mu ljubica nikoli ni osvojila, komaj telo, a ko mu pred dnevi ni odprla, ko se je v stiski hotel zateči k nji, se je spominjal s tiho mržnjo. A za mater je bila vlačuga vsaka, ki se je kdaj navezal nanjo. Hkrati je bil

v njenih besedah grenak očitek, kot da ji je storil krivico. Odgovoril bi ji bil še s hujšim očitkom, a se je ugriznil v ustnice.

Jera je stisnila ustnice. Še bi mu lahko odgovorila, a se je zbala sinovega pomra-

„Mati,“ je rekel, „če se bova hotela obmetavati z očitki, ne bova nikoli končala.“ čenega pogleda. Po koncu vojne se je čutila osamljeno, imela je le še sina. Oba sta stavila na isto krivo karto in zgubila igro. To ju je usodno povezovalo.

Nastal je dolg, napet molk.

„Oče se še ni vrnil,“ je prva zopet spregovorila mati.

„Vem, slišal sem.“

„Že dolgo ni glasu o njem. Ne vem, ali je živ ali mrtev.“

„In nihče ne ve nič povedati o njem?“

„Nihče izmed tistih, ki so se že vrnili. Bojim se, da ga ne bo več.“

Jeri je glas zvenel tako suho, brez obžalovanja, da se ji je Aleš zastrmel v obraz. Kazalo je, da si ne želi očetove vrnitve. In da ji njegova izguba ne povzroča žalosti in se je privadila tej misli. Njega so ob spominu na očeta navdajali mešani občutki. Občutki strahu in otroške navezanosti. Med njima je zijal prepad, bal se ga je srečati, vendar se mu je milo storilo zanj. V tem si z materjo nis'a bila edina. Da bi ne poglobljaj razpoke med seboj in njo, je rajši molčal.

Kadil je in željno pihal dim predse. Kajenje mu je pomirjalo živce. Skozi oblačke dima je opazoval mater, ki je s komolcem slonela na ognjišču in si z dlanjo podpirala brado. Trpko zamišljena je strmela vanj. Zdelo se je, da se molče vprašujeta in si molče odgovarjata.

„In zdaj?“ je vprašala mati.

Aleš jo je vprašujoče pogledal.

„Kaj nameravaš?“

„Pojdem,“ je rekel. „Še malo posedim, se nekoliko prespim in grem.“

„Kam?“

„Po svetu. Ali se mi posreči beg ali crknem.“

Mati se je grozila.

„Molči!“ je vzkliknila. „To ni govorjenje. Tak nikamor ne pojdeš. Saj nisi živina. Ko se popraviš, pojdi v božjem imenu.“

„Našli me bodo.“

„Nihče te ne bo našel. Te bom že skrila. Čakaj, da premislim. To ni tako lahko ...“

Aleš ni ugovarjal. Materina odločnost mu je dobro dela. Bilo ga je groza pred življenjem, ki ga je pravkar okušal. Poginil bi kje na samoti ali se ves oslavljen ujel v zanko. Doma ni moglo biti bolj nevarno kot zunaj, kjer se je moral izpostavljati za kos kruha.

Jera je vase zatopljena strmela v plamene, ki so igrivo plesali po polenih. V mislih na sina se ji je vedno znova porajal grenek očitek, zakaj ni pobegnil. Prekleta lovača! Za mnogokaj se je tudi ona čutila krivo, a se je otepala samoočitanja. Ni se mogla sprijazniti z mislijo, da ga bo morda za vedno izgubila. Ne snaha, zet bo nekoč prišel v hišo. Rada bi si ga ohranila. Dozorelo je, kar ji je bilo že ves večer na jeziku, a se je bala izreči.

Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulture, ne izgine za vekomaj, ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati, ne meč! — S krvjo tistih naših delavcev prvorojencev je bila pognojena njiva vse naše poznejše kulture. In kadar bo žetev dozorela, kadar bodo kosé pripravljene, se bomo spominjali mučenikov!

(Ivan Cankar — Slovensko ljudstvo in slovenska kultura)

„In — če bi se javil?“ je vprašala. „Prestal bi kazni, nato bi ostal doma.“

Sin se ji je zavzeto zastrmel v obraz. Nekaj časa je molčal. Ni razmišljal, zakaj ni imel kaj razmišljati. Tudi njemu se je že kdaj porodila ista misel, a jo je že v kali zatrl.

Odmajal je z glavo.

„Ustrelili bi me,“ je rekel zamolklo.

Mati se je zagledala vanj, kakor da mu hoče iz potez izluščiti vso resnico. Pred njo je stala Plešnarica, kako vpije za sinom. Tudi ljudje so ga obtoževali. Alešev strah je potrjeval govorice... Sklonila je glavo.

„Potemtakem te bom res izgubila,“ je rekla počasi, s prizvokom obupa v glasu. „Najprej oče, nato še ti... Morda se bo kaj spremenilo,“ je dodala z jalovim upanjem.

Aleš je odmajal z glavo.

„Nič se ne bo spremenilo,“ je rekel.

Jera se je zdrznila, kakor da se je zrušil zadnji steber. Nato sta molčala, mati in sin. Čutila sta, da sta zašla v slepo ulico. Nazaj nista mogla, naprej ni bilo poti. Vse, kar se je dalo rešiti, so bili le trenutki.

*

Tejca je vsako noč le malo spala. Podremavala je, se zopet prebujala, strmela v medlo svetlobo dušice na olju pred Materjo božjo in razmišljala. Včasih je pose-

*Veseli planšarji so razveselili Sele, Št. Janž, Zahomc
in Kotmaro vas*

devala in prebirala jagode molka, da se je utrudila in zopet legla. Posebno živo budna je bila v nočeh, ko je dež pel na streho in je od žlebov vrela voda.

Tis o noč še niti za trenutek ni zatislila oči. In kot vsako noč je med bedenjem v molitev in premišljevanje slišala vse glasove v hiši. Ni jih vlekla na ušesa, a so ji razločno prihajali v zavest.

Ujela je, da so se hišna vrata dvakrat odprla in se zopet zaprla. Koraki so peli skozi izbo v vežo, zopet nazaj in zopet v vežo. Slišala je lomljenje tresk in suhljadi; in glas, ki se je včasih dvignil iz šepeta in zopet potišal. Moški glas. Ni bil Tomaž; ta je zgodaj legel, njegovo smrčanje je slišala skozi steno. Obšla jo je radovednost. Kdo je prišel? Kaj hoče?

Naglo kot blisk jo je obšla misel, da se je Ivane vrnil iz Nemčije. Ta je bil stržen vseh njenih razmišljanj. Vse dni ga je pričakovala s strastno neučakanostjo. Zdaj je

tu. Vrnil se je sredi deževne noči in Jera mu streže. Tiho govorita, da bi ne motila tišine v hiši.

Ta misel jo je tako prevzela, da se ji je vznemirilo srce in so ji zatrepetale ustnice. Vrnil se je, ljubi sin, dasi ga je snaha le z bojaznijo pričakovala. To ji je brala že v očeh. Morda si je celo želela, da bi ga nikoli več ne bilo. Prerada je dvomila nad tem, da je še živ, ker se tako dolgo ni oglasil. Ona, Tejca, ni mogla verjeti, da ga ne bo več videla. Srce ji je pravilo, da se bo vrnil. Srečna ura, ko se mu bo lahko potožila za vse, kar je medtem prestala. Ivane jo bo razumel, ob njem bo zopet imela oporo.

Vsa se je zlecnila ob misli, da jo je snaha prehitela. Muli se okoli moža in mu z lažmi polni ušesa. Dober, kot je, in po tolikem času lačen ženske, je ves mehak, da ga po volji ovija okoli prsta. Verjame ji na besedo, revček, zato ne priteče k nji, da bi jo pozdravil...

Tresoča se po vsem telesu je vstala, se v medli svetlobi oblekla in vzela palico. Odklenila je vrata in se pretipala do stopnic. V veži je bilo vse tiho. V svitu ognja je snahina senca padala na črno steno. Prestopila se je na vrhno stopnico, ki je zacvrkutala, palica je udarila ob ograjo.

Zaslišala je strasten šepet in nekaj moških korakov, ki so v hipu utihnili. Snaha ji je razburjena pritekla naproti in ji zaprla pot.

„Mati, kam lezete v temi?“ ji je ostro pel glas. „Padli boste in se potolkli.“

„Pusti, ne skrbi zame,“ je starka malone zavreščala. „Vem, kdo je prišel. Kaj mi skrivate!“

Snaha se ji je umaknila in obstala ob steni.

Starka je stopila še dve stopnici niže, se sklonila in pogledala v vežo. Ob vratih v hram je stala moška postava.

O, Ivane!“ je vzkliknila.

Aleš je stopil naprej, da mu je pramen svetlobe obsvetil obraz.

„Mati!“ je rekel.

„Oh, ti!“

Tejca je od razočaranja zaječala. Za hip se je zdelo, da ji bodo popustile moči in bo padla v vežo. Obrnila se je in molče oddrsala nazaj v kamro.

Jera je prepadena stala sredi stopnic. Obraz se ji je spačil, kot da je vse izgubljeno. S pogledom, ki je izražal strah in mržnjo, je gledala za taščo. Ljubše bi ji bilo, če bi kdorkoli vedel za njeno skrivnost, le ne ona. Kakor da je s tistim trenutkom starka dobila vso moč nad njo. Hkrati jo je obšla odrešilna misel...

Vrnila se je v vežo, vzela petrolejko in z odločnimi koraki stopila v taščino kamro. Luč je postavila na mizico in za hip obstala ob steni.

Tejca je sedela na robu postelje, držala roke v naročju, težko sopla od razburjenja in gledala, kakor da ne more iz začudenja in razočaranja. Pogled je s rmo uprla v snaho.

„Aleš je prišel,“ je rekla Jera.

„Prišel,“ je rekla starka kot odmev. „Videla sem ga.“

„A nihče ne sme izvedeti, da je tu,“ je rekla snaha grozeče.

„Od mene nihče ne bo zvedel,“ je rekla tašča. „Kakor da ga nisem videla. Ni česar ne vem.“

„Prisezite!“

Starka je dvignila začuden, užaljen pogled.

„Rekla sem, a priseгла ne bom. Ni mi treba prisegati.“

„Prisezite!“ je snaha zasigala in taščo zgrabila za roko. „Prisezite pri živem bogu...“

„Pusti me!“ je starka zapiskala in iztrgala desnico. „Moja beseda je že prisega. Če ti to ni dovolj, ti ne morem pomagati.“

„Tiše!“ je rekla Jera. „Ni treba, da vas sliši vsa hiša.“ Bila je vsa v ognju, polna strahu in nezaupanja. „Prisezite!“ je ponovila na pol proseče, a na pol zapovedujoče in starko zopet zgrabila za zapestje. „Prisegam pri živem bogu, pri devici Mariji, pri svojem zveličanju, da ne povem živi duši...“

Jera je bila v svoji strastni odločnosti tako grozna, da se je tašča zbala. Zlepa

ni komu popustila, a tedaj jo je obšel strah, da je čutila mravljinke po telesu. Ni se upala več upirati, četudi je gorela od mržnje. Obrnila se je proti kipcu Matere božje v kotu in za Jero s trepetajočim zamolklim glasom ponavljala besede, ki jih je narokovala, kot so ji prihajale na misel.

„... da ne povem živi duši...“

Stopnice so zaškripale, vstopil je Aleš in zgrozen obstal za vrati.

„Mati!“ je vzkliknil.

„Pojdi!“ mu je rekla Jera in narekovala konec prisege: „... ali naj nikoli več ne vidim sina...“

„... ali naj nikoli več ne vidim sina... Ivaneta...“ je ponovila starka.

Jera je vedeli, s kakšno prisego tašči najbolj zaveže jezik. Hotela je še nekaj dostaviti, a ji je nenadoma zmanjkalo besed. Umolknila je in spustila starkino roko.

Aleš je vrgel ogorek cigarete na pol in ga pohodil. Prestopil se je in se spustil na stol, roke so mu obvisle ob telesu.

Tejca se je opotekla in se sesedla na rob postelje. Bila je izmučena. Sedela je sključena in se opirala na palico. Jera je stala ob steni in si obraz za hip pokrila z rokami. Prisega jo je pomirila, a bila je zgrožena sama nad seboj.

„O, da je moralo priti do tega!“ je zaječala.

„Kaj češ! Kamen, ki si ga zalučala v zrak, ti je priletel na glavo,“ je rekla tašča; skozi mržnjo v njenih zenicah se je poblisknila iskra sočutja.

Jera se je zopet zbrala. Uprla je pogled v sina, nato v starko.

„Mati, Aleš ostane pri vas,“ je rekla.

„Kako — pri meni?“

„Pri vas se bo skrival. V vaši kamri. Nekaj dni... Samo midve bova to vedeli...“

Tejca je razumela. Pogledala je vnuka, ki je uprl vanjo izmučeni pogled.

„Ne podim ga,“ je rekla. „Postelji mu, kjer hočeš.“

Naslonila je brado na palico in zamižala, kakor da noče ničesar več videti ne slišati. Jera je odšla, se vrnila z blazino in sinu postiljala na tleh v kotu. Aleš se je sezul, se na pol slekel in legel. Bil je tako do kraja izčrpan, da se je v hipu pogreznil v spanje. Ko je zopet odprla oči, je snaha tiho odhajala skozi vrata.

Tejca je zaklenila in zopet obsedela na robu postelje. Zatopljen v misli je gledala vnuka, ki je zdaj pa zdaj živčno trznil v spanju. Sočutje do snah, ki jo je bilo za hip obšlo, je ugasnilo. Zamislil se ji je Aleš. Zlat deček, ki je bil ves njen, dokler je bil še otrok. Potem ga je Jera odrgala od njenega srca. Tega ji nikoli ni odpustila. Lagali so ji, da je odšel v partizane. Sprva je verjela, a se ji je kmalu odkrila resnica. Bolelo jo je zaradi sina, Ivaneta — kaj poreče on, ko izve? — a se je vsa zaprla v molk...

Bilo je že pozno. Sedé je zakinkala, da ji je palica zdrknila iz rok in zaropotala na pod.

Aleš se je prestrašen zdramil in dvignil glavo.

„Nič ni, le palica,“ ga je šepetaje mirila. „Mirno spi! Tu, pri meni, se ti nič ne more zgoditi.“

Fant se je medlo nasmehnil in v hipu zopet zaspal. Tudi Tejca je legla. V kotu je plapolal plamen dušice, na streho je pel pomladni dež.

(Odlomek)

Trdna je moja vera, da napoči zarja tistega dne, ko naša kultura ne bo več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega. Že slutim zarjo tistega dne, sluti jo vse moje najgloblje in najčistejše hrepenenje. Ne, ne hrepenenje samo! Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vse moje življenje. Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi.

(Ivan Cankar — Bela krizantema)

Kristina Šuler -

najstarejša slovenska pesnica

V Ljubljani, v ulici Vide Pregorčeve 6 živi najstarejša živeča slovenska pesnica Kristina Šuler, rojena 17. julija 1866 v Kropi na Gorenjskem. Po poklicu učiteljica je že v svoji mladosti rada pesnila, se udeleževala kot književnica in javna kulturna delavka. Ljubezen do pesnikovanja je napolnjevala vse njeno življenje in tudi sedaj pri svojih 94 letih še ne more odložiti peresa. „Še vedno so v meni“, pravi „nedokončane ideje“. V letu 1958 je napisala 20 pesmi, sedaj pa snuje še nadaljnje.

Kristina Šuler je kot mlada učiteljica prišla v Šmartno pod Šmarno goro pri Ljubljani. Tam je prišla v stik z Ivanom Cankarjem, Engelbertom Ganglom, Dragotinom Kettejem, Aleksandrom Murnom, Zofko Kvedrovo, Vido Jerajevo, Ljudmilo Poljanšekovo in drugimi in se shajala z njimi v takoimenovani češki sobi ljubljanskega Narodnega doma. Tovarištvo z njimi ji je dalo pravo smer v njenem nadaljnjem življenju. Sama pravi: „Moje življenje je zgodovina, ki se spominja mnogih generacij velikih in malih ljudi. Rojena sem bila v času Avstro-ogrske, živela sem v stari Jugoslaviji in sedaj bom umrla v socializmu, za katerega sem se borila od vsega početka...“.

Ko so se nad slovenskim narodom pričeli zgrinjati najtemnejši dni tega stoletja, so se leta 1941. pri Kristini Šulerjevi v njenem stanovanju sestale slovenske žene, aktivistke OF. V dobi okupacije je bilo njeno stanovanje skrito zavetišče številnim aktivistom in komunistom z Eduardom Kardeljem na čelu.

Pesnice, ki jih v tem koledarju od nje objavljamo, je Kristina Šulerjeva namenila prav temu koledarju in jih izročila osebno našemu sodelavcu v Ljubljani. Mi jih iz srca radi objavljamo, ne le zato, ker so izpod peresa najstarejše živeče slovenske pesnice, temveč tudi žene, ki se je vse svoje življenje po svoje prizadevala za svobodo slovenskega naroda.

KRISTINA ŠULER:

ZDRAVICA

Dajte mi vina, dajte kolača,
slajšega kakor v samem božiču,
dajte pomladi mi drobnega cvetja,
ki smo na sončnem ga trgali griču.

V meni zbudite vse tihe spomine,
radostne, srečne priključite dneve,
pesem zapojte iz moje mladosti,
enkrat da slišim še njene odmeve.

Težka pot moja je bila navkreber,
skalnato, strmo je bilo pobočje —
naj se navžijem vseh sladkih občutij
predno Nirvana me vzame v naročje. —

Vi pa, ki zrete za mano še v rakev,
v čaše nalijte najboljšega vina,
meni napijte zdravico domačo,
lepi so dnevi vsi vredni spomina. —

KRISTINA ŠULER:

Bila bi ...

Bila bi rožica,
cvetla bi belo,
bila bi ptičica,
pela veselo.

Ptička na okence
bi priletela,
tebi za kratek čas
sladko žgolela.

Tebi na prsih bi
rožica bela
sklonila glavico
— in bi — zvenela ...

KRISTINA ŠULER:

Kosec

Za mladim koscem sama smrt —
kjer prej žarel je pisan prt,
kjer prej cvetel je božji vrt —

— — — — —
In s koso bridko kosec mlad
stoji sred pokošenih trat,
zavriska in zapoje si,
da glas njegov gre do vasi:
O še nocoj, o še nocoj,
razgret obraz bo dekle tvoj,
ko mesec skril se bo za hrib,
te ljubil bom za kratek hip —

— — — — —
Ob jutru žalovala boš,
na tihem se jokala boš —
jaz travico kosil bom spet,
za mano bo umiral cvet. —

KRISTINA ŠULER:

Ne vprašajte

Ne vprašajte od kod in kam,
popotnik sem, ki hodi sam,
že trudne moje so noge,
opešale so — krvave.

Ne vprašajte od kod in kam,
poti nazaj več ne poznam —
zašle so zvezde sred neba,
zakril oblak jih je, tema.

Kresnica drobna zablešči,
se v trhljem panju zaiskri —
kot zadnji up, da še živim, —
kot zadnja moč, da še trpim. —

Ne vprašajte od kod in kam,
popotnik sem, ki hodi sam,
na cilju odpočijem se,
— ko mi zastalo bo srce. —

*„Ljudstvu njegovo šolo,
Narodu njegovo pravo!“*

Poslanec France Grafenauer

**Ob 100-letnici njegovega
rojstva in 25-letnici
njegove smrti**

Dne 2. decembra 1860 bi minulo 100 let, odkar se je rodil v Mostah, občina Brdo v Ziljski dolini, France Grafenauer, deželni in državni poslanec koroških Slovencev. Umrl je 13. decembra 1935 na svojem domu v Mostah, 15. decembra pa so koroški Slovenci vzeli na pokopališču na Brdu zadnje slovo od svojega narodnega buditelja in voditelja. Od l. 1897. je zastopal koroške Slovence v koroškem deželnem zboru, od l. 1907 pa tudi v državnem zboru na Dunaju do svoje obsodbe po vojaškem sodišču dne 26. maja 1916. Pridobil si je velike zasluge za koroške Slovence. Njegovo življenje in delovanje je bilo najtesneje povezano z borbo koroških Slovencev za kulturno, gospodarsko, politično in socialno enakopravnost v zadnjih 30 letih pred razpadom avstro-ogrske monarhije. Zato imenujemo po pravici njegovo dobo delovanja v politični zgodovini koroških Slovencev kot Grafenauerjevo dobo.

France Grafenauer je bil pravi ljudski tribun. posebljenost delovnega človeka. Boril se je na kulturnem, političnem in gospodarskem ter socialnem polju za pravice svojega naroda. Bil je posebne vrste mož, izreden naravni talent, samouk, velik ljudski govornik.

Že v mladih letih je dopisoval v tedanji edini list, ki so ga izdajali koroški Slovenci, „Mir“ v Celovcu in v letih 1887 in 1888 v list „Parlamentär“ na Dunaju, ki so ga tedaj izdajali Čehi v nemškem jeziku. Ko še ni bil polnoleten, so ga domačini že izvolili za predsednika kmetijske podružnice na Brdu in za člana brdskega občinskega odbora, v katerem je imel vodilno vlogo skozi več desetletij.

France Grafenauer je nadaljeval narodno delo svojih dveh ožjih rojakov pri Zilji Urbana Jarnika in Matije Majerja-Ziljskega. Zaradi tega in ker je s svojim očetom Jožetom budil v domači občini narodno zavest, slovensko skupnost in trdo odpornost po nazorih svojih dveh prej imenovanih velikih ožjih rojakov, je prišel v spor z avstrijskimi oblastmi in bil 11. februarja 1888 z očetom Jožetom aretiran in se je nahajal do 1. maja 1888 v sodni preiskavi in preiskovalnem zaporu pri de-

želnem sodišču v Celovcu zaradi veleizdaje in žaljenja avstrijskega cesarja. Medtem ko je obsodba zaradi navedenih dveh „zločinov“ na šest mesecev ječe očeta Jožeta duševno in telesno strla, je sin France zapustil zapor s trdnim sklepom, da še bolj odločno nadaljuje revolucionarno delo. Začel se je zanimati za javno življenje vseh Slovencev na Koroškem, posebno pa ga je bolelo njih preganjanje in zatiranje. Prerasel je iz okvira domače občine in začel delovati na vsem območju Ziljske in Kanalske doline ter beljaškega okraja.

Leta 1896. je bil France Grafenauer izvoljen za deželnozbornskega poslanca v volilnem okraju Šmohor-Podklošter-Trbiž-Koče (Kötschach) kot zastopnik slovenskega in nemškega prebivalstva tega okraja. V poznejših volilnih periodah pa je bil izvoljen kot zastopnik koroških Slovencev pri vsakokratnih volitvah v volilnem okraju Pliberk.

Leta 1907 je bil pri državnozbornskih volitvah izvoljen kot zastopnik koroških Slovencev v avstrijski parlament, v katerem koroški Slovenci po Lambertu Einspielerju skozi več kot 6 let niso imeli več svojega poslanca.

Oba mandata je Grafenauer obdržal in vestno izpolnjeval do svoje obsodbe s strani vojnega sodišča, od katerega je bil po prekem sodu dne 26. maja 1916 zaradi „hujskanja zoper enotnost avstrijske monarhistične državne zveze“ po § 65 a in b avstrijskega kazenskega zakonika obsojen na kazen pet let težke ječe, ki jo je moral prestopiti v kaznilnici v Wöllersdorfu na Nižjem Avstrijskem v družbi z drugimi števili obsojenci.

V januarju 1897. je prvič prestopil prag koroškega deželnega zbora. Že na prvi seji dne 26. januarja 1897 je pokazal svojo brezkompromisno borbenost, ko je zahteval, da se morajo stenografski zapiski o sejah deželnega zbora izdajati tudi v slovenskem jeziku, ker zahtevajo to dejanske potrebe in načela enakopravnosti Slovencev z Nemci. S tem predlogom je Grafenauer spravil iz ravnotežja poslance nemško-nacionalne stranke, katerih vodja Dr. Arthur Lemisch je označil Grafenauerjev predlog za „prvi napad na nemštvo v deželi“, poslanec Steinwender pa kot „frivolno demonstracijo“.

Grafenauer se je vso dobo, ko je bil poslanec, smatral za deželnega in državnega poslanca v širšem pomenu besede ter je smatral za svojo dolžnost, da zastopa vse koroške Slovence posebno v narodno-kulturnih, šolskih in političnih zadevah. Bilo je le malo sej v deželnem zboru, da bi se ne bil oglasil k besedi, pri proračunskih razpravah tako v deželnem kakor v državnem zboru pa je imel obširne in dobro obrazložene govore, ki so bili vsebinsko in jezikovno prava mojstrovina in so vedno zadeli nasprotnike in avstrijski reakcionarni režim na najbolj občutljivejših točkah.

France Grafenauer je bil prvi, ki je dne 25. februarja 1897 v deželnem zboru stavil samostojen predlog, da se skrajno zastareli in reakcionarni volilni zakon o volitvah poslancev v deželni zbor spremeni. Zahteval je direktne in tajne volitve. Dne 26. februarja 1897 je ta svoj predlog utemeljil, češ da more ljudstvo samo potom direktnih in tajnih volitev pravilno izvrševati svoje politične pravice. Grafenauer je odločno zastopal napredna in demokratična načela tudi pri razpravah o novem zakonu o občinah; bičal je reakcionarno načelo, da je volilna pravica pri občinskih volitvah odvisna od višine direktnega davka. Zahteval je volilno pravico za kmečke delavce in posle.

Naravnost mojstrski pa so bili nastopi in govori Franceta Grafenauerja o priliki razprav o šolskih razmerah na slovenskem Koroškem v deželnem in državnem zboru. Vsako leto je pri proračunskih razpravah pa tudi ob drugih prilikah razkrinjal krivični ustroj ponemčevalnih ljudskih šol na Koroškem in nemoralno delovanje germanizatoričnih velenemških društev „Nemškega Schulvereina“ in „Südmarke“ med Slovenci.

Na stotinah in stotinah shodov, ki jih je priredil ali sam ali pa Politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem ali pa krajevna izobraževalna društva, je Grafenauer pozival koroške Slovence, naj bodo v borbi za svoje pravice odločni,

Nagrobni kamen

neustrašeni in stanovitni. Vlival je narodu vero, da edino z lastnimi močmi lahko gradi svojo boljšo bodočnost. Bil je simbol in poroštvo te velike resnice.

V besedah „ljudstvu njegovo šolo, narodu njegovo pravo“ je bilo zapopadeno Grafenauerjevo politično delovanje na Koroškem. To geslo je izpovedoval na svojih neštetih shodih in zborovanjih, v deželnem in državnem zboru, oznanjal ga je od vasi do vasi, od človeka do človeka — nenehno in neumorno.

Na tem mestu naj poudarim radi popolnejšega opisa Grafenauerjevega lika nekatere značilnosti, ki so ga spremljale na vsej njegovi poti političnega delovanja. Saj je doba, v kateri je Grafenauer začel in nadaljeval s svojim političnim delom v marsičem podobna današnji.

1. France Grafenauer in visokošolec Martin Zwitter iz Zahomca, poznejši sodni svetnik, sta v tisti dobi bila predstavnika mlade slovenske generacije v Ziljski dolini, ki sta na shodih načela in razpravljala poleg narodnih tudi gospodarska in socialna vprašanja in razkrinkala „kako se nekateri maloštevilni bogataši zakopavajo v milijone in milijone, medtem ko delovni stanovci zapadajo v vedno večjo revščino in propadajo.“ Gospodarsko in socialno so namreč bili Slovenci enako zatirani in zapostavljeni kakor njihovi sodeležani nemškega jezika.

Grafenauer je bil tudi prvi, ki je v deželni in državni zboru razpravljalo o gospodarskih in socialnih problemih koroških Slovencev, ki so bili na tem področju enako zapostavljeni, kakor v narodnem oziru.

2. Grafenauer ni nikoli v svoji politični karieri javno razpravljalo o svetovnih nazorskih problemih. On se je predvsem boril za prebujanje in utrditev narodne zavesti koroških Slovencev. Čeravno je po duhu in svojih nazorih spadal v vrste naprednjakov, se jim na Koroškem ni mogel pridružiti, ker so ti krogi bili nemško-nacionalno usmerjeni in so s svojim nemškutarstvom predstavljali stebre germanizacije v slovenskem ozemlju in se nahajali na Slovincem najbolj sovražnih pozicijah, ali pa so bili v narodnem oziru mlačni, brezbržni in oportunisti. Zato se je po sili razmer vključil v tedanjo slovensko konzervativno stranko, v kateri so bile tedaj zajete narodno zavedne slovenske množice. Vendar pa ni v vsem soglašal s političnim konzervativnim vodstvom, s katerim je prihajal pogostokrat v spor. V privatnih razgovorih in nedeljskih pogovorih z domačini v gostilni Josipa Felaherja v Melvičah je dal pogostokrat duška svojemu revolucionarnemu in naprednemu nastrojenju. Razumljivo je, da njemu kot revolucionarju in naprednjaku, zakletemu nasprotniku avstrijskega absolutizma in rušitelju avstro-ogrske monarhije ter političnemu preganjancu, ki je moral zaradi veleizdaje in žaljenja avstrijskega cesarja dvakrat v življenju v ječo, slovenska konzervativna stranka, ki si je postavila geslo „Vse za vero, dom, cesarja“ ni bila v vsem prav pri srcu. Grafenauer se je zavzemal za sodelovanje Slovencev s socialdemokratsko stranko na Koroškem pri ožjih državnoborskih volitvah, na katerih so Slovenci na primer pripomogli k izvolitvi poslanca Riseja v državni zbor. Enako se je centralni organ „Nemške socialdemokratske stranke“ v Avstriji „Arbeiter-Zeitung“ v svoji izdaji št. 182 z dne 5. julija 1917 zelo odločno zavzel za Grafenauerja in na treh straneh svojega lista razkrinkal krivično sojenje in obsodbo, s katero je bil Grafenauer obsojen s strani vojnega sodišča 10. armijske komande dne 26. maja 1916 v Šmohorju.

3. V dobi Grafenauerjevega delovanja je prirejal nemški nacionalistični tabor šovinistične in hujskaške orgije proti Slovincem. Toda vsi izbruhi, hujskanja, strasti, surovosti, izzivanja, dejanski napadi in krivične aretacije Slovencev niso zavedle Franceta Grafenauerja, da bi bil tudi on zapadel kakršnemukoli šovinizmu. Nprestano je zastopal načela mirnega sožitja med Slovenci in Nemci v deželi na podlagi enakopravnosti. Na besne napade velenemških listov, glasil nestrpnega nemškonacionalnega tabora „Freie Stimmen“ v Celovcu in „Deutsche allgemeine Zeitung“ v Beljaku, ki sta obrekovali Slovence, širili o njih in o Grafenauerju laži, ki so imele za cilj ustvarjanje sovraštva proti Slovincem med poštenimi in dostojnimi Nemci, je Grafenauer odgovoril stvarno in dostojno: „Mi se z nemškimi ljudstvom ne vojskujemo, ampak le s tisto nemško gospodo, ki nas zatira, nam krati naše pravice in nam koplje narodni grob — s pravičnimi Nemci pa hočemo v miru in složno živeti, kakor jasno priča naše nastopanje pri deželnozbornih volitvah.“

To stališče in zadržanje Franceta Grafenauerja je imelo za posledico, da si je tudi med Nemci pridobil ugled, zaupanje in spoštovanje. Saj se je boril za delovnega, socialno izkoriščenega in gospodarsko zatiranega malega človeka obeh narodnosti. Iz tega vzroka so ga nemški volivci Zgornje Ziljske doline leta 1896 složno volili s slovenskimi volivci Spodnje doline v deželni zbor.

4. Na Koroškem se je že v Grafenauerjevi dobi nemški nacionalizem posluževal v svoji borbi proti Slovincem nemoralnih sredstev. Na vse mogoče načine je gojil in podpiral renegatstvo in z denarjem kupoval podle izdajalske duše, ki so potem služile kot „oprobe“ šovinistične protislovenske gonje. Ti agenti iz nemškega nacio-

nalističnega taborja so se spravili celo na Grafenauerja in ga z velikimi denarnimi zneski skušali „kupiti“ in pripraviti do prestopa v protislovenski tabor. Toda Grafenauer je bil zdrav in jeklenega značaja. Ni se vdal.

Preveč je bilo dogodkov, prebogata je kronika Grafenauerjevega življenja in preveč burno na vse strani pljuskajoče je bilo življenje tega moža, da bi ga bilo mogoče zajeti na nekaj skromnih straneh. France Grafenauer je bil verna podoba slovenskega naroda na Koroškem in še več. V njem je narod šele spoznal namega sebe. Prav letos ob 100-letnici rojstva Franceta Grafenauerja in 25. obletnici njegove smrti se bosta naša misel in naš pogled obračala nazaj, še bolj pa naprej, naprej v bodočnost, da bomo pri delu za narod postali vredni Grafenauerjevi nasledniki. Morda o nobenem izmed koroških Slovencev ne veljajo tako besede pesnika, kakor o Francetu Grafenauerju:

„Bil je med nami mož kot zrno klen in zdrav:
ta, kakor knjige mi, ljudi je brati znal:

— — — — —
In narod, ki že sam je bil izgrešil sled
pradavnih, divnih sanj, ki jih je sanjal ded,
ko vzrl je poveljani obraz,
pred možem tem spoznal je: To sem jaz!“

Dr. J. F.

Dr. Ferdo Miler:

Mladim deklicam

Ko vidim, lepa deklica,
kako oko ti vroče sije,
kot da se bliska iz neba,
kot da vigred iz oči ti klije.

Ti praviš: „to vročina je,
ki vžiga zdaj že po naravi“;
kar vžiga ti sedaj srce,
je želja po ljubezni zdravi!“

Že glava belo mi cveti
in vendar bi ti rad pomagal,
vigred mi stopa pred oči,
ki sam sem, komaj jo premagal.

Ne boj ljubezni se poštene,
boj se samo presladkih fraz,
beseda zgine, lice vene,
spoštuj dobrote le izraz!

Ko precenjuješ snubce vse,
moža si najdi korenjaka,
ki kot Slovenko ljubi te,
in v njem še gledaš poštenjaka!

STREL *v božični noči*

Tako gosto je naletaval sneg tisto zimo 1944, da se je komaj kakih deset korakov videlo po cesti naprej. Zakotna gorska vas je tičala v molku, ki je bil po tolikih vojnih letih poln temnih slutenj in tope vsakdanjosti. Hiše in ceste so bile polne uniformiranih tujcev, nosilcev kljukastega križa in krutega orožja.

V nekdanji tujski sobi postavne krčme je ždel mlad človek zasanjenega obličja. Zrl je v pestre vzorce ledenih rož na okenskem steklu. Soba je bila zakurjena — redkost v tistih dneh! A smrdljiva toplota, ki jo je izžareval racioniran premog, ni odhajala ne ledenega občutja mladega človeka, ne čudežnih risb na šipah.

Bil je Sveti večer. —

Darko — tako je bilo mlademu človeku ime — se je spomnil tistega bledega papirja, ki ga je nosil v žepu: vpoklic k vojakom! — Sedmošolec... in zdaj pa je segla ona kruta sila v lepe, sončne svetove duha in sladke sanje in obete srca! S kake svetle višine je doslej zrl v te bedarije in sleparije življenja! Zdaj pa ga je umazana, oblastna roka potegnila dol v to norost in nasilstvo... Ogorčeno se je obrnil od okna, kakor da hoče komu nevidnemu povedati zaničljivo besedo glede tistega vpoklica — a duša mu je bila naenkrat polna sladkosti: mislil je na ljubljene domače gozdove — in na Aleno!

Darko je bil razklan: Tu zoprn vpoklic — tam ljubljeno dekle, ki pa je...

Potrvalo je na vrata.

Kakor da bi se zbal, da je nekdo prisluškoval njegovim tajnim mislim, je nekaj trenutkov molče gledal na kljuko vrat...

Vroče je zgolčal: „Naprej!“

Vstopila je suhljata ženska, najemnica stanovanja in nekaka daljna sorodnica gimnazijca Darka.

„Pismo zate!“ In je sedla na divan, kakor da hoče zvedeti, kaj stoji v pismu.

Darko se je zahvalil za pošto. Ni pa ob navzočnosti ženske odpiral pisma, marveč ga je malomarno stisnil v žep. Tja, kjer je tičal vpoklic. Ko je bil sam, je globoko dahnil.

V zrcalu je videl svoj zbežan obraz in se zavedal, da bi tak ne mogel stopiti na cesto.

Pismo je končno odprl.

„...da Te nisem pozabila, boš morda bolj prepričan, ko Ti sporočam, da vem za tvoj vpoklic...“

Dvignil je pogled in se zazrl na svetlikajoče se ledene rože. Tista, katero je gledal, je imela obliko otrpnelega zublja iz srebra.

Darku so v srcu zaplapolali vsi nekdanji ognji: Alena!

Videl jo je, kakršna je bila pred meseci. Od tedaj je ni več videl. Vsa lju-

bezen se mu je znova pretvorila v uporne načrte. Kakor takrat, ko je hotel uiti iz šole. Samo zaradi nje! — Res je izostal nekaj dni v mestu. Skriva se je podal v Ojstrovino, v bližino doma Alene. A srečal je ni. Samo od daleč jo je videl. Ni mogel in ni se upal do nje, da bi ji vse tisto — za tako trdno sklenjeno — povedal: Ne grem več nazaj v šolo! Zaradi tebe ne! Hlapec hočem biti. Delal bi rad. Pri vas bi rad ostal, tukaj delal kot posel, dninar...

Zdaj, ko je imel vpoklic, se ni mogel ubraniti — hočeš nočeš — zavesiti, da je že mlad moški. A ob vznujanju spominov na drago dekle se je počutil spet tako plahega in otročjega, in srce mu je tolklo kot bi res teklo z mesta v Ojstrovino.

Spet je istovetil svojo ljubezensko usodo z junaki iz Romea in Julije, Here in Leandra in drugimi podobami iz filmov in knjig.

Jasno mu je postalo, ko bi bil kje v domačem gozdu, bi zdajle na glas zastokal.

Bral je naprej: „...ker se zate bojim, ker vem, da greš v smrt...”

Sedel je na blazinjak in si nervozno mel oči.

Ko je to pisala, gotovo ni sedela na tako toplem in udobnem sedežu! se je spomnil in videl jo je sred zasneženega gozda vso prezeblo in upadlo.

Zdaj je šele spregledal, kako nasilje se dogaja tudi na njem samem! Zakaj mora tu na vasi prebivati? Za teh nekaj dni? In ne sme gor v Ojstrovino k svojcem? — Spomnil se je naenkrat znancev vojakov, ki morajo ali so morali tičati tu na vasi. Še na dopust, po tolikih mesecih na bojišču, ne smejo domov! Svojo kožo pa smejo nositi na prodaj za tisti križ, ki sobratom istega naroda kuri krematorije!

Darko se je zgrozil nad krutimi dejstvi. —

V mladem človeku se je prebudilo veliko spoznanje. Ako je doslej živel v svojem svetu uka, knjig in poštenega stremljenja po znanju in izobrazbi, ga na drugi strani vsa krutost in kričavost vojnih let sploh ni brigala.

Zdaj pa je vedel, da je življenje boj, boj pravice proti krivici. In sred tega krvavega boja stoji on z vsemi svojimi svetlimi ideali in cilji, za katere pa sedaj ni nikjer več prostora.

Zagorela je v njem silna zavest: Tja moram, kjer se bojujejo za pravico! — Sklenil je, da takoj odide tja, kamor ga kliče slovensko srce. —

Ko se je snežni metež ulegel in se pokazala plaha sinjina decembrskega neba, se je na vsem lepem pojavila Darkova mati. Vstopila je ob spremstvu one ženske. Mlad človek je vedel, da ne bo mogel niti besedice govoriti, ki bi mu ležala na srcu.

*

Mati je prinesla dehtečega domačega kruha. O, kako presenečenje! Pa še nekaj koline.

„Boš šel z menoj, imam še nek opravke, da boš tolmačil, ko ne znam in ne smem slovensko marivati. „Tako je rekla nekako čudno mirno, ko se je odpravljala.

Ko sta bila Darko in mati sama na cesti, je takoj začela: „Alena je bila sinoči pri nas“.

Vzela je sina pod pazduho ter šepetaje nadaljevala: „Rekla je, da je tebi pošto dala.“

Mučen premor. —

Pomaknila sta se mimo policijske patrulje.

„Naredi, kakor te vest uči!“

Darko molči, samo materino laket je trše stisnil.

„Zadnji božič vojne je, a preden bo konec, bo od nas le malokdo ostal!“ Mater inglas je bil zdaj drugačen kot poprej. Imel je prizvok velike nade v bodočnost, ki bo zadihala v svobodi, kateri se je svet že tako odtujil.

Ko sta se razšla, mu je v slovo šepnila: „Kamorkoli se podaš, kmalu me obvesti... ali pa...“

„Ali pa obišči,“ je pomenljivo povedal sin Darko.

Ko se je Darko vračal na svoje stanovanje, je videl, koliko oboroženih se premikuje po celem naselju.

V sobi pa je zvedel od ženske, da je menda za nocoj pričakovan napad iz lesa.

Mlad človek je otrpnel.

S poslednjo kapljico srčne krvi si je želel biti poleg Alene!

Za zastrtimi okni so zagorela borno obložena božična drevesca.

Darko je v sosedni sobi gledal pri običajnih početjih krog te zmagovite luči nad temo. Ni bilo časa za molitev, ne za pesem. Pa tudi poguma ne. Za-

Božična idila

kaj slovenski jezik je bil prepovedan — in kdor bi ga uporabljal, se izjavi za sovražnika tisočletnega kraljestva. Nemško pa ljudje niso znali moliti in tudi ne peti. Torej so morali molčati. Pa je bil še molk nevaren! —

Na duri je vojaško trdo potrkalo. Tako kot večkrat, kadar je prišel kak vojak ali celo častnik iz pritličja gor, kjer so bili nastanjeni, prava zmes tako razvpite in zmagujoče vojaščine, kajti poleg Berlinčanov so bili Kozaki, Romunci in bogvedi kdo še.

Tokrat je bil lisjaško vljudni poveljnik vaške orožniške postaje.

Pozdrav je bil tak, ki le čaka, da ga kdo prvi pozdravi, drugače je vzrok za osumljenje civilne osebe že na dlani.

Darko je prišlecemu odzdravil tako postrani.

Začel se je prisiljeno vljuden pogovor okoli padlega snega, lepo vzraščene božične jelke, o novem mrazu ... in končno tako prek ovinkov ... o gimnazijcu Darku, kako se pač počuti v poslednjih počitnicah v civilu in o pismu, ki ga je baje danes dobil.

Darko je, kot bi strelil, pogledal sorodnico. Ta pa se je potuhnila.

Darku je bilo, kakor da bi ga polil z vrelo vodo in ga takoj posadil na led.

„Je to dejstvo, da ste dobil pismo?“

Onstran brlečega božičnega drevesca je mlad človek opazil stoječega orožniškega poveljnika.

„Seveda sem ga dobil, saj ga mi je gospa dala!“

„Kakšna gospa?“ Zaškripali so škornji, kajti uniformiranec se mu je približoval.

Tedaj pa je bleknila ženska: „Jaz sem ga mu dala, ker ga mi je pismonoša dal!“

„Vi ste ga mu dala?“ Začudenje v glasu in ob enem skoraj prizvok nekega opravičenja.

Pa se odzove spet ona: „Saj sem ga tudi brala. Joj, je pač ljubezensko pisanje za slovo, ko Darko odhaja k vojakom.“

Tako spretno je lagala, da ji je Darko — pa tudi uniformiranec verjel, da je tako.

Nekako zmedeno se sedaj orožnik vsede. Delal je vtis, da išče primerne besede, kako bi se spravil iz neprijetnega položaja.

Da se pokaže do kraja službenega, reče za slovo, da se naj Darko jutri enkrat zgласi na postaji.

Pa je bil proč.

V tisti krčmi pa se je v tistih dneh dogajalo še nekaj drugega: Polkovnik Berlinčan, ki je bil pogosto pijan, je z bikovko traktiral Kozake. Potrpljenja sinov daljnega Dona je bilo konec. Ker je Vasilij nekaj zamrmral, mu je pri priči polkovnik zavrtal svinčenko v prsi. Jedko je počilo na dvorišču starodavne krčme. Kozaki so stali strumno, Berlinčan je odšel brez besede.

Ko so bili vsi na svojih bivališčih, so se Kozaki samo nemo spogledali — in ravno pet minut po tistem, ko je orožniški poveljnik zapustil poslopje, je zginila

skupina težko oboroženih onstran dvorišča v zimsko noč. Samo štirje Romunci, pet Hrvatov in trije priletni Nemci so ostali.

Še tisto sveto noč se je znašel tudi Darko sred domačih gozdov v visokem snegu. Kozak Sergej, brat ubitega Vasilja, je prišel v stanovanje po mladega človeka. Ženske ni bilo, ker je šla v cerkev. Darko si je v trenutku opogumil ob Kozakovi hladnokrvnosti in je šel.

Ko sta stala nad vasjo, se mu je zazdelo, kakor da iz nemega zvonika hoče doneti božično zvonjenje: „...in na zemlji mir ljudem!...”

Pa se je takoj spet zavedel, da v tem času ni miru na zemlji.

Kozak mu je ponudil pištolo. Pošepetal mu je nekaj v ruščini. Darku se je zdel glas mehak in topel, kakor da bi hotel reči: Prijatelj, sotrpín, ne predajaj se sanjam, čas je resen in krvav — in če ga prestopiva, ko bo spet pravi mir med pravimi ljudmi, tedaj bodo peli resnični božični zvonovi — tudi ob Donu!

Še tisto noč se je srečal Darko z Aleno.

*

Ko pa je zadihal svet zopet v svobodi, nista čula zvonov miru ne Alena ne Darko. Padla sta obadva.

In tudi mladi Kozak Sergej ni videl svojega Dona — zemlja slovenska mu je postala grob. —

Bosanci v Celovcu

Ko so leta 1918 po končani prvi svetovni vojni na mirovnih konferencah mnogim evropskim državam določevali nove meje, je v srednji Evropi zginila z zemljevida razsežna država „Avstroogrška monarhija”. Danes mlada generacija le malo vé o tej bivši Avstriji in o narodih, ki jih je imela pod svojo oblastjo. Poleg Madžarov je v sklopu slovanskih narodov in pokrajin pripadala tudi Bosna k avstroogrški monarhiji. Bosanci pa so samozavestni in ponosni ljudje, predvsem pa so se kot vojaki odlikovali po svojih junaških dejanjih. V prvi svetovni vojni je zaradi tega poveljstvo avstroogrške vojske pošiljalo bosanske polke vedno tja, kjer je bila fronta v nevarnosti, da jo sovražnik prodre. Prav zaradi tega so imeli Bosanci v prvi svetovni vojni razmeroma največ smrtnih žrtev. Bosna je plačala ogromen krvni davek za svojo pripadnost k avstroogrški monarhiji, ki ji je bila vsiljena leta 1878. Na tisoče pogumnih Bosancev je v letih 1914 do 1918 izkrvavelo za režim, ki je dušil tok časa in ki ni hotel vzeti na znanje klicev narodov po enakopravnosti.

Od dolgotrajne prve svetovne vojne že skoro izčrpana Avstroogrška se je leta 1918 z zadnjimi silami skušala otresti številnih sovražnikov. Brezobzirno je vedno spet pošiljala vojake v brezizgledni boj. Tako je bil iz Špilja na Štajerskem, kjer je imel svoj nadomestni kader, odpravljen bataljon Bosancev za italijansko fronto na Goriškem. Vroče poletno sonce je pripekalo, ko je prisopihal vlak preko Maribora na celovško glavno postajo. Tukaj je moral bataljon izsto-

piti, kajti vlak iz Maribora je vozil proti Tirolski. Ko je bataljon Bosancev izstopil, se je na peronu postrojil v dve vrsti, odložil opremo in čakal na vlak proti Podrožici, Jesenicam in goriški fronti, kjer so se Bosanci junaško merili z Italijani.

Do odhoda vlaka v to smer je bilo dve uri časa. Vojaki so se zato kar na peronu posedli ob svoji opremi, večina kar po turško na tla, ter si ob medsebojnem pogovoru in pušenju cigaret krajšali čas. Častniki z nekim majorjem na čelu pa so se odločili za sprehod po mestu in za ogled Celovca. Ko je poveljnik bataljona s svojimi častniki odhajal, je določil za komandanta-namestnika nekega visoko in močno zraščene bosanskega narednika in mu izkazal, da za čas njegove odsotnosti skrbi za red in disciplino med vojaki. Narednik je vzel po-

*Tudi šport
je področje dela
prosvetnih društev*

velje strumno na znanje ter majorju zagotovil, da bo izročeno mu poveljstvo nad bataljonom tudi dosledno vršil.

Samozavestno je stopal narednik in začasni poveljnik bataljona po peronu in poslušal živahne pogovore svojih vojakov. Kar naenkrat pa se znajde na peronu mlad poročnik, katerega obraz je očitno pričal, da še ni dosti okusil, kaj so napori in težave dolge vojne. Mladi poročnik je bil vojaški poveljnik postaje, kateremu je bila podložna postajna straža štiriindvajsetih starejših vojakov, ki niso bili več uporabni za fronto.

Ta poročnik se je približal naredniku v pričakovanju vojaškega pozdrava. Toda urezal se je, pričakovanega pozdrava ni bilo. Bosanski narednik je šel mimo mladega poročnika, kot da bi ga ne bilo. Poročnik se je v svoji častihlepnosti čutil močno prizadetega in ni mogel prenesti, da ga narednik in vojaki kot komandanta postaje niso dostojno pozdravili. Še enkrat je poizkusil svojo srečo, se obrnil in odkorakal v smeri narednika. Toda spet nič. Naredniku niti na misel ni prišlo, da bi salutiral mlademu poročniku, temveč je samozavestno in s ponosno dvignjeno glavo korakal mimo njega, kot da bi poročnika na postaji ne bilo.

V domišljavem poročniku je zavrela kri. Prezirljivega obnašanja „manjvrednega“ Bosanca ni mogel prenesti. Na hitro je zbral vse momente vojaške strogosti in odločno stopil pred orjaško postavo narednika. V tonu največje vojaške strogosti ga je odsekano vprašal: „Warum machen Sie vor mir keine Ehrenbezeugung?“

Bosanski narednik pa mu je hladnokrvno in prezirljivo odvrnil: „Ja sam ba-

taljonskomandant", se obrnil in pokazal poročniku hrbet ter samozavestno nadaljeval svoj sprehod po peronu. Razdraženi poročnik je ta odgovor smatral za najgrobjo žalitev svojega dostojanstva. Šel je za narednikom, da bi ga „poučil“ o vojaški disciplini itd. Bosanec pa samo od zgoraj navzdol z vso odločnostjo: „Ja sam komandant bataljona!“

Ker mladi poročnik nikakor ni hotel vzeti tega na znanje in je trmasto silil v narednika, da ga pozdravi, je postala zadeva tudi naredniku preneumna. Še enkrat je z vso odločnostjo pogledal mladega poročnika in ker ta ni odnehal, stegnil roko in mu prisolil tako krepko zaušnico, da je mladi poročnik res pri belem dnevu zvezde videl.

Med Bosanci, ki so z zanimanjem sledili poteku tega prerekanja, je izbruhnil smeh in klici odobravanja ob nastopu njihovega začasnega poveljnika.

Do zadnjega osramočeni poročnik si v svojem srdcu ni vedel drugače pomagati, kot da je brzih korakov odhitel v stražnico na postaji. Tam je alarmiral svoje vojake, da bi aretirali upornega narednika. Ko je bosanski narednik, ki je ponosno zrl za izginulim poročnikom, čez nekaj časa spet zagledal poročnika, ki je na čelu šestih vojakov, oboroženih s starimi dolgimi puškami, stopil iz stražnice in se napotil proti Bosancem, mu je bilo komedije preveč. Po peronu je odjeknilo njegovo rezko povelje in bataljon Bosancev je kot en mož zgrabil za puške, se obrnil in jih naperil proti poročnikovi straži ter čakal nadaljnjega povelja.

Videč strumi nastop Bosancev, so se vojaki postajne straže ustrašili. Gledajoč v naperjene puške bosanskega bataljona so jo v strahu, kaj se še lahko zgodi, eden za drugim popihali nazaj v stražnico.

Poročnik je naenkrat stal sam nasproti bosanskemu bataljonu. Tedaj je tudi njega minila korajža in po zgledu svojih stražnikov jo je tudi sam popihal v stražnico. Bosanci, veseli cenene zmage, pa so odložili orožje ter se mirno posedli na svoje prostore.

Ko se je približal čas odhoda vlaka, so se tudi častniki z majorjem vrnili na postajo k bataljonu. Blamirani poročnik je komaj čakal, da je ta grobi prekršek bosanskega narednika lahko javil komandantu bataljona. Major ga je mirno in s skritim užitkom poslušal. Da bi zadevo do zadnjega razčistil, je pozval poročnika, naj gre z njim k naredniku.

Ko prideta do njega, narednik najprej po vseh vojaških predpisih preda poveljstvo nad bataljonom spet majorju. Le-ta ga vpraša, če se je med časom njegove odsotnosti kaj dogodilo in zakaj ni pozdravil poročnika. Narednik se zravna in pravi: „Javljam pokorno, ja sam bio bataljonskomandant i sam zastupal majora i ovakomu nije pristojalo, da pozdravlja oficira n'žega čina“.

To je menda zaleglo. Majorju ni preostalo drugega, kakor da je prav po očetovsko posvaril mladega poročnika, naj ne bo tako domišljav in naj se ne igra s starimi preizkušenimi vojaki. Narednika pa je potrepljal po rami in mu zagotovil, da je dobro zastopal poveljnika bataljona, nakar so Bosanci zadovoljni z vlakom zapustili Celovec.

J. Ogris

O vzgoji mladine v šoli in izven šole

Prva vzgojiteljica otroka je mati. Pod njenim varstvom preživlja otrok svojo predšolsko dobo navadno v okviru družine, pa tudi pod vplivom ostale neposredne okolice. Ko je otrok za šolo dorastel, preide precejšen del njegove vzgoje na družbo. Vpliv družbe na otroka se od šolskega leta do šolskega leta večja, kar je razumljivo in seveda potrebno, ker sestavljajo družbo ljudje. Vplivi družbe so kaj mnogovrstni, dostikrat tudi negativni in škodljivi.

Pod označko „okvir družine“ si lahko predstavljamo precej različno sestavljeno skupnost. Poznamo kompaktno in nekompaktno družino. Prvo sestavljajo starši z otroci; nekompaktna pa je družina, če manjka enega od roditeljev, bodisi da je oče ali mati umrla, bodisi da sta se roditelja razšla ali da sta otrok in mati že od začetka ostala sama.

Jasno je, da je kompaktna družina najboljšo izhodišče za vzgojo otrok ker igra sestav družine veliko, če ne najbolj odločilno vzgojno vlogo. V šolski dobi družinska vzgoja dopolnjuje ali bi vsaj morala dopolnjevati vzgojo otroka, ki

*Dobro je,
če se mladina
uči in vadi glasbe*

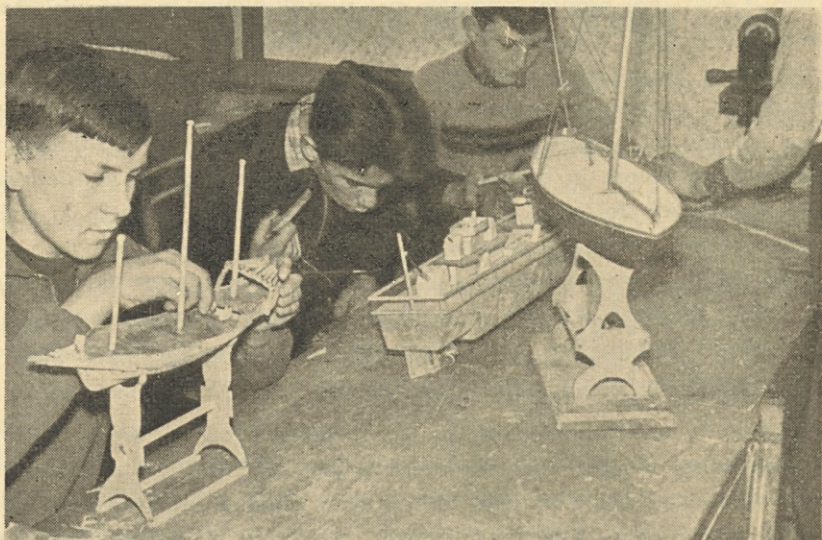
jo počasi prevzema družba, da osvoji mladega človeka in ga napravi sposobnega za življenje. Obojestranska vzgoja si ne sme nasprotovati, temveč mora biti usmerjena v to, da vzgaja otroka za svet in za pogoje, v katerih živi in v katerih se bo moral znajti in obnesti. Zategadelj pripada družini pri vzgoji otrok ogromen delež odgovornosti. Otroku bo namreč kljub vsem hibam, ki jih družina morebiti ima, iskal v njej oporo in zavetišče. Vprašanje pa je, koliko družin, koliko staršev je res kos tej odgovorni, hkrati pa lepi nalogi.

S tem v zvezi naj najprej posvetim nekaj misli takozvani „pravici staršev“. Nedvomno imajo starši v vzgoji otrok v šoli gotove pravice. Pred pravicami pa imajo dolžnosti! Starši imajo predvsem dolžnost, da za otroka skrbijo, ga hranijo in oblačijo, ga naučijo materinske govorice ter ga pošljejo tudi v šolo, ker sami niso zmožni, da bi ga tako vsestransko izoblikovali, kot to zahtevajo nujnosti življenja, za katere je odgovorna družba s svojimi zakoni in predpisi. Tako imajo starši tudi dolžnost, da enako kakor spoštujejo zakone, ki določajo plačevanje davkov, spoštujejo zakone o poteku pouka v šolah. Nimajo pa starši pravice določevati, kateri predmeti naj bi se na šolah poučevali in kateri ne, pač pa imajo dolžnost, da šoli in otrokom pomagajo, da bo uspeh na vseh področjih pouka zagotovljen, kajti starši morajo sovzgajati otroka, vendar pa ne morejo urejati in določati pouk in poučevanje po svoje.

Vzgoja ni le usposabljanje otroka za življenje v ozkem krogu družine ter tudi ni njen smisel omejen zgolj na vbijanje pisanja in branja v glavo otroka. Vzgoja so naporji za posredovanje, utrjevanje in širjenje znanja, uma in kulture v dobro človeku samem. Vsled primitivnosti obsežnosti teh naporov dobršen del ljudstva še ne razume prav in vsled tega tudi ne zna ceniti njihove vrednosti. Poraz nacističnega barbarstva je na Koroškem rodil dvojezično šolo. Ona je bila izsledek prizadevanj za mir in dobro voljo v tem delu Evrope. Tradicionalna zabitost, primitivnost in zloba pa so se v zvezi z neverjetnim šovinizmom zaletavali v njo, dokler je niso z odlokom deželnega šolskega sveta septembra 1958 in novim koroškim šolskim zakonom marca 1959 pokopali.

Kaže, da pri večjem delu nemških sodeželanov še vedno prevladuje mnenje, da je mogoče reševati probleme dvojezičnega ozemlja zgolj z metodami formalne demokracije. Če samo pomislimo, s kakšnimi sredstvi „javnega“ mnenja in pritiska narodna večina razpolaga, vidimo, da tako postopanje ni demokratično, če se gre proti manjšini. Uveljavljanje takega „javnega“ mnenja škoduje vzgoji otrok doma in v šoli. Vzgoja doma in v šoli mora biti vzgoja za skupnost, ker je človek kot družbeno bitje navezan na skupnost. Zato je vsako razdvajanje skupnosti na jezikovno mešanem ozemlju tudi nemoralno. Našeti se da mnogo kriterijev, ki objektivno določujejo pripadnost k neki določeni narodni skupini. Objektivno gledano Slovencev tudi v šestem desetletju dvajsetega stoletja na Koroškem ni nič manj kot jih je bilo v drugem desetletju tega stoletja. Uradne statistike kajpak kažejo drugo sliko. Če bi njihove številke držale, potem se je moralo v preteklih desetletjih zgoditi z manjšino nekaj strašnega, nekaj nepopisnega!

Tako gledano vidimo, da je dvojezična šola na Koroškem po drugi svetovni vojni — čisto v skladu z uradnimi trditvami — predstavljala zadovoljivo uređitev tega vprašanja, ker je nudila doraščajoči mladini dvojezičnega ozemlja kulturne spretnosti obeh koroških narodov in jo vzgajala k medsebojnemu spoštovanju in razumevanju, k skupnosti, neglede na različnost jezika in narodnosti. Kot taka je bila v stanju odpravljati stoletno potujčevanje Slovencev in iz tega

Navajmo mladino na modelarstvo...

izvirajoče njihovo nezaupanje do sodeželanov nemškega jezika. Pomena te vloge pa se ljudstvo pri nas vse premalo zaveda. Še vedno se boji zamere vaških mogotcev. Ta bojazen ni več na mestu, kajti ne pozabimo, da smo sami le v tej meri svobodni, kot se svobodne počutimo.

Dolga leta naši ljudje višji šoli niso pripisovali tiste važnosti, ki ji gre. Seveda tudi materialni pogoji niso bili vedno v polni meri dani. Brezbrižnost staršev so vrh tega še podpirali gotovi krogi, tako da nismo prišli do slovenske inteligence, ki bi bila v zdravem razmerju z našo narodno skupnostjo. Poleg tega je v preteklosti — do dvojezične šole — šola že od ljudske šole naprej zahtevala, da se ji učenec v narodnem oziru podvrže in tako postane tuj narodni skupnosti, kateri pripada in za katero bi ga morala šola predvsem vzgojiti.

Taka šola med nami ne more izpolnjevati svojih nalog, ki bi jih na kratko orisali takole: Šola mora učencu nuditi vso pomoč pri razvoju njegovih duševnih in duhovnih moči; pospeševati mora njegovo voljo in utrditi njegov značaj ter zbuditi v njem čut za pravičnost. Šola mora mladega človeka navajati k samostojnemu mišljenju in kritičnosti, ga utrjevati v spoznanju, da tudi trenuten neuspeh ni nič hudega in da je le zdrav idealizem pot do dosege lepšega, boljšega in veselejšega življenja na tem svetu. Vlivati mu mora spoznanja, da je le z vero v bodočnost mogoče premagati hlast in negotovost današnjih dni.

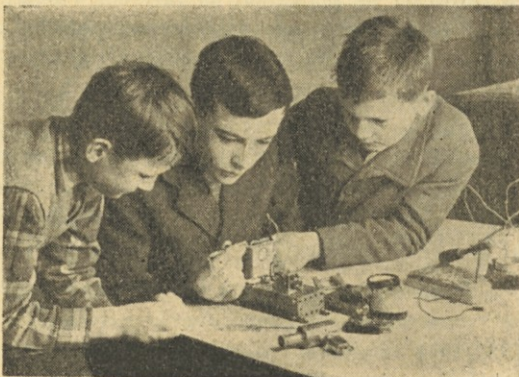
Današnji svet živi v strahu pred prihodnostjo, razvoj na vseh področjih družbenega življenja gre z neverjetno naglico naprej. V tem tempu razvoja moramo vsi vedeti, da je ta razvoj tehnike delo človeškega duha, da si je človek sam izmislil in zgradil vse sodobne stroje. On neprenehno snuje novo atomsko orožje, naprave in sputnike. Človek, ki se boji pred danostimi današnjih dni,

ni za današnje dni! To moramo vzeti brez vsake iluzije na znanje. Drugače pride pod kolesa.

Pri vzgoji otrok je treba upoštevati tudi vplive okolja.

V moderni družbi naletimo na družine, v katerih sta večji del dneva zaposlena oba roditelja (ali pa mati sama) ter so otroci od rane šolske dobe naprej prepuščeni samim sebi. Pred zahtevo, da mora biti vsakdanji kruh pridelan, stopijo v ozadje vsi ostali pomisleki. V tem slučaju pride mladina pod raznovrstne vplive, ki jo lahko spravijo iz ravnotežja. Na kmetih pa živijo otroci povsod s starši svojih roditeljev pod isto streho. Jasno je, da razmerje med roditelji in njih starši močno vpliva na doraščajočo mladino. V kmečki družini se zato vedno dogaja, da se za vzgojo otrok briga več oseb, vsled česar so vplivi včasih kar precej neenotni. Problem prostega časa v obliki „preveč časa“ na podeželju ni tako pereč, kot v mestu. Na kmetih pa pride večkrat do nasprotnega ekstrema. Tu pa tam mladino prezgodaj in tudi premočno vprežejo v delo, kar je večkrat vzrok, da otroci v šoli odpovedo.

Šoloobvezni otrok naj bi v idealnem smislu doraščal ob delu in prostem času. Ne smemo pozabiti, da obstoja v današnji družbi povsod isti problem in ga bo moral v življenju vsak zase nojstrovati. Izživljanje v prostem času postane lahko usodno za marsikaterega mladega človeka. Pomislimo samo na pijančevanje in podobne cvetke, ki jih je še vse preveč po naših vaseh. Živeti med drugim pomeni, da je vedno treba zavzeti svoje stališče k danemu položaju. Tako je nujna tudi pravočasna in temeljita seksualna razjasnitev in vzgoja, da ne postane ulica učiteljica v teh važnih vprašanjih. Sramežljivost tukaj pod nobenim pogojem ni na mestu. Drugače trpi razmerje do roditeljev prav občutno. In ravno to se ne bi smelo zgoditi, če hočemo, da ostanemo zaupniki doraščajočih in že odraslih otrok.

... pa tudi na elektrotehniko

Z upoštevanjem duševne izobrazbe roditeljev, njihovih materialnih možnosti, nadarjenosti otrok, vpliva njihovega okolja ter ostalih važnih činiteljev družbe moramo gledati na doraščajoči rod. Njegova izobrazba in stopnja razvoja je odvisna od nas. Naša naloga je, da iz otrok vzgojimo zavedne in razgledane Slovence, katerih obzorje se ne konča za vaškim hribom. Vzgojiti jih moramo tako, da bodo zvesti izročilom prednikov v stanju doumeti svet, kajti vsi problemi človeštva in sveta so tudi naši problemi. Rešiti pa jih je treba v duhu miru, sodelovanja, medsebojnega spoštovanja in enakopravnosti.

R-k

Državna realna gimnazija za Slovence

v Celovcu v tretjem šolskem letu

Hkrati z drugimi srednjimi šolami na Koroškem je tudi Državna realna gimnazija za Slovence v Celovcu zaključila šolsko leto 1958/1959, drugo šolsko leto od svojega obstoja. Šolsko leto je bilo zaključeno z velikim uspehom, kar sta pokazali že slavnostna akademija dijakov dne 6. in 7. junija 1959 ter nastop četrtošolcev s Špicarjevo narodno igro „Drabosenjak“ dne 5. julija 1959.

Iz letnega poročila gimnazije je razviden podroben potek šolskega leta in je med drugim govora o raznih prireditvah, proslavah in izletih. Novost minulega šolskega leta je tudi uvedba zbornega petja, o katerega dobrem napredovanju smo se lahko prepričali na obeh zgoraj omenjenih prireditvah. Seveda je v poročilu govora tudi o Združenju staršev, ki je ob koncu šolskega leta šelo 101 rednega člana ter 109 podpornih članov in podpornikov. Delegacija tega združenja se je 3. februarja 1959 zglasila pri deželnem glavarju, kateremu je tolmačila največje nedostatke na šoli, kot so med drugim izključno popoldanski pouk in pomanjkanje igrišča oz. prostora za telovadbo na prostem. Hkrati je delegacija urgirala svoječasne vloge glede dvojezičnega pouka ter zaradi pošiljke knjig, ki jih je gimnaziji že leta 1957 podaril Svet za kulturo in prosveto LR Slovenije, pa so iz neznanih vzrokov obležale neznano kje. Knjižni dar — 745 knjig za dijaško in 22 knjig za profesorsko knjižnico — je bil izročen gimnaziji z odlokom deželnega šolskega sveta za Koroško z dne 21. 5. 1959. Vsekakor čudno pa se nam zdi, da je letno poročilo šolskega zdravnika objavljeno samo v nemščini, ko pa so nam na drugi strani vsilili slovensko gimnazijo, čeprav smo koroški Slovenci predlagali in zahtevali dvojezično srednjo šolo, ki bi najbolj odgovarjala razmeram in potrebam pri nas na Koroškem.

Posebno razveseljiv pa je nedvomno tisti del poročila, ki govori o številu učencev ter o njihovem napredovanju pri študiju. Medtem ko je ob koncu šolskega leta 1957/1958 obiskovalo slovensko gimnazijo 92 učencev, je znašalo njihovo število ob zaključku šolskega leta 1958/59 že 135. O uspešnem študiju pa najbolj govori število dijakov in dijakinj, ki so to šolsko leto zaključili s prav dobrim uspehom: v 1. razr. jih je bilo 9, v 2. razr. 14, v 3. razr. 10 in v 4. razr. 5, torej skupno 38.

Svoje tretje šolsko leto pa je Državna realna gimnazija za Slovence v Celovcu pričela z 52 dijaki v prvem razredu, vsled česar jih je bilo treba razmestiti v 2 paralelnih prvih razredih. Skupno število dijakov je naraslo na 183. Poleg že omenjenega števila dijakov v prvem razredu jih je v drugem razredu 37, v tretjem 42, v četrtem 30, v petem pa 22. Profesorji gimnazije so za dijake sami napisali 5 učbenikov.

Porast števila dijakov pa kaže, da je uprava gimnazije deležna zaupanja koroških Slovencev in da naše ljudstvo vé ceniti silo in moč znanja in vzgoje v zavodu, kjer je pouk v materinščini. Vé, da le tak zavod lahko pripravi mladino za naloge, ki jih pred njo postavlja čas in razvoj v svetu. Istočasno pa naraščajoče število dijakov upravičuje zahtevo, da dobi ta gimnazija svoje lastno poslopje, s čemer bi njeni dijaki in profesorji vsaj v glavnem prišli v enakopraven zoložaj z dijaki in profesorji ostalih gimnazij v deželi.

Koroški Slovenci in leto 1960

Po najavah in pripravi bomo v letošnjem letu 1960 doživeli nebroj proslav za 40. obletnico plebiscita. Deželna vlada je poverila s pripravami in izvedbo proslav Koroško kulturno zvezo (Kärntner Kulturverband) in še posebej dr. Franza Koschier-ja, ki je na sodelovanje povabil že vse takojimenovane Domovinske zveze (Heimatverbände). Po objavah v njihovem glasilu „Kärntner Landsmannschaft“ in v radiu se nam obeta ob teh proslavah najmanj ozko nacionalistično gledanje, če ne celo javno proti Slovincem naperjeno postavljanje. Tako vsaj moremo sklepati iz raznih napovedi in nenazadnje zaradi dejstva, da še nihče ni niti zinil besedice, da je treba upoštevati in jemati v obzir tudi slovensko narodno skupino, ki ji je Koroška domovina nad tisoč tristo let.

Koroški Slovenci smo tega vajeni, in sicer že od leta 1920 naprej, ko so vele-nemški propagandisti po izidu plebiscita smatrali, da imajo le še eno samo nalogo, da čimprej likvidirajo slovensko ljudstvo na Koroškem. „Koroški Nemci imamo le eno človeško dobo časa, da privedemo „zapeljance“ nazaj h koroštvu. Dom, šola in cerkev morajo pri tem sodelovati“, je izjavil neposredno po plebiscitu dne 26. novembra 1920 v Koroškem deželnem zboru tedanji deželni predsednik dr. Arthur Lemisch. In „vedno mi je bila neovrgljiva samoumevnost, voditi glasovalno borbo ne za priključitev k Avstriji, marveč za veliko nemško bodočnost. Glasovi za Avstrijo naj bi varovali upanje na vrnitev v „rajh“. Ker pa zaradi na vse nemške spletke prežajajočih zaveznikov, predvsem Francozov nismo mogli klicati „Deutschland“, „Österreich“ pa reči nismo hoteli, je bila naša vojna parola pač „Kärnten“ in gledali smo v Koroški staro vojvodino rajha“, je zapisal zmagovalec v nemški noči, bivši SA Standartenführer in sedanji avstrijski generalni konzul v pokoju dr. Hans Stei-nacher.

Koroški Slovenci smo dobo od leta 1920 do 1938 preživeli v stalni borbi proti pritisku in odrekanju najosnovnejših pravic in smo potem pretrpeli neznosno nasilje v dobi nacizma, ko so praznovani in priznani zmagovalci leta 1920 pustili pasti vse krinke in nad našim ljudstvom izrekli smrtno obsodbo. Nepopisnega gorja, ki ga je v tem času bilo deležno naše ljudstvo, in potokov krvi, ki jih je prelilo v borbi proti nacističnim krvnikom, tu ne bomo popisali. Razprava proti glavnemu krivcu tega gorja, Maier Kaibitschu, je to krvavo pot našega ljudstva odkrila vsemu svetu.

Človek bi pričakoval, da druga republika ne bo šla mimo tega. Toda vse napovedi za leto 1960 kažejo, da veljajo Schumi-jeve besede na vencu umrlemu zločincu Kaibitschu „zvestoba preko groba“ splošno.

Koroški Slovenci razumemo, da se proslavlja 40. obletnica plebiscita, nikakor pa ne moremo razumeti, da ob teh proslavah praznujejo svoj come back ljudje, ki so dokazano zakrivili nepopisno gorje nad našim človekom. Enako ne moremo razumeti, da je težka doba, ki jo je preživela tudi Avstrija — kakor vse kaže — šla brez slehernega vpliva mimo krogov, ki danes najbolj glasno kričijo o „zvestobi do domovine“, na katero so še pred nedavnim javno pljuvali.

Loyalnost in zvestobo do države smo Koroški Slovenci v toku zadnjih 40 let brez dvoma bolj vestno izpričali, kakor mnogi Avstrijci. Med nami za časa obstoja in mednarodnega priznanja države ni bilo izdajalcev, pač pa smo se v stiski domovine uprli njenim zavojevalcem. Nič ne zanikamo, da smo v času po drugi svetovni vojni, ko država še ni bila samostojna in neodvisna, prijavili svojo demokratično pravico do združitve z narodno celoto. Do tega smo bili upravičeni tembolj, ker dežela nikakor ni izpolnila obljub, ki jih je našemu ljudstvu slovesno dala dne 28. septembra 1920 na Gospodarskem polju, niti ni prva republika izpolnila obveznosti, ki jih je v korist našega ljudstva prevzela v St. Germainski pogodbi.

To dejstvo in zlasti našo zvestobo stvari miru in demokracije, izpričano v borbi proti nemškemu nacizmu, so zavezniki priznali v členu 7 državne pogodbe z dne 15. 5. 1955. Naša dežela je dne 28. januarja 1947 našemu ljudstvu ponovno slovesno obljubila vse pravice in naša država se je v državni pogodbi ponovno obve-

zala, da bo priznala našemu ljudstvu polno enakopravnost ter varovala njegov značaj in njegove pravice kot narodni manjšini.

Za nas koroške Slovence leto 1960 zato ni le leto 40. obletnice plebiscita marveč tudi leto 15. obletnice zmage nad nemškim nacifašizmom in leto 5. obletnice podpisa avstrijske državne pogodbe, ko je naša država postala spet samostojna in neodvisna.

Zato je naše gledanje na jubilejno leto 1960 v osnovi drugačno. Nam namreč ne gre le za spomin na zgodovinski fakt, marveč nam gre za vprašanja:

1. V kaki meri so bile tekom 40. let izpolnjene slovesno dane obljube in mednarodno prevzete dolžnosti v korist naše narodne skupnosti?
2. Koliko se je spremenila v teku 15. let v naši deželi tako močna nacistična nastrojenost v korist demokratičnemu mišljenju?
3. Kako so bila tekom zadnjih 5 let uresničena določila člena 7 državne pogodbe, ki jamčijo enakopravnost našega ljudstva na koroški zemlji?

Ta vprašanja so namreč bistvena in se nikakor ne smejo ločiti od posameznih dogodkov, kajti proslavljanje slehernega zgodovinskega fakta ima svoj pomen le v povezanosti z zgodovinskim razvojem, kako in v kolikor je vplival na nadaljnji razvoj. V vseh treh gornjih primerih gre za dogodke, ki zadevajo v prvi vrsti in predvsem odnose med nemškim koroškim in slovenskim koroškim prebivalstvom in gre torej za vprašanja, kako so vplivali gornji dogodki na razvoj teh medsebojnih odnosov.

Zgodovina zadnjih 40. let zlasti z ozirom na naše koroško slovensko ljudstvo pa je pokazala, da nacionalistično nastrojena koroška družba nikakor ni razumela na tem kosu zemlje ustvariti take odnose med ljudmi, ki bi jamčili mirno sožitje. Nasprotno je Koroškemu Heimatbundu prepuščena narodnostna politika na Koroškem ustvarjala nacionalistično miselnost, da je bila dežela že zelo zgodaj okužena po nacizmu in ni slučaj, da so bili prav heimatbundovi poborniki tudi glavni no-

Zadnji sneg kopni

silci nacistične miselnosti in izvajalci nacističnega nasilja nad koroškimi Slovenci. Pobesneli nad zmago nemškega nacionalizma so mislili, da je že minul čas ene človeške dobe in da je zato prišel trenutek za popolno likvidacijo našega ljudstva. Zaporji, koncentracijska taborišča in izselitve so bile le naravna posledica heimatbundove narodnostne politike, kakor je to tudi dokazal proces proti Maier Kaibitschu. Obratno pa sta bila oboroženi upor in združitevno gibanje našega ljudstva nujna naravna reakcija proti tej likvidacijski narodnostni politiki.

Naše ljudstvo je pričakovalo, da bodo strašni krvavi dogodki druge svetovne vojne le pozitivno vplivali na razvoj odnosov med deželnicima narodoma. V resnici je marsikaj tudi kazalo na spremembo gledanja: dvojezična šolska odredba je nastala iz zamisli povezovanja in razumevanja med narodi; številne izjave odgovornih politikov so bile spravljive in konstruktivne; odprava 10. oktobra kot deželnega praznika je po utemeljitvi bila namenjena prepreditvi vsakoletnega oživljanja nacionalizma in regionalnega patriotizma ter zbližanju med narodoma v deželi in preko meje...

Danes vendar moramo ugotoviti, da smo 15 let po drugi svetovni vojni spet tam, kjer smo bili 15 let po prvi svetovni vojni. Spet se zbirajo isti nacionalistični krogi v raznih društvih z istimi nacionalističnimi težnjami proti koroškemu Slovincem. Spet se z lažljivimi parolami o „Heimatreue“ in o „Koroški v nevarnosti“ zastruplja ozračje medsebojnih odnosov in hujska proti koroškemu Slovincem. Namesto da bi priznali našemu ljudstvu zajamčene mu pravice, ožigosajo slehernega Slovence, ki noče kloniti in ki se postavi v bran za svoje pravice, kot šovinista in iredentista. Namesto da bi pravično rešili šolsko vprašanje, so odpravili z novim šolskim zakonom edino znamenje spremenjenega odnosa do našega ljudstva — dvojezično šolsko odredbo iz leta 1945 in se vrnilo k metodam nekdanje utrakvistične šole! Tudi novi sodnijski zakon zmanjšuje pravice, ki smo jih koroški Slovenci imeli že na osnovi St. Germainške pogodbe! Glasilo tako imenovanih koroških domovinskih zvez „Kärntner Landsmannschaft“ se, kar zadeva koroške Slovence, v ničemer ne razlikuje od nekdanjega Heimatbundovega glasila „Heimatkreis“ in kakor po prvi svetovni vojni tudi danes po drugi svetovni vojni nemško nacionalistični krogi spet zavzemajo odločilno vlogo v narodnostni politiki, kakor je to razvidno posebno iz šolskega odloka z dne 22. 9. 1958 in iz dekreta krškega škofijskega ordinariata o odpravi slovenskega veronauka, ki nista nič drugega kot kapitulacija pred nacionalističnimi nacističnimi kričarji in njihovimi pomagači.

Razvoj na Koroškem po drugi svetovni vojni v resnici kaže popolnoma isto smer, kakor po prvi svetovni vojni. Vsaj kolikor se tiče odnosov do našega ljudstva. To sicer ni nič čudnega, ker gre pri tem v bistvu za iste ljudi, kakor po prvi svetovni vojni, je pa zato tembolj usodno, ker ta razvoj kaže, da se na eni strani ti ljudje niso ničesar naučili iz žalostne vladanja pobesnelega nemškega nacionalizma, da se pa na drugi strani na žalost tudi odgovorni činitelji, kakor vse kaže, ne zavedajo dovolj nevarnosti povrnitve teh ljudi in obnove njihove miselnosti ne le za mirno sožitje med sosednjima narodoma, marveč za mir v tem delu sveta sploh!

Z mirno vestjo lahko trdimo, da nas koroške Slovence na tem razvoju ne zadene nobena krivda. Nasprotno koroški Slovenci smo vedno spet iskreno prožili roko k spravi in izrazili ter dokazali pripravljenost za sporazumno reševanje vseh odprtih vprašanj v korist potrebne dokončne pomiritve v deželi, dvakrat potrebne v času prizadevanja za združitev Evrope. Še vedno upamo, da bodo odgovorni činitelji to našo pripravljenost razumeli in mimo nespremenljivih in nepopoljšljivih nacionalistov le šli na uresničevanje našega narodnostnega vprašanja v smislu širšega, bolj demokratičnega in človečanskega gledanja in ne zgolj iz ozke koroške perspektive. Danes z modernimi prometnimi sredstvi, z radiom in televizijo je svet postal majhen in terja vsesplošno povezavo. Zato danes tudi ni več le ločenega koroškega vprašanja, marveč je to povezano z vsem ostalim dogajanjem in tudi njegovo reševanje terja reševanje iz širših pogledov. Zato tudi proslava 40. obletnice plebiscita ne more in ne sme biti proslava tega dogodka samega, marveč mora biti postavljena v splošno zgodovinsko dogajanje in današnjo stvarnost.

S temi pogledi koroški Slovenci z mešanimi občutki stopamo v 1960. leto trojnega jubileja. Za nas je prvenstveno vprašanje, ali bo končno v tem letu prišlo do spremembe v odnosih do našega ljudstva in s tem do priznanja pravic, ki nam grejo, ali pa se bo tudi v letu 1960 in naprej nadaljevala tradicionalna politika nasilne asimilacije potom šole in odrekanja osnovnih človečanskih pravic. V prvem primeru bo treba popraviti vso ogromno škodo, ki je bila prizadejana našemu ljudstvu tekom 40. let in našemu ljudstvu priznati pravice, ki mu pripadajo po ustavi in mednarodnih pogodbah, kar vse bo vodilo k mirnemu sožitju in k zagotovitvi miru na južni meji Koroške, v drugem primeru pa bo upravičenemu nezadovoljstvu nujno sledil odpor proti krivicam!

Ce kdo danes ogroža koroško južno mejo, jo ogrožajo nemški nacionalisti z odrekanjem pravic koroškemu slovenskemu ljudstvu! Če danes še vedno kričijo o „nevarnosti za Koroško“, potem je to znamenje, da v 40. letih niso znali rešiti vprašanje meje. V zgodovini se je namreč pokazalo, da je zadovoljno ljudstvo na meji še vedno najboljši garant za trdnost meje. Tega naj bi se zavedali vsi, ki jim je v resnici pri srcu lepa naša skupna domovina Koroška še prav posebno v letu 1960! -ci.

Zakaj pomankanje delovne sile v kmetijstvu

Mnogo se v zadnjih časih govori in piše o pomanjkanju ljudi na deželi. Kmet in znanstvenik se sprašujeta in iščeta vzrokov tega za kmečki stan tako neprijetnega pojava.

Sprva je treba ugotoviti, kaj je takozvani „beg z dežele“? Beg iz dežele je odseljevanje ljudi iz kmetijstva in od kmečkega dela v mesto in industrijo v taki meri, da se vidno občuti znižanje števila podeželskega ljudstva. Za kmetijstvo pomeni beg z dežele vedno večje pomanjkanje ročne delovne sile in čedalje večjo potrebo gmotnih sredstev za nakup ročno delovno silo nadomeščajočega orodja, strojev in naprav, skratka za mehanizacijo kmetijstva. Za industrijo in mesta pa predstavlja potreben dotok nove delovne sile. Kaj pa pomeni beg z dežele za tiste, ki jo zapuščajo? Bolj urejene delovne odnose, boljši zaslužek in kulturnejše življenje.

Če bi z dežele odhajal samo naravni prirastek njenega prebivalstva, bi to kmetijstvu ne škodovalo. Ta odtok podeželskega prebivalstva je šele omogočil nastanek industrije in z njo preobrazbo človeške družbe. Na škodo kmetijstva gre le odseljevanje, ki presega naravni prirastek in ki je v zadnjih letih postalo naravnost množično.

Zakaj se danes ljudje branijo delati v kmetijstvu, ostati na deželi? Kmetijski delavec biti se branijo zaradi tega, ker ta poklic ne nudi možnosti napredovanja. Le malokateri kmetijski delavec se lahko poroči, da bi si pa zgradil lastno hišico, pa pri srednjem kmetu niti misliti ne more. V Zapadni Nemčiji n. pr. se mora od devetih kmečkih delavcev poročiti le en sam, medtem ko mora ostalih osem zapustiti kmetijstvo, če hoče urediti lastni dom.

Padanje števila kmečkega prebivalstva v zadnjih desetletjih in problem bega z dežele najbolj kažejo naslednje številke: Leta 1910 je bilo v kmetijstvu in gozdarstvu Avstrije v sedanjih mejah zaposlenih 2,078.228 ljudi, leta 1953 pa le še 1,515.945. V Evropi je odstotek podeželskega prebivalstva leta 1850 znašal še 77 %, sto let pozneje pa le še 18 %.

Druga plat tega vprašanja je, ali bi danes povprečni kmetovalec mogel shajati z nekdanjim številom kmetijskih delavcev. Že samo na splošno lahko rečemo, da ne bi mogel shajati. Zato se dandanes na malih in srednjih kmetijah, ki prevladujejo tudi po naših krajih, uveljavlja takozvani družinski obrat, to je kmetovanje brez stalnih tujih oz. mezdnih delavcev. Seveda je za tako kmetovanje potrebno precejšnje število kmetijskih strojev. Le-ti pa so prav na teh kmetijah premalo izkoriščeni. Zaradi tega in vsled svoje enostranske uporabljivosti le za gotova dela pridejo v nabavi in v amortizaciji zelo dragi. Le redko kje se v dobi svoje uporabljivosti docela amortizirajo. Zaradi tega so za družinsko kmetijo novo in veliko gospodarsko breme.

Poseben problem bega iz dežele je pri nas in drugod v svetu beg deklet

od kmetijskega in kmetijsko gospodinjkega poklica. Tu v veliki meri nosi krivdo kmet sam. Dočim za kmetijska zunanja dela pridno in le prečesto preko mere kupuje stroje in delo mehanizira, vse preveč pozablja na mehanizacijo ali modernizacijo dela v gospodinjstvu. Še vedno naletimo na primere, da na polju ali na dvorišču pridno ropoče traktor, medtem ko nosi žena še vodo iz dvorišča v kuhinjo, svinjsko kuhinjo ali celo v hlev. Celotno vrsto drugih nevšečnosti v kmečkem gospodanjstvu, ki po nepotrebnem in prehudo bremenijo gospodinjstvo, bi še lahko našteali; vsi pa so vzrok, da se mlada dekleta odtujujejo kmečkemu gospodinjstvu.

Da bi zaustavili beg z dežele, bi morali najprej od zgoraj revidirati sedanje razmerje med cenami kmetijskih in industrijskih produktov. Kmet danes za večino svojih pridelkov ne dobi kritih niti proizvodnih stroškov, kljub temu pa jih mora po naravi kmetijske proizvodnje pridelovati in vnovčiti. Industrija dela drugače. Čim proizvodnja gotovega izdelka ni več rentabilna, jo ustavi in prične izdelovati drugi izdelek, pri katerem pride na svoj račun.

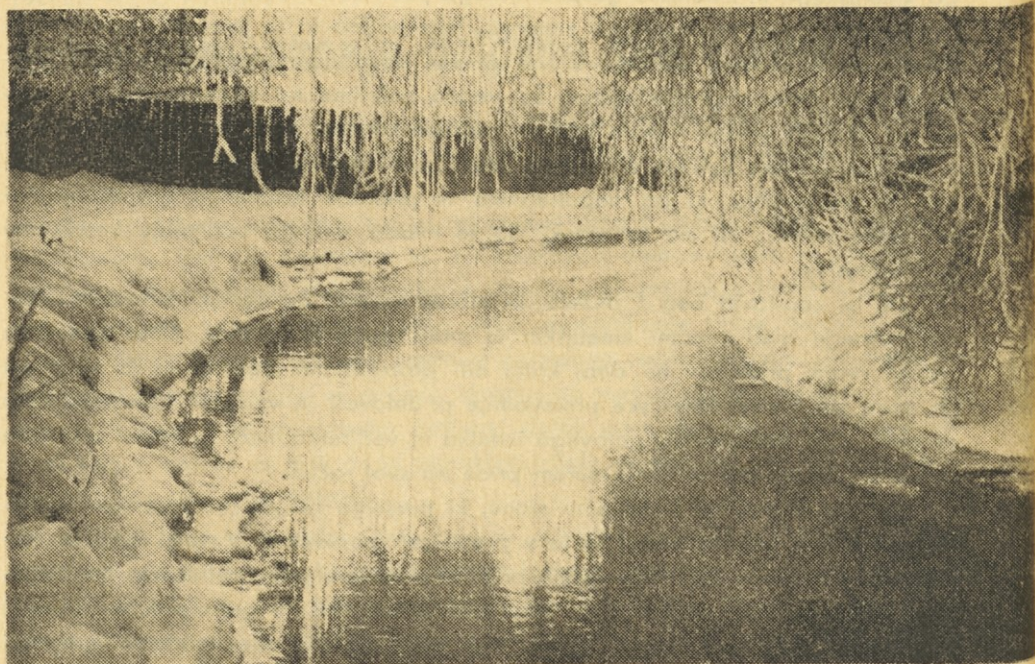
Država bi morala kmečkemu stanu, ki preživlja ostalo prebivalstvo, posvetiti veliko več pažnje, kakor je je v preteklosti posvečala. V večji meri bi morala subvencionirati cene kmetijskih pridelkov in kmetijskih potrebščin ter zagotoviti njih zanesljiv odkup. Prav tako bi morala razširiti gotove subvencije, ki so omejene zgolj na gorske kmete, tudi na male nižinske kmete, ki marsikje niso nič na boljšem od gorskih kmetov. Tudi uvedba obveznega bolniškega zavarovanja kmečkih družin bi bila v zvezi z omejitvijo bega z dežele zelo pomembna.

Bega z dežele ne bodo ustavili papirnati ukrepi in ne lepe pridige, najmanj pa prisilno reševanje tega vprašanja. Šele, ko se bo v kmetijstvu zaslužilo približno enako kot se zasluži v drugih poklicih, bo ta problem rešen. Pri tem pa bo treba temeljito odpraviti na moč razširjene predsodke, ki še vedno ločijo kmečko prebivalstvo od njegovih ostalih slojev. Kmetijstvo je važen in neobhodno potreben gospodarski faktor, kmečko delo pa je enakovredno z delom v drugih poklicih.

MARTIN ZECHNER :

Kmečki gozd v zadružni upravi

Značilnost sedanjega kmetijstva se izraža v tem, da stalno delamo na zvišanju preodukcije in zboljšanju kvalitete. Samo v kmečkem gozdu še nismo stopili na to pot. Vsled tega in zaradi prekomernih sečenj za potrebno mehanizacijo dela in za popravila na kmetiji se lesna zaloga stalno manjša. Tudi letni prirastek je v kmečkem gozdu znatno nižji, kakor v veleposedniškem. Za ostalost v kmečkem gozdnem gospodarstvu, neobhodna potrebnost gozda za eksistenčnost družinskih kmečkih obratov ter pomen lesa v narodnem gospodarstvu sploh so dali odgovornim krogom povod za razmišljanje, kako

Zima ob potoku

dvigniti letni prirastek v gozdu. Nekateri izmed njih zastopajo stališče, da je treba kmečki gozd podržaviti in ga dati v upravo strokovno usposobljenim gozdarjem. Sedanji avstrijski gozdarski zakon sicer še brani lastniško pravico kmetov do gozda, spričo naravnost revolucionarnega razvoja v gospodarstvu vendar ni izključeno, da pride tudi tu do sprememb take ali drugačne oblike.

V poljedelstvu komasacija znatno olajša obdelovanje in pomaga večati produktivnost dela. Tudi v gozdu bi združitev raztrešenih parcel ugodno vplivala na produktivnost gozda in brez dvoma omogočila lažjo in boljšo oskrbo gozdnih sestojev. Odločilno pa bi pomagalo k boljši produktivnosti gozda, k naglejšemu in večjemu prirastku v njem zadržno upravljanje gozdov.

Navajam le nekaj glavnih pomanjkljivosti, ki so vzrok sedanjemu slabemu stanju kmečkih gozdov in ki bi jih bilo mogoče v združni upravi pod vodstvom usposobljenega strokovnjaka in združnika brez nadaljnjega odpraviti.

Pomlajevanje kmečkih gozdov je večinoma prepuščeno naravi. Na dobri zemlji je posledica tega pregost pomladek, na slabi zemlji pa dolgoletne zapleveljene praznine. V naravnem pomlajevanju vedno preteči nevarnost, da v poseki zadregnejo manjvredni listovci. Potrebno čiščenje, odstranitev plevela in pozneje redčenje pa skoraj nihče ne opravlja več. Tako mine deset, ja celo 30 let, preden pride v gozdu do nekega mladja. To mladje pa ne predstavlja zaželenega in res produktivnega mešanega sestoja, kjer drevje raste v popol-

nem sožitju, temveč je tak pomladek pravo bojišče gozdnega drevja za svoj življenjski prostor, kjer ena vrsta drevja ovira drugo v razvoju, namesto da bi se medseboj izpopolnjevale. Tu je nujno treba vzgojnega dela v gozdu, ki pa bi ga v združni upravi hitreje in bolje opravili, kakor ga opravljamo sedaj.

Važna naloga gozdnega gospodarstva je tudi, da preidemo od sedanjih enovrstnih sestojev iglavcev na mešani gozd s primernim številom listovcev. Ustrezno število listavcev gozdna tla obsenči, z obilnim listjem in odpadki pa veča zalogo humusa in izboljšuje rodnost gozdnih tal. Tudi v tem pogledu bi združno upravljanje lažje in hitreje zadelo pravo smer gospodarstva v gozdu.

Razen na teh področjih kmečkega gozdnega gospodarstva pa grešimo in zanemarjamo svojo skrb tudi še na drugih področjih, kakor so to gospodarski načrt v gozdu ter prodaja, sekanje, izdelava in spravilo lesa. Tu ne utrpimo le škodo pri izkupičku, temveč tudi pri zalogi lesa in njegovem prirastku. Ta škoda je le prečesto večja in dalekosežnejša od onih par sto ali tisoč šilingov izgube pri izkupičku.

Že na teh primerih lahko spoznamo vlogo in pomen združnega upravljanja kmečkih gozdov. Če bi hoteli na kratko združiti naloge združnega upravljanja gozda, potem bi bila v gozdnem gospodarstvu stvar skupnosti ali zadruge

- a) skrb za takojšnjo strokovno in gospodarsko pravilno pomlajevanje gozda,
- b) skrb za redno, pravočasno in smotno trebljenje in čiščenje gozda ter za izdelavo možnih sortimentov iz posekanega mladega lesa,
- c) skrb za pravilno in pravočasno redčenje mladih sestojev in za vzgojo prebiralnega gozda,
- č) skrb za pravilno sekanje in izdelavo lesa ter njegovo spravilo v medsebojni združni pomoči,
- d) skrb za vnovčenje lesa, sklepanje kupnih pogodb in iztirjanje dolgov,
- e) skrb za sestavo gospodarskega načrta v združnem gozdu in nadzorstvo nad njegovim izvajanjem,
- f) skrb za gozdna pota, za nabavo sodobnega gozdnega orodja in transportnih srdestev in
- g) skrb za izkoriščanje vseh subvencij za gozdno gospodarstvo.

Kako bi se izvršila združitev gozdne lastnine, kakšno bi bilo združno vodstvo in kakšne bi bile pravice združnikov?

Vse gozdne parcele bi se najprej po strokovnjaku ocenile. Vrednost zemljišč in zalog lesa bi se izrazila v deležih. Število deležev bi služilo za obračunavanje dohodkov in tudi izdatkov zadruge. Obračuni med zadruzo in združniki bi bili vsako leto. Združnik, ki ne bi rabil njemu pripadajočega zneska, bi ga začasno — najpozneje do naslednjega obračuna — prepustil zadruzi za posojilo tistemu, ki mogoče nujno rabi denarja. Na ta način bi se pomagalo sosedom, ki bi bili v stiski.

Gozdno zadruzo bi vodil od združnikov postavljeni odbor in predsednik. Po potrebi, posebno pri večji gozdni površini, bi predsedniku ali odboru pri nad-

zorovanju gozda in izvedbi gojitve in drugih del v gozdu pomagal strokovno usposobljen zadružnik.

Pravice zadružnikov bi obstojale v tem, da bi na skupnem sestanku iz svoje srede izbrali predsednika ter upravni in nadzorni odbor ter odobrili načrt za gojitev in izkoriščanje gozda. Sklepali bi tudi o tem, na kak način in kje kriti potrebe lesa za domačo porabo.

V sedanjih razmerah je le malo verjetno, da bi kje prodrlo spoznanje o koristnosti skupnega zadružnega upravljanja gozda. Pride pa čas, ko bo to v kmečkem gozdnem gospodarstvu po naravi zapovedana nujnost. Naraščajoče potrebe po lesu, v kmečkem gospodarstvu pa po denarju, bodo zahtevale čedalje bolj intenzivnega gozdnega gospodarstva. Ta problem pa bo mogoče najuspešneje rešiti tam, kjer bodo kmetje prostovoljno združeni obdržali sedanjo pravico odločanja o gojitvi in izkoriščanju svojih gozdov, skrb za delo v gozdu pa prepustiti svojemu zadružnemu vodstvu in njegovim strokovnjakom. Zato ne bo odveč, če pričnemo o vprašanju zadružnega upravljanja gozda nekoliko natančneje misliti.

ANČKA KOKOT:

Nekaj o zdravi prehrani

Za primerno izbiro hrane so odgovorne gospodinje in osebe, ki skrbе za prehrano v dijaških domovih in v gospodinjstvu.

Osebe, ki sestavljajo jedilnike in kupujejo hrano, odločajo tudi o izbiri kvalitetne hrane.

Obed ne sme samo potešiti lakoto, marveč mora tudi zadovoljiti telesne potrebe po hrani ter duševno zadovoljiti človeka. Revna hrana je po navadi posledica majhnih dohodkov, slabih prehrabnih navad in pomanjkljivosti znanja. Kljub nizkim dohodkom pa se prehrana lahko izboljša s tem, da se kvalitativno dobro, oziroma pravilno sestavi. Tudi poceni se da pripraviti in sestaviti odgovarjajoči obed.

Slabo hranjeni ljudje so neodporni proti nalezljivim boleznim. Čestokrat tudi nimajo volje do dela, to pa radi tega, ker podhranjen človek nima dovolj energije za delo. Seveda je premalo, če daje hrana samo energijo. V njej moramo dobiti tudi snovi, ki vzdržujejo življenjske procese in fiste, ki obnavljajo izrabljene celice v našem organizmu. Dihanje, utripanje srca, kroženje prvi ter vzdrževanje telesne toplote so procesi, ki potrebujejo energijo, katero dobimo od hrane.

Zaradi pomanjkljivega znanja o pravilni pripravi hrane, trpijo ljudje večkrat na takoimenovani skriti lakoti. Znanje, kako je treba zbrati živila za dnevno prehrano, pridobi gospodinja le z izobrazbo. Zato dajo danes mladini že v šolah, kot so kmetijsko nadaljevalne šole in v gospodinjstvih tečajih osnove iz hranoslovja in živiloznanstva.

Danes so na razpolago že mnogi znanstveni izsledki, ki dokazujejo, katere živila so potrebna za obnavljanje telesnih tkiv in dovajanje energije. Zdravje si ohranimo s pravilno pripravo zdrave hrane. Taka hrana ne izboljša le vsebinsko vrednost življenja, marveč tudi podaljša življenjsko dobo.

Sodobna mati že v zgodnjih letih navaja otroka na široko izbiro hrane, da se otrok ne navaja samo na ene in iste jedi. Tudi ne pusti, da bi starejši družinski člani vpričo otroka grajali hrano. Otroku priljubimo jedi tako, da je v družbi družinskih članov vse od kraja, potem materi ni treba imeti skrbi za otrokovo trdno zdravje.

Ljudje, ki pogosto jemljejo odvajalna sredstva, asperin in podobno, nimajo trdnega zdravja. Tudi prebavo najboljše vravna pravilna prehrana.

Človek, s stoddstotnim zdravem mora biti poln življenjske sile in vztrajnosti.

Kako je treba izbrati živila, da bo hrana odgovarjala našemu zdravju? Zdrava prehrana je uravnovešena, to se pravi, da vsebuje vse temeljne hranilne snovi kot so: beljakovine, ogljikovi hidrati, maščobe, rudninske snovi, vitamini in voda.

V naslednjih skupinah živil dobimo vse potrebne snovi:

1. Meso, drobovina, ribe in jajca so živalske beljakovine, ki so poleg svoje vrednosti še bogate na vitaminih B, A, D, in mineralnih snoveh železu in jodu.

2. Mleko in vsi mlečni izdelki so tudi živalski beljakovine, so pa poleg tega tudi bogate na kalciju in vitaminih A, B, D.

3. Maščobe — živalske: svinjska mast, loj in surovo maslo, ki je od vseh največ vredno in bogato na vitaminu A. Rastlinske maščobe so vsa olja, kokosova mast in podobno.

4. Mlevski izdelki moka, riž, proso in ovseni kosmiči so ogljikovi hidrati, poleg tega še vsebujejo vitamine; posebno ržen kruh je bogat na vitaminu B 1.

5. Sadje in zelenjava sta bogat vir rudninskih snovi in vitaminov ter organskih kislin, ki zdravilno vplivajo na naše telo.

Beljakovine in mineralne snovi gradijo naše telo, zaradi tega jih posebno mladini v razvojni dobi ne sme primanjkovati.

Ogljikovi hidrati in maščobe so vir energije, ki nam je potrebna za osnovne življenjske procese in delo.

Vitamini uravnavajo pravilno prebavo in presnovo, poleg tega ščitijo organizem pred nalezljivimi boleznimi.

Ako bomo sestavljali naše jedilnike, tako da bo vseboval vsak obed po eno živilo z vsake skupine, bo hrana v redu, mi pa bomo odporni proti boleznim. Naš zarod bo z lahkoto kljuboval življenjskim viharjem, ker bo zdrav in močan. Veselili se bomo življenja in delo nam ne bo v napor, temveč veselje, ker bomo imeli zadosti življenjske sile in vztrajnosti.

NASVETI ZA KMETOVALCE

Rastlinska proizvodnja

Sestavine gnoja in gnojil

100 kg	organskih snovi	vsebuje kilogramov			
		dušika	fosforne kisline	kalija	apna
svežega hl. gnoja	20—25	0.4—0.6	0.2—0.3	0.4—0.6	0.2—0.5
3—5 mesecev star. hl. gnoja	17	0.54	0.25	0.70	0.50
gnoja iz globokih hlevov	21	0.68	0.35	0.65	0.75
gnojnice	8	0.20	0.01	0.55	0.02
gnojevke, povprečne	10	0.20	0.03	0.50	0.09
komposta s slamo	28	0.35	0.10	0.45	0.30
komposta s zemljo	32	0.30	0.20	0.20	0.35
pepela od lesa	—	—	2.5—3.5	6—10	30—35
nitramoncala	—	20.05	—	—	20
žveplenokislega amoniaka	—	21.00	—	—	—
apnenega dušika	—	21.00	—	—	60
superfosfata	—	—	16—18	—	6
Thomasove moke	—	—	16—18	—	40—50
hyperfosfata	—	—	29	—	45
kalijeve soli	—	—	—	38—45	—
patentkalija	—	—	—	26—30	—

Zeleno gnojenje

S podorom dajo po ha površine	org. snovi q	dušika kg
strniščna grašca	25 — 35	125 — 150
lupina	35	125
razne detelje kot podsevek	27	100
strnišče za oz. ržjo	41	31
oz. pšenico	36	21
oz. ječmenom	32	25
j. ječmenom	22	22
ovsom	33	28

Sestav travnih mešanic in potreba semenja

rastline v mešanici	lahka	vrsta zemlje			
		srednje težka	težka vlažna	mokra barska	višinska lega
črna ali trav. detelja	7	5	6	—	—
švedska detelja	—	—	3.5	3.5	8.5
esparzeta	15	—	—	—	—
rožičkasta nokota	3.5	7	—	—	—
močvirska nokota	—	—	—	3.5	—
visoka pahovka	9	13.5	—	—	—
angleška ljuljka	—	—	4.5	—	—
mačji rep	—	—	3.5	5	4
pasja trava	12	9	10.5	10.5	—
travniška bilnica	—	—	8	8	9.5
zlati ovsenec	4.5	4.5	—	—	—
lisičji rep	—	—	4.5	4.5	5
travniška latovka	3.5	5	—	—	7
pasji rep	—	—	5	—	—
šopulja	—	—	—	3	5
rdeča bilnica	8	5.5	6.5	6.5	7
Skupno	62.5	49.5	52.—	44.5	46

Rastline odvzamejo zemlji

s pridelkom 10 q zrnja	dušika	kilogramov		
		fosforne kisline	kalija	apna
oz. pšenica	32	13	17	7
oz. rž	28	15	28	9
oz. ječmen	26	9	20	5
jari ječmen	25	11	20	6
oves	30	13	38	10
koruza	21	10	20	5
s pridelkom 100 q				
krompir	44	21	74	23
pesa	28	10	50	8
silokoruza	19	10	37	14
detelja zelena	60	13	44	47
lucerna zelena	70	20	30	64
„ seno	260	65	150	252
det. tr. meš. zelena	53	16	76	17
„ seno	178	53	200	56

Živinoreja

Krmni obroki za goveda

Na vsakih 100 kg žive teže govedo povprečno na dan potrebuje:

	sušine d e k a g r a m o v	preb. belj.	škrobnih enot*
vzdrževalna krma	180—200	6	0.60
v o l i			
pri srednjem delu	220—280	12	1.20
pri težkem delu	240—300	14	1.40
pitovna goveda			
odrasla	220—300	13—15	1.25
rastoča (250—400 kg)	130—400	25	1.70
mlada goveda, stara			
3 mesece (140 kg)	135—275	23	1.50
6 " (175 kg)	170—285	18	1.20
9 " (240 kg)	145—290	17	1.04
12 " (280 kg)	140—290	16	0.98
18 " (365 kg)	125—235	12	0.81
24 " (430 kg)	115—210	10	0.80

Molznice s 500 kg teže potrebujejo dnevno za:

3 l mleka na dan	1100	45	3.75
6 l " "	1200	60	4.50
9 l " "	1300	75	5.25
12 l " "	1400	90	6.00
15 l " "	1500	105	6.75
18 l " "	1600	120	7.50

Vzreja telet

Tele naj dobi	k i l o g r a m o v			krmne krede
do 1 leta starosti dnevno	mleka	ovsa olj. tropin	sena	dkg
1. in 2. teden	7	—	—	—
3. teden	8	—	—	—
4. do 11. teden	8	0.13	0.25	1.5
12. do 13. teden	6	0.20	0.75	2.5
14. do 15. teden	5	0.27	1.00	3.0
16. do 17. teden	4	0.33	1.00	3.5
18. do 19. teden	3	0.45	1.25	4.0
20. do 22. teden	2	0.60	1.50	6.0
do 1. leta starosti	0	1.00	3.50—4.50	10.0

* Škrobnina enota (ŠE) = 1 kg ali 1000 gr. škrobnih vrednosti.

Krmni obroki za prašiče

	živa teža kg	potrebuje dnevno		škrobnih enot
		sušine dekagramov	preb. belj.	
merjasec	275	300	30	2.00
pl. svinje	150—200			
v začetku brejosti		230—280	10—22	1.20—1.70
visokobreje		300—340	20—25	2.10—1.70
s pujski		380—420	45—52	3.40—3.60
pujski (dodatek)	5—20	30—45	4—7	0.25—0.33
pujski za odprodajo	20—35	100—120	14—18	0.90—1.00
tekači	35—75	120—220	16—24	1.20—1.60
pitanji:				
naglo pitanje	20—100	200—240	23—28	1.65—1.95
počasno pitanje	20—150	280—300	22—27	2.30—2.60
pitovni merjasci	200—350	500—600	40—50	5.00—5.50
pitovne svinje	180—250	450—500	35—40	4.30—5.00

Naglo pitanje s krompirjem

8 tednov stari pujski z 20 kg žive teže naj dobijo:

	na dan v kg		teža ob koncu
	krompirja	krepke krme	
prve 4 tedne pitanja	2.0—4.0	1	35 kg
od 5. — 8. tedna	4.0—6.0	1	50 kg
od 9. — 12. tedna	5.0—6.5	1	70 kg
od 13. — 16. tedna	6.5—8.0	1	90 kg
od 17. — 20. tedna	8.0—10.0	1	110 kg

Priporočljive mešanice krepke krme

- 70 % ječmenovega zdroba, 10 % ribje moke in 20 % mesne moke ali
- 40 % ječmenovega zdroba, 30 % koruznega zdroba in 30 % beljakovinskih koncentratov ali
- 30 % ječmen. zdroba, 30 % koruznega zdroba, 10 % pšenličnih otrobi in 30 % beljakovinskih koncentratov ali pa
- 40 % ječmenovega zdroba, 30 % koruznega zdroba, 10 % klokočkovih tropin in 20 % ribje moke.

VSEBINA

	Stran
1. Koledarski del	1—29
2. Karel Destovnik-Kajuh, Ko človek bo človeka prepoznal	31
3. Načela za reševanje narodnostnega vprašanja	32
4. Blaž Singer, Na poti obnove	33
5. Oton Župančič, Vseh živih dan	41
6. Župnik Alojz Vavti, Slovensko prosvetno društvo „Planina“ v Selah	42
7. Dr. Ferdo Miler, Obljuba moška pride, gre...	47
8. „ Po polju megla se spreha	47
9. T. P., 40 let „Gorjancev“ v Kotmari vasi	48
10. Jaka Špicar, Spomini na prosvetno delo v Podravljah	50
11. Maksej Kakl, 55 let Slovenskega prosvetnega društva v Logi vasi	53
12. Župnik M. Kuchler, Nekaj iz zgodovine Slovenskega prosvetnega društva „Drabosnjak“ na Kostanjah	55
13. Dr. Ferdo Miler, Tja, v dom moj, se mi mudi	57
14. Dr. J. Felaher in dr. J. Šašel, Zgodovina koroških podružnic Slovenskega planinskega društva	58
15. J. Grafenauer, Koroška — zibelka slovenskega slovstva	76
16. Dr. Ferdo Miler, Deklica na klopi	81
17. Anton Kovačič, Pouk slovenščine na državnem učiteljski v Celovcu do leta 1919	82
18. Dr. Josip Šašel, Fevdalci in kapitalisti so uničevali naše gorske kmete	87
19. Dr. Ferdo Miler, Mrak	99
20. Karel Prušnik, Mučeniška pot koroške matere	100
21. K. P., Pri Črnokruhu	108
22. Prežihov Voranc, Umik	110
23. Dr. Ferdo Miler, Od doma sem slovo jemal	116
24. France Bevk, Slepa ulica	117
25. Kristina Šuler — najstarejša slovenska pesnica	128
26. Kristina Šuler, Zdravica, Bila bi..., Kosec, Ne vprašajte	129
27. Dr. J. F., Poslanec France Grafenauer	130
28. Dr. Ferdo Miler, Mladim deklicam	134
29. Zdravko Gorski, Strel v božični noči	135
30. Janko Ogris, Bosanci v Celovcu	139
31. R.-k., O vzgoji v šoli in izven šole	142
32. Državna realna gimnazija za Slovence v Celovcu v tretjem šolskem letu	146
33. -ci, Koroški Slovenci in leto 1960	147
34. Pavle Apovnik, Zakaj pomanjkanje delovne sile na deželi	150
35. Martin Zechner, Kmečki gozd v zadružni upravi	151
36. Ančka Kokot, Nekaj o zdravi prehrani	154
37. Nasveti za kmetovalce	156

ZVEZA SLOVENSKIH ZADRUG V CELOVCU

r. z. z o. j.

Celovec, Pavličeva 7 telefon 21-29

V SKUPNOSTI JE MOČ IN USPEH

Poslužite se za utrditev in razvoj
gospodarstva naših domačih

**Hranilnic in posojilnic
Kmečkih gospodarskih
zadrug
Živinorejskih zadrug
Južnokoroške
semenarske zadruge
in združenih žag**

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1960

0076217

COBISS •

COBISS •

SI. QUENISCHKE STUENTENBIBL.
KLAGENFURT

RT